

LAIŠKAS REDAKTORIUI

Apie (ne)davimą

NIJOLĖ KERŠYTĖ

Esama minčių, kurios tinka tik laiškui. Paverstos straipsniu – griežtesniais ar laisvesniais teoriniais pasvarstymais – jos tarsi pačios save išduotų. Laiškas leidžia „išviešinti“ privatybę: rūpesčio, skaudulio, kaltės pavidalu. Privatybę, kuri straipsnyje atrodytų tiesiog netinkama ar nepadori, nes šis žanras reikalauja atverti dalykus per daug neatsiveriant. Kita vertus, tokią privatybę, kuriai nereikia slėptis intymumo kambarėliuose, tokią, kuri pačiu savo turiniu reikalauja būti išviešinta, išsakyta, išpažinta.

Šį sekmadienio rytą, šv. Velykų antro sekmadienio rytą, grįžusi iš Mišių, galvoje dar tebeaidint pamaldų giesmėms, už lango skambant netoliese esančios bažnyčios varpams, energingai čirškiant žvirbliams, kartkartėmis tingiai sulojant šuniui, – atrodo, turėčiau toliau tęsti: mėgaujuosi sekmadienio ramybe ir savo švartaria „krikščioniška“ sąžine. Nieko panašaus. Šį sekmadienio rytą mąstau apie bedugnę – ne apie tą, kaip pasakytų Pascalis, žiojinčią tarp manęs, trapios „visatos nendrės“, ir mintimi neapbrėpiamos visatos begalybės, bet apie kitą, nemažiau realią ir nemenkiau liudijančią žmogiško mąstymo bejėgiškumą. Bedugnę, kuriai įsivaizduoti, tiesą sakant, nereikia jokios ypatingos vaizduotės. Užtenka, kad ji atsivertų, ir jos realumas lieka neabejotinas ir nepaneigiamas – net ir tokiais savimi patenkintais bei „sočiais“ sekmadieniais.

Šioji bedugnė – ne įsivaizduojama, ji – prieinama. Prieinama vaikščiojant į bibliotekas, į dialogo, praktinio proto, subjektyvybės ar intersubjektyvumo seminarus, diskutuojant apie skirtumą tarp Immanuelio Kanto kategorinio imperatyvo ir Emmanuelio Levino begalinės atsakomybės, verčiant ar skaitant begales straipsnių bei knygų apie kitą, apie kitybę, apie neredukuojamą kitybės ir tapatybės skirtį bei asimetriją, apie kito veidą, pašaukiantį mane besąlygiškai atsakomybei, apie buvimą dėl kito ir mirtį už kitą, – apie visa tai, kas pastaraisiais dešimtmečiais plūste užplūdo Vakaruose (ypač Prancūzijoje) leidžiamus filosofinius, sociologinius ar religinius leidinius ir tapo bene didžiausią kursą turinčia intelektine valiuta.

Ir štai vieną dieną, pavargęs po visų intelektinių „žygių“, prisėdi prie... televizoriaus. Tai nėra kokia išskirtinė diena, tiesą sakant, tai galėtų būti kiekviena diena: jeigu bent kartą, bent vieną dieną įvyksta *tos* bedugnės atsivėrimas, nuo šiol ji žiojės kasdien. Ten, ant kito bedugnės krašto, kiekvieną kartą iškyla vis nauji veidai, tačiau tų, kurių dėka pamatai atsivėrusią bedugnę, nepamirši niekad, nors jie tėra vieni iš daugelio kitų tokių pačių – šaukiančių ir neprisišaukiančių. Kaip tas trejų metų mergaitės veidukas fotografijoje, išprieivartautos

vyresniojo brolio ir vonioje paskandintos ją auginusios senelės. Arba tas, vieniemyje gyvenančios senyvos moteriškės, pasakojančios, kaip pinigų ieškoti atėję vyrai, negalėdami jos „vyriškai“ išprievartauti (mat auka nelaiku apsišlapino), nusprendžia jos užpakalį pasvilinti karštu lygintuvu, tuo metu kitame kambaryje žmonos dejonijų bejėgiškai besiklausant sutuoktiniui.

Kai išgirsti apie Bosnijoje ar Kosove dar žiauriau prievartaujamus ir žudomus žmones, gali bent suvokti tokio žiaurumo „logiką“, kurioje panaikinamas bet koks skirtumas tarp silpno, beginklio ir stipraus, ginkluoto, – karo „logiką“, egzistavusią visais laikais ir visuose kraštuose. Tačiau kai taikos – ramaus ir sočiai krikščioniško gyvenimo – metu nuolatiniems aukomis tampa patys silpniausi, patys bejėgiškiausi – vaikai ir seneliai, – kokia „logika“ gali visa tai paaiškinti? Ir iš nevilties imi apgailėti praėjusią krikščioniškų viduramžių „tamsą“ ir Dievo baimę. Silpniausiųjų ir bejėgiškiausiųjų prievartautojai per visą gyvenimą gal ne tik jokios knygos nėra skaitę, jokios maldos nėra sukalbėję, bet – tai dar svarbiau – nieko nebijo, nes jiems nieko nėra už juos didesnio. Tiesa, ko jiems dabar trūksta, ko jie kaip prievartautojai stokoja, nesunku pasakyti, ypač nutaisius moralizuojančią miną. Daug sunkiau, kai savęs paklausi: o ko jiems reikėjo, ko jie negavo, ką turėjo gauti dar prieš tapdami prievartautojais, idant tai nebūtų įvykę? Turiu omenyje ne kokius nors išskirtinius žmogžudžius-maniakus ar recidyvistus, ne vienas kitą nuolat žudančius Kauno ar Panevėžio gaujų narius, kuriems prievarta yra jų gyvenimo būdas, o paprastus kaimo ar miesto žmones, atrodo, gyvenančius tokį pat gyvenimą kaip ir jų aukos ar net gyvenančius kartu su savo aukomis. Ir kai užduodu sau šį klausimą, jų kaltė užgula ir mano pečius – dar iki bet kokio atsakymo ir nepriklausomai nuo jo. Kai suvokiu tą neperžengiamą bedugnę tarp jų, kuriems paskališkas tikėjimas ar leviniška atsakomybė būtų tik nesuprantamas žodžių gaudesys, ir savęs, skaitančios, rašančios ar verčiančios apie visus tuos pakiliai dvasingus bei rigoristiškai įpareigojančius dalykus, – ar jie nesuskamba tuščių cimbolų skambesiu tos bedugnės akivaizdoje? Ar visi tie minties rūmai verti bent vienos vaiko ar senelio ašaros?

Kartą su draugais ištisas valandas diskutavome apie išmaldos davimą. Mėginau įtikinti, kad besąlygiškas davimo principas anaipol nėra grįstas kokiu nors jausmų proveržiu: gailesčiu, užuojauta, susigraudinimu skurdo akivaizdoje ar pan. Kitaip sakant, nuo racionalistinio pragmatinio išskaičiavimo („Šitam neduosiu – jis pragers mano duotus pinigus...“ – Arba: „Kodėl šis valkata neina dirbti? Galėtų garbingu darbu pats sau pelnytis duoną!“) jis skiriasi ne kokiu nesąmoningu iracionalumu, bet kitokia, ne ekonomijos principu grįsta „racionalia“, tiksliau – sąmoninga nuostata. Toks „racionalumas“ nesirūpina, kad išlaidos būtų panaudotos su mažiausiu nuostoliu (racionaliai investuotos) ar kad sugrįžtų kokio nors atlygio pavidalu – ar tai būtų kito dėkingumas, ar viltis, kad panašioje bėdoje man bus atsimokėta tuo pačiu, ar pagaliau kad man už tai bus atlyginta ten, anapus, „dangišku atlygiu“... Atitinkamai toks „antieconomistinis“ principas priešingas požiūriui, kad visuomenėje visi privalo gyventi pagal vieną racionalistinį gyvenimo modelį – dirbti, už tai gaudami atlygį ir taip „pateisindami“ savo

bendruomeninį buvimą, o jam nepaklūstantys turi būti išstumti arba „internuoti“, atriboti nuo „sveikosios“ visuomenės dalies. Šis „racionalumas“, skirtingai nuo ekonomistinio, remiasi pamatine santykio su kitu asmeniu asimetrija, atsirandanti ne tik dėl nelygiaverčių prašančiojo ir duodančiojo pozicijų, bet ir dėl jų abipusio ne(pa)žinojimo. Vienoks ar kitoks kito žmogaus pažinimas arba potencialus žinojimas, kur ir kaip bus panaudotos mano „investicijos“, sukuria simetrišką mainų situaciją, kurioje duodantysis ir imantysis potencialiai gali apsikeisti vietomis. Tuo tarpu išmalda mus atiduoda visiško nežinojimo, negrįžtamumo ir asimetriškumo rizikai. Čia pradeda veikti įprastą grįžties bei mainų logiką paneigiantys principai, kuriuos labai taikliai nusako lakoniška popiežiaus Jono Pauliaus II frazė: susitikus valkatą, jaustis praturtėjusiam. Štai kur visas paradoksas: praturtėja ne imantysis, bet duodantysis. Juk čia kalbama ne apie ekonominį turta, ne apie tą, kuriam gresia kandys ar vagys, bet apie tokį, kuris nedyla, nesieikvoja ir negali būti atimamas, apie tokį, kuris auga jį išdovanojant ir išdalijant (*Lk 12, 33–34*). Vienkryptis dovanojimo judesys kito link, sąmoningai atsisakant laukti ir tikėtis iš jo atgalinio, atsakomojo judesio, kuris įgalintų skirtingų pozicijų sukeičiamumą. Susitikimas su kitu anapus bet kokio sandėrio ir bet kokios socialinės sutarties, „anapus“ akimirka pačioje šiapusybėje, paprasčiausioje ir pilkiausioje kasdienybėje – (iš)maldos anapus.

– Bet tavo išmaldos galbūt visai nereikia tam, kuris jos prašo. Pavyzdžiui, Gedimino prospekte valkataujantiems vaikams. Tų pinigų reikia ne jiems, bet jų alkoholikams tėvams. Geros tetulės, užuot davusios pinigų, tokiems vaikams kartais priperka bandelių. Šie prisirenka pilną maišą ir parneša namo. Jų tėvai tas bandeles nuneša atgal pardavėjai ir įprašo paimti už mažesnę kainą, idant už tuos pinigus jie galėtų nusipirkti pilstuko.

– Sutinku, visa tai absurdiška ir tik dar kartą patvirtina išmaldos negalėjimą „išsirašyti“ į racionalų ekonomijos ratą. Tačiau iš tiesų manęs, kaip duodančio išmalda, tai neturėtų dominti: aš duodu nesirūpindamas, kur ir kam bus panaudoti mano duoti pinigai...

– Žinoma, ir tu lieki rami su savo „švaria“ sąžine! Tuo tarpu žmonės, kurie iš tiesų rūpinasi valkataujančiais vaikais, paverstais pinigų gavimo mašinomis, dėl tokių kaip tu turi daug problemų, kai mėgina įtikinti tuos vaikus, kad galima gyventi kitaip. Nuolat gaudami pinigų iš gailėstingų praeivių, jie labai nenoriai atsisako tokio pelningo verslo ir sunkiai sutinka apsigyventi specialiai jiems skirtuose namuose, pradėti mokytis ar tiesiog dirbti paprasčiausius darbus, padedant ir vadovaujant socialiniams darbuotojams ar joanitų vienuoliams, itin plačiai užsiimantiems tokia veikla Lietuvoje.

– Nelieku rami nei duodama valkataujantiems vaikams pinigų (idant jie nebūtų sumušti savo alkoholikų tėvų), nei jiems neduodama ir tikėdamasi, kad jais pasirūpins kiti, tuo specialiai užsiimantys žmonės. Lieku kalta bet kokiu atveju: duodama – kalta prieš vaikus besirūpinančius vienuolius, neduodama – prieš pačius vaikus. Kaltės jausmas lieka ne dėl *nežinojimo*, kaip geriau

pasielgti, bet dėl absoliučios ir neįveikiamos bedugnės tarp *privalėjimo* padėti prašančiajam ir *negalėjimo* jam realiai padėti.

Vis dėlto oponento argumentai mūsų karštame ginče pamažu privertė mane susimąstyti apie tai, kad „besąlygiškos atsakomybės“ principas, taikomas tik sau (laikantis asimetriškumo nuostatos, jis negali būti paskelbtas „visuotiniu dėsniu“, kuris savaime įsteigtą simetriją – galiojimą visiems ir kiekvienam), užsklęstas mano „privačiame“ santykiyje su kitu asmeniu, tampa kliuviniu kitiems, „trečiesiems“, kurių atsakomybė reiškiasi kaip nuosekli ir kryptinga labdaros veikla. Negana to, mano besąlygiškas davimas netiesiogiai tampa atėmimu. Besirūpindamas savo „begaline“ atsakomybe, aš tarsi ją nusiimu, nes be jokių svarstymų duodamas išmaldą vaikui, netiesiogiai pasmerkiu jį nuolatiniam valkatavimui ir kartu atimu iš jo galimybę pasirinkti gyvenimo būdą – galimybę, kurios jis, būdamas vaikas ir pajungtas suaugusiųjų manipuliacijoms, iki galo nesuvokia ir iš esmės neturi (skirtingai nuo suaugusio valkatos).

Tai gal tik vienas ryškesnių pavyzdžių iš daugybės kitų, parodantis, kad bet kokia privatybėje užsklęsta atsakomybė, net besąlygiškiausia, labiausiai nesuinteresuota, nėra nepakaltinama ir šalia kitų atsakomybių gali virsti tiesiog „nekaltu“ neatsakingumu. Atsisakymas rūpintis tuo, kaip mano veiksmas, net altruistiškiausių intencijų vedamas, bus priimtas kito ir kaip jis paveiks kitą bei kitus („trečiuosius“), esančius šalia to kito, – ar tai nėra „asociali“ atsakomybė, tegul ir pretenduojanti būti pačiu socialumo, socialinio ryšio pagrindu?.. Atsakomybė, kurios lemtis – likti tam tikrų intelektualijų sluoksnių akademinų spekuliacijų valiuta, dauginant šiai ir panašioms „aktualioms“ problemoms skirtą intelektinę produkciją. Vienas galimų pavyzdžių būtų „išmaldos dekonstrukcija“ – parodymas, kad (ir koku būdu) išmalda kaip tokia, kaip į kitą asmenį nukreiptas nesuinteresuotas veiksmas, yra negalima; mat nors ir atribota nuo „ekonomistinės kalkuliacijos“, iki kraštutinumo besąlygiška atsakomybė galiausiai vis tiek virsta išskaičiavimu, tegul tariamai ir nesuinteresuotu (kodėl geriau neduoti išmaldos valkataujantiems vaikams?). Tačiau taip produkuoti galima viską – net tai, kas savo esme pranoksta bet kokią produkciją ir bet kokį pelną.

Anapus visos šios produkcijos lieka klausimas: ar viskas, ką galiu *padaryti*, tai NEDUOTI, atsakingai neduoti ir šitaip netrukdyti kitiems, duodantiems kitaip, – tiems, kuriems davimas yra ne pretekstas „giliaminčiams“ postringavimams, bet tikrasis jų darbas ir tarnavimas?.. Gal šis susilaikymas nuo veiksmo yra ne abejingas neveiklumas, o tam tikro įsisąmoninto veikimo pradžia, judesio, mažinančio prieitą bedugnę, pradžia?..

Paryžius, 1999 balandžio 12–25

LAIŠKAS KARDINOLUI PIETRO GASPARRI

KAUNAS, 1926 03 02

JURGIS MATULAITIS

Jo Eminencijai
KARDINOLUI PIETRO G A S P A R R I
JO ŠVENTENYBĖS Valstybės Sekretoriui

JŪSŲ EMINENCIJA,

Be pertraukos tęsiau 1925 m. gruodžio 13 d. Lietuvoje pradėtą vizitacijos darbą. Kai ką apie esamą padėtį ir savo darbus jau esu trumpai išdėstęs 1925 m. gruodžio 17 d. laiške. Veik visus savo pastebėjimus ir darbus papasakojau apaštališkosios delegatūros auditoriui mons. A. Faidutti¹, kad jis pagal išgales su viskuo supažindintų Šventąjį Sostą. Dabar manau esant reikalinga Jūsų Šviesiausiajai ir Garbingiausiajai Eminencijai pridurti šitai.

I. RASTOJI PADĖTIS

1. Hierarchija

Nustačiau, kad Bažnyčios reikalų tvarkymas labiausiai priklauso nuo šių trijų vyrų: Žemaičių vyskupo Pranciškaus Karevičiaus², Seinų vyskupo An-

JURGIS MATULAITIS (lenk. *Jerzy Matulewicz*, lot. *Georgius Matulewicz*; 1871–1927) – Vilniaus vyskupas (1918–1925), Adulos titulinis arkivyskupas ir apaštališkasis vizitatorius Lietuvai (nuo 1925), popiežiaus Jono Pauliaus II pripažintas (1986) ir paskelbtas (1987) palaimintuoju (šventė – 01 27). Laiško tekstą iš lot. k. vertė *Rytis Lozoraitis*, su originalu sutikrino *Darius Alekna*.

¹ *Luigi Faidutti* (1861–1931) – monsinjoras, diplomatas. 1923 m. paskirtas Šv. Sosto atstovybės Lietuvoje patarėju. Prieš atvykstant (1928) ir išvykus (1931) nuncijui mons. Riccardo Bartoloni (1885–1933), ėjo *chargé d'affaires* pareigas. Mirė Karaliaučiuje, palaidotas jo paties pageidavimu Kauno arkikatedroje bazilikoje.

² *Pranciškus Karevičius* (1861–1945) – arkivyskupas, paskuti-

VIR ECCLESIASTICUS

„Naujasis Židinys-Aidai“ publikuoja JURGIO MATULAIČIO (1871–1927) informaciją apie Lietuvos Bažnyčios būklę 1925–1926 metais. Šis tekstas gali būti įdomus daugeliu aspektų. Pirmiausia tai gyvas ir kritiškas žvilgsnis į bažnytinę ir politinę to laiko Lietuvos realybę. Įdomu ir svarbu, kad šis raštas – Bažnyčios žmogaus surašytas ir Bažnyčios reikalams skirtas. Visai neseniai „Aidų“ leidyklos paskelbta Žemaičių vyskupijos 1579 m. vizitacija¹ paliudijo katalikiškos reformos ir potridentinės disciplinos laikų Bažnyčios savikritiškumą. Aptariamasis dokumentas irgi surašytas apaštališkojo vizitatoriaus ir liudija, kad kritinė laikysena Bažnyčioje gal ne visuomet būna vieša, bet visada joje gyvuoja.

„Bažnyčios vyras“ – *Vir ecclesiasticus* – taip apibūdino šio teksto autorių Jurgį Matulaitį vienas jo beatifikacijos procese liudijusių kunigų². Į palaimintojo Jurgio dvasios ir maldos gyvenimą leidžia pažvelgti neseniai pasirodęs naujausias jo „Užrašų“ leidimas³. Pačiam sau skirtos šių užrašų eilutės liudija karštą, nuoširdžią, bet ne sentimentalią meilę Bažnyčiai. Čia skelbiamas dokumentas irgi liudija tą pačią meilę, atskleidamas kitą, lietuviui skaitytojui visai nepažįstamą Jurgio Matulaičio asmens ir veiklos pusę.

Reikia pripažinti, kad Jurgis Matulaitis nėra gerai pažįstamas savo tėvynėje. Čia ne vieta aptarinėti gana specifiską lietuvių požiūrį į šventumą, bet drįsčiau teigti, kad pakėlimas į altariaus garbę (1987), kuriame Lietuvos visuomenė dalyvavo tik iš tolo, tartum išstūmė Jurgį Matulaitį už istorikų dėmesio ribų ir pridengė jį nuasmeninančiu švento paveiksluko šydu, nors sunku būtų rasti žmogų, kurio šventumas būtų toks nepaveikslėlinis. Ši publikacija tai itin ryškiai liudija.

Lietuvai atgavus nepriklausomybę mūsų istorinė atmintis pamažu susigrąžina daug labai didelį vaidmenį šalies ir tautos istorijoje vaidinusių, bet primirštų asmenų. Tačiau Matulaičio reikšmė tebėra nepakankamai įvertinta ne tik sekuliarioje Lietuvos kultūroje, kurią tikriausiai gąsdina palaimintojo sta-

¹ *Žemaičių vyskupijos vizitacija (1579)*. – V.: Aidai, 1998.

² Ruszncyki W. *Vir ecclesiasticus // Wspomnienia o błogosławionym Jerzym Matulewiczu*. – Warszawa, 1996. – S. 296.

³ Žr. Matulaitis J. *Užrašai*. – V.: Aidai, 1998.

tusas, bet ir krikščioniškoje aplinkoje. Jurgio Matulaičio dėka Lietuvos Bažnyčia įgavo struktūras, išlikusias iki pat antrojo nepriklausomybės atgavimo, o jo parinkti vyskupai liko ištikimi Bažnyčiai, nesitraukdami iš savo postų sunkiausiais laikais. Jurgis Matulaitis labai gyvai reagavo į to meto bažnytinę, politinę ir kultūrinę realybę, tačiau jo mintys, veiksmai, pastoraciniai sprendimai mums beveik visai nežinomi.

Publikuojamas dokumentas gana kompleksiskai pristato „nepažįstamąjį“ Matulaitį, liudija Lietuvos bažnytinės provincijos formavimo pradžią ir leidžia pažvelgti į vyskupų kandidatūrų parinkimo procesą.

Verta paminėti, kad čia pateiktas Vatikano Valstybės sekretoriato archyve saugomas laiškas paimtas iš Jurgio Matulaičio beatifikacijos proceso dokumentų.

Šis laiškas yra apaštališkojo vizitatoriaus pranešimas Vatikano Valstybės sekretoriui kardinolui Pietro Gasparri⁴ apie vietinės Bažnyčios būklę. Pranešimas – griežtai konfidencialus, todėl suprantamas jo dalykiškas, kirste kertantis stilius. Lotyniškame originale labai įspūdingai atrodo aštrios ir negailestinai tikslios arkivyskupo Jurgio Matulaičio formuluotės.

Kaip jo paties pažymėta, Lietuvos Bažnyčios apaštališkąją vizitaciją Jurgis Matulaitis pradėjo 1925 m. gruodžio 13 d. – vos penkioms dienoms praėjus po paskyrimo apaštališkuoju vizitatoriumi Lietuvai⁵. Kovo antrą Romon išsiųsta ataskaita liudija, kaip įtemptai ir vaisingai jis sugebėjo dirbti, kiek daug per trumpą trijų mėnesių laiką nuveikė ne tik aiškindamasis Lietuvos bažnytinę bei politinę situaciją, bet ir ją veikdamas.

Nors būdamas lietuvis ir neblogai pažįstamas su daugeliu kunigų bei valstybės veikėjų, iki tol Jurgis Matulaitis nelabai daug laiko galėjo skirti Lietuvai. Nuo 1918 m. gruodžio 8 d. jis valdė Vilniaus vyskupiją ir buvo labai užsiėmęs sudėtingais šio daug kentėjusio ir tautinių bei politinių nesutarimų alinamo krašto reikalais. Su Lietuva Matulaitį saistė jo širdžiai brangi Marijonų vienuolija, teikusi jam dvasios atgaivą bei atramą ir pirmasis jo gyvenimo Kaune mėnesiai⁶, tvirta draugystė siejo su kan. Juozapu Kukta, kun. prof. dr. Mečislovu Reiniu ir dar keliais konfratrais, atvykusiam į Lietuvą galėjusiais padėti susiorientuoti, painformuoti apie asmenis ir procesus. Bet galutinius sprendimus ir vertinimus, be abejo, Matu-

⁴ Pietro Gasparri (1852–1934) – kardinolas, popiežių Benedikto XV ir Pijaus XI Valstybės sekretorius, Kanonų teisės kodekso (1917) ir vadinamųjų Laterano paktų – Italijos ir Apaštaltų Sosto taikos sutarties bei konkordato (1929) – autorius.

⁵ Iš Vilniaus vyskupo pareigų atsistatydinusių Jurgi Matulaitį popiežius Pijus XI 1925 12 08 paskyrė apaštališkuoju vizitatoriumi Lietuvai.

⁶ Iš Vilniaus į Marijampolę palaimintasis Jurgis buvo trumpai atvykęs 1920 m. Po paskyrimo apaštališkuoju vizitatoriumi Lietuvai jis lankėsi čia 1926 m. pradžioje. Žr. Vaišnora J. *Mačiau Dievo Tarną: Mano pažintis su Dievo Tarnu Arkivyskupu Jurgiu Matulaičiu*. – Chicago, 1962. – P. 7–8.

tano Karoso³ ir apaštališkojo delegato arkivyskupo A. Zecchini⁴. Visi šie vyrai, regis, yra labai dori, įkvėpti kilniausių troškimų ir vedami aukščiausių siekių. Dėl dvasios skaistumo jų galbūt laukia garbingesnė dangaus karalystės vieta nei mūsų, kurie esame priversti apie juos spręsti, tačiau sugebėjimu vadovauti žmonėms jie, atrodo, nėra apdovanoti.

Vysk. Karevičius yra gyvo tikėjimo kunigas, pamaudus, gailestingas, labai uolus ir ypač veiklus. Vis dėlto jis akivaizdžiai stokoja išmintingumo, blaivaus proto ir diskretiškumo; jis tarsi fiziškai nesugeba išsaugoti paslapties. Tiek svarstydamas, tiek kalbėdamas ar veikdamas, jis būna nenuoseklus ir chaotiškas. Jis visiškai netinka vadovauti kokiam nors vyskupijai.

Vysk. Karosas apdovanotas dideliu proto įžvalgumu ir ypač politikos išmanymu, tačiau, regis, visiškai stokoja valios ir energijos. Jis mėgsta ramų gyvenimą ir, jeigu įmanoma, vengia veiklos ir bet kokio darbo; daugiausiai laiko skiria laikraščių skaitymui ir pasivaikščiavimams; jau veik visai nepajėgus vadovauti vyskupijai. Jos reikalus tvarko ir darbus atlieka pirmiausia kurijos kancleris kan. Laukaitis⁵, tačiau jis nepriklauso šeimai tų vyrų, kuriems buvo patikėtas Izraelio išganymas (plg. *1 Mak* 5, 62).

Arkivysk. Zecchini, kaip galima matyti, nuvilia reikalingu sumanumu ir diplomatijos meno išma-

nis Žemaičių vyskupas (1914–1926). Po atsistatydinimo iš ordinaro pareigų buvo pakeltas Skitopolio titulinis arkivyskupu (1926) ir įstojo į Marijonų vienuoliją.

³ *Antanas Karosas* (1849?–1947) – vyskupas. 1906 m. paskirtas ir 1907 m. konsekruotas vyskupu, tapo Žitomiro vyskupo pagalbininku, 1910 m. – Seinų vyskupu ordinaru. 1920 m. Lenkijos valdžios ištremtas į Lietuvą. Įkūrus Lietuvos bažnytinę provinciją, 1926 m. paskirtas Vilkaviškio vyskupu.

⁴ *Antonio Zecchini* (1864–1935) – arkivyskupas (1922), jėzuitas. 1921 09 19 paskirtas apaštališkuoju vizitatoriumi, o 1922 10 20 – apaštališkuoju delegatu Lietuvai, Latvijai ir Estijai. Po Vatikano konkordato su Lenkija (žr. išn. 9) Lietuvos vyriausybė, visuomenės protestų skatinama, neleido į Rygą išvykusiam Zecchini grįžti į Lietuvą. Jis liko apaštališkuoju delegatu Latvijai ir Estijai, 1926 m. paskirtas internuncijumi, o 1928 m. – nuncijumi Latvijai.

⁵ *Juozas Laukaitis* (1873–1952) – prelatas, visuomenės veikėjas. Rusijos IV Dūmos (1912–1917) ir Lietuvos Tarybos (1917) narys. Seinų, vėliau Vilkaviškio vyskupijos kurijos kancleris ir oficijolas (iki 1930). 1936–1940 m. LR Seimo atstovas. Sovietų išvežtas į Donbasą, mirė tremtyje.

nymu bei sugebėjimu tvarkyti reikalus ir įvertinti žmones. Dažnai jis klauso tokių netikusių patarėjų kaip kan. Genis⁶. Taip pat, ir geriausiuose žmonėse pastebėjęs kokį nors trūkumą, jis praranda pasitikėjimą jais ir susidaro prastą nuomonę. Labiau domėdamasis nereikšmingais dalykais, nekreipia dėmesio į esminius ir net visų būtiniausius, o net įtakingiausių vyrų, kaip antai Respublikos Prezidento, prašomas padaryti ypač skubius darbus, nuolat juos atidėlioja vėlesniam laikui.

Atvykusį lietuviai pasitiko kaip atstovaujantį Popiežiaus asmeniui, pagarbiai, dievobaimingai, džiaugsmingai ir vildamiesi gero – pagaliau būsią veiksmingų vaistų nuo besikaupiančių blogybių. Tačiau netrukus šis palankus žmonių nusistatymas virto priešingybe ir kasdien vis blogėjo. Pastebėjau, kad keista jo veikla dažnai net tarp gerų žmonių kelia susierzinimą ir net nusivylimą, visuose luomuose nuolatos pasigirsta įvairių kaltinimų ir skundų prieš jį. Dėl jo asmens ir veiksmų Bažnyčios priešai gavo dingstį kurstyti žmones ir prieš Šventąjį Sostą. Atšauktas į Romą apaštališkosios delegatūros auditorius mons. A. Faidutti galės nuodugnai pranešti apie visus šiuos reikalus. Kad ir kaip ten būtų, per ketverius metus, kai J. E. A. Zecchini'ui suteiktos apašt. delegato ir vizitatoriaus Lietuvai pareigos, nieko nenuveikta Bažnyčios reikalams sutvarkyti ir neatlikta jokio, net labiausiai neatidėliotino darbo.

Susiklosčius tokioms aplinkybėms, Katalikų Bažnyčia Lietuvoje yra tarsi be galvos, religinis gyvenimas ir veikla – be prižiūrėtojo, katalikai – be vadovo. Niekieno netrukdomas blogis galėjo laisvai augti ir klestėti, suleido šaknis ir išsikerojo. Bažnyčios tvarka pašlijo, gyvenimas pagedo, ir viskam netrukus gresia žlugimas.

2. Kunigija

Atkūrus Lietuvą, trūkstant išsilavinusių pasauliečių, kai kurie dvasininkai, dažniausiai veiklūs ir iškalbingi, pasinėrė į politinį gyvenimą ir ėmėsi

⁶ Taip – originale. *Kazimieras Genys* (1866–1952) – kunigas (1892), kanonų teisės daktaras (1897), Žemaičių vyskupijos garbės kanauninkas (1921), kurijos viceoficijolas ir seminarijos profesorius (1921–1925).

laidis darė pats, ir jo sprendimo bei vertinimo galia ir nepriklausomybė tikrai įspūdingos.

Nuo pat pirmos dienos Kaune apaštališkasis vizitatorius pradėjo susitikinėti su kunigais, vyskupais, politikais. Svarbiausia jo užduotis ir tikslas buvo sutvarkyti Lietuvos Bažnyčios administravimą, normalizuoti Lietuvos Bažnyčios gyvenimą⁷.

Tuometinės Lietuvos Respublikos teritorijoje buvo Seinų, Vilniaus, Žemaičių ir Varmijos vyskupijų dalys, kurias reikėjo pertvarkyti į Lietuvos valstybės ribas atitinkančius bažnytinius administracinius vienetus, paskirti naujus ordinarus, suvienodinti bažnytines šventes ir maldingumo praktikas, sutvarkyti religinio katalikų gyvenimo vadovavimą. Pirmi tokio sutvarkymo bandymai siekė 1919 m., Lietuvos vyskupai apie naujos bažnytinės provincijos sukūrimą prabilo 1922, iš valstybės pusės būta bandymų derėtis dėl konkordato 1923-aisiais, bet galutiniam susitarimui trukdė Vilniaus klausimas bei menkas Lietuvos vyriausybės, o vėliau ir Vatikano atstovo – apaštališkojo delegato Antonio Zecchini SJ aktyvumas. Tam tikros įtakos vilkinimui galėjo turėti ir Apaštalo Sosto kurį laiką remta Lietuvos ir Lenkijos politinės sąjungos idėja, sklindžiusi to meto politiniame pasaulyje⁸.

1925 m. vasario 10 d. pasirašytas Apaštalo Sosto konkordatas su Lenkija sukėlė labai smarkią Lietuvos visuomenės reakciją. Nemaža lietuvių šiame konkordate įžiūrėjo Vilniaus pripažinimą Lenkijai⁹. Prie apaštališkosios delegatūros Kaune įvyko triukšminga ir smurtinga demonstracija, Vatikanui buvo įteikta įžeidi nota, klausimas apsvarstytas Seime, ir ten aštrios kritikos „už bevaisį keliaklupsčiamą Vatikanui“ susilaukė krikščionys demokratai. Itin priešiška elgėsi kairesnių pažiūrų

⁷ Kaip apaštališkasis vizitatorius Matulaitis buvo asmeninis popiežiaus atstovas vietinei Bažnyčiai ir neturėjo jokios oficialios diplomatinės padėties. Tokią padėtį įgydavo apaštališkasis delegatas, nuo 1916 m. dažniausiai atstovaudavęs popiežiui ir vietinėje Bažnyčioje, ir valstybėje.

⁸ Po Pirmojo pasaulinio karo buvo gana paplitęs įsitikinimas, kad mažos tautinės valstybės yra „neperspektyvios“. Lietuvos ir Lenkijos valstybinė sąjunga turėjo daug šalininkų, nors geriau susipažinusieji su padėtimi buvo labai skeptiški dėl tokios sąjungos realumo. 1921 m. liepos pradžioje baigdamas savo diplomatinę misiją Varšuvoje, Achille Ratti rašė:

„Didžiosios galybės sutarė atiduoti Vilnių ir Vilniaus kraštą Lietuvai – su sąlyga, kad Lietuva sudarys glaudžią federaciją su Lenkija [...]. Dar neaišku, kaip pasiūlymas bus priimtas Kaune ir Varšuvoje. Jei jis būtų tikrai įgyvendintas, jei būtų sudaryta nuoširdi dviejų katalikiškų valstybių sąjunga, tai būtų taikos ir tikėjimo garantas. Deja, realybė verčia abejoti pasiūlymu. Lietuviai per daug bijo, kad bus pernelyg stipraus konfederato absorbuoti, o lenkai per daug nori lietuvius absorbuoti.“

Žr. Cavalleri O. *L'archivio di mons. Achille Ratti*. – Citta del Vaticano, 1990. – P. 173.

⁹ Iki šiol nėra išsamesnės šios reakcijos studijos. Vilniaus krašte prieš konkordatą protestavo lietuvių ir baltarusių klero atstovai, nurodydami, kad jis pražūtingas tautinėms mažumoms,

politikai bei liberaliai arba pernelyg tautiškai nusiteikę klero atstovai. Įtaką gal bus padarę ir iš JAV atėję „tautinės“, t. y. nepripažįstančios Romos autoriteto, Bažnyčios idealai, plitę Lietuvoje per kai kuriuos Amerikos lietuvius. Įvykių stebėtojas apaštališkosios delegatūros auditorius Luigi Faidutti rašė, jog lietuviškoje visuomenėje pasigirdo balsų: „Arba lietuviai, arba katalikai!“¹⁰ Buvo atšaukta kaip „nepatriotiška“ šventųjų 1925 m. kelionė į Romą ir nutarta Valančiaus mirties penkiasdešimt metų minint nesiųsti popiežiui sveikinimo¹¹.

Beje, vienas tiesioginių konkordato su Lenkija padarinių buvo Vilniaus vyskupo Jurgio Matulaičio atsistatydinimas. Matulaitis puikiai suprato, kad Lenkijos valdžia nesutiks su jo kandidatūra į naujai įsteigtą Vilniaus metropolito sostą, nes konkordatas numatė valstybės valdžios *nulla osta* („nie-

Knygos viršelis. 1936

nes neapsaugo jų nuo diskriminacijos bažnyntiniame gyvenime. Lietuvoje daugiausia susitelkta ties Vilniaus krašto įjungimu į Lenkijos bažnytinę administraciją.

¹⁰ Plg. Cromaz G. F. *Lettere dalla Lituania*: Mons. Luigi Faidutti diplomatico Vaticano in Lituania (1924–1931). – *Civildale del Friuli*, 1992. – P. 38–59.

¹¹ *Ibid.*

įvairių valstybinių pareigų. Po truputį jie taip išitraukė į pasaulietinę veiklą, kad užmiršo savo luomo įpareigojimus ir net pačią Bažnyčią. Kadangi nebuvo nieko, kas jais gabiai pasirūpintų, veiksmingai nukreiptų reikiama linkme ir tinkamai suvaldytų, kai kurie jų, laikui bėgant, pirmiausia metė kunigo drabužį, o vėliau ir gyvenseną. Radau tris tokius politikuojančius dvasininkus, kurie Lietuvoje tarsi paėmė į savo rankas visą valdžią. Pirmas – Žemės ūkio ministras Krupavičius⁷, atliekantis darbą, kuris mažiausiai dera su kunigyste, t. y. žemės atėmimą iš daugiau turinčių ir išdalijimą nieko neturintiems arba mažiau turintiems. Jis jau yra tapęs daugelio ašarų ir prakeiksmų kaltininku bei priežastimi. Antas – Šmulkštis⁸, dabartinis įtakingiausias politinės partijos vadovas ir kone Lietuvos diktatorius. Šis žmogus ir žodžiais, ir raštais aršiausiai užsipuolė Šv. Sostą dėl konkordato su Lenkija⁹. Jis išleido 15 000 egzempliorių knygelės prieš popiežių ir paskleidė šiuos nuodus tautoje. Trečias – Purickas¹⁰, nemenkų gabumų vyras, tačiau faktiškai jau atsimetėlis ir,

⁷ *Mykolas Jeronimas Krupavičius* (1885–1970) – kunigas (1914), prelatas (1948), politikas, visuomenės veikėjas. Visų LR Seimų (1920–1927) atstovas, krikščioniškų partijų bloko lyderis ir LKDP CK pirmininkas. 1923–1926 m. Žemės ūkio ministras, vienas Žemės reformos autorių ir jos vykdytojas. 1942 m. vokiečių okupacinės valdžios suimtas ir kalintas, 1943 m. internuotas Vokietijoje. 1945–1955 m. VLIK'o pirmininkas. Nuo 1957 m. iki mirties gyveno JAV.

⁸ Taip – originale. *Antanas Šmulkštys* (1886–1951) – kunigas (1909), rašytojas (slpvd. Paparonis), verslininkas. Visų LR Seimų (1920–1927) atstovas, 1925 01 – 1926 02 LKDP CK pirmininkas. Minima knygelė – Petraičio slapyvardžiu pasirodžiusi brošiūra „Lietuvos santykiai su Popiežiumi“ (1925), kurioje publikuojama 1925 m. pavasarį Marijampolėje rinkėjams skaityta paskaita.

⁹ Pagal 1925 02 10 pasirašytą konkordatą Lenkijos bažnytinėi provincijai priskirta Vilniaus vyskupija, pakelta arkivyskupija (su Lomžos ir Pinsko sufragananėmis vyskupijomis).

¹⁰ Taip – originale. *Juozas Purickis* (1883–1934) – kunigas (nuo 1912), pašalintas iš dvasinio luomo (1929), politikas ir visuomenės veikėjas, istorikas, publicistas (slpvd. Vygantas). Lietuvos Tarybos narys (1918) ir atstovas Vokietijoje (1919–1920), LR Steigiamojo Seimo (1920–1922) atstovas. Užsienio reikalų ministras (1920 06 – 1921 12), dėl finansinio skandalo priverstas atsistatydinti, 1925 02 Vyriausiojo Tribunolo išteisintas. 1925–1926 m. vyriausybės oficiozo „Lietuva“ vyriausiasis redaktorius. 1926 m. – URM Ekonomikos, 1927 m. – Teisijų administracijos skyriaus direktorius, krikščionių partijoms pasitraukus iš vyriausybės, atsistatydinęs.

galimas daiktas, net masonas. Atrodo, jog pirmieji du yra jo įtakoje. Šis žmogus ir raštais kovojo su Šv. Sostu, ir žodžiais jį dergė. Pasiūstas į Romą aptarti reikalų prie Šventojo Sosto, jis savavališkai pakeitė iš vyriausybės gautą notą ir, šitaip padaręs ją visiškai neteisėtą, įteikė Šv. Sostui¹¹. Stebėtina, kiek daug jis yra pakenkęs katalikybei.

Taip pat negaliu nepaminėti ir garbės kanauninko Prapuoliano¹², apie kurį kalbama, jog jis, būdamas vyriausybės patarėjas, nuolatos juodino Romos kuriją ir labai smarkiai priešinosi jos autoritetui. Šio patarėjo ir kurstytojo iniciatyva buvo išleistas neteisėtas vyriausybės potvarkis, kuriuo vienuoliai verčiami atlikti karo tarnybą.

Be to, yra kunigų, kurie pirmiausia nusižengė šeštajam įsakymui ir dėl to prarado tikėjimą, o dabar yra apleidę kunigų luomą, ir, kas verčia liūdėti, tam nepasipriešinus, matyti, kaip kai kurie jų yra pakelti į aukštas valstybines pareigas bei turi nemažą įtakos visuomenės gyvenimui.

Vis dėlto nestinga dvasininkų, kurie, išmintingai užsiiminėdami visuomeniniais reikalais ir būdami nemažai nusipelnę katalikybei, liko pavyzdiniais kunigais, pavyzdžiui, Seimo vicepirmininkas prel. Staugaitis¹³ ir dabartinis Užsienio reikalų ministras prof. Reinis¹⁴. Tačiau apskritai visuomeni-

¹¹ Įžeidžią notą Vatikano Valstybės sekretoriui (1925 04 03) Lietuvos Respublikos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro Italijai (1923–1925) Petro Klimo (1981–1969) padedamas faktiškai surašė pats Purickis, prieš tai paskatinęs išpuolius prieš Zecchini (žr. *Santykiai tarp Lietuvos ir Šv. Sosto // Lietuvos Respublikos ambasados prie Šv. Sosto archyvas*. – Byla „Bažnyčios reikalai“).

¹² Taip – originale. *Kazimieras Prapuolenis* (1858–1933) – kanauninkas, politikas. Šv. Stanislovo bažnyčios Romoje rektorius (1912–1921), iki susikuriant Lietuvos Respublikai neoficialus lietuvių atstovas prie Šv. Sosto. 1921–1925 m. Tikybos departamento direktorius.

¹³ *Justinas Staugaitis* (1866–1943) – vyskupas, Nepriklausomybės akto (1918) signataras, politikas, visuomenės veikėjas, publicistas. Lietuvos Tarybos narys ir vicepirmininkas (nuo 1919 01), Valstybės Tarybos vicepirmininkas, Steigiamojo Seimo (1920–1922) atstovas ir vicepirmininkas, I (1922–1923) ir II (1923–1926) Seimo pirmininkas, vicepirmininkas. 1922 m. tapo Seinų kapitulos kanauninku ir vysk. Karoso patarėju, 1926 m. paskirtas Telšių vyskupu.

¹⁴ Taip – originale. *Mečislavas Reinys* (1884–1953) – arkivyskupas, filosofijos daktaras (1912), VDU psichologijos profesorius

ko prieš“) ne tik metropolitų ar vyskupų, bet ir klebonų kandidatūroms¹².

Tuo metu Katalikų Bažnyčią valdęs popiežius Pijus XI (Achille Ratti) buvo gerai susipažinęs tiek su Lenkijos, tiek su Lietuvos bažnytinio ir politinio gyvenimo realijomis. 1918 m. paskirtas apaštališkuoju delegatu Lenkijai, Baltijos kraštams ir Rusijai buvęs Milano arkivyskupijos bibliotekos *Ambrosiana* prefektas Achille Ratti iš arti susidūrė su Katalikų Bažnyčios problemomis gimstančiose tautinėse valstybėse, kurių gyventojus jungė bendra ir sudėtinga praeitis, o skyrė nesenos ir aštrios nuoskaudos bei konfliktuojantys politiniai siekiai¹³. Savo buvimo Varšuvoje metu susipažinęs su Matulaičiu popiežius visada jį gerbė ir laikė labai geru kunigu. Tos pagarbos ir pasitikėjimo nepalaužė net negailestingas Matulaičio kaip Vilniaus vyskupo pjudyvas, kuriame dalyvavo tiek pasauliečiai, tiek politizuotas kleras¹⁴. Nors po konkordato su Lenkija Pijus XI lietuvių buvo kaltinamas prolenkiškumu, būtent jis, baigdamas diplomatinę misiją Lenkijoje, rekomendavo Lietuvai skirti atskirą apaštališkąjį vizitatorių, nereziduo-

¹² Žr. Mercati A. *Raccolta di concordati in materie ecclesiastiche tra la Santa Sede e le autorità civili*. – Vaticano, 1954. – Vol. 2. – P. 31–40.

¹³ Rašydamas apie savo kelionę į Vilnių ir Kauną 1920 m. sausio 23–30 d., Achille Ratti pastebėjo, kad nors jam buvo tekę daug skaityti ir girdėti apie padėtį šiame regione, prisiėjo nuolat susidurti su peticijomis, kontrapeticijomis, skundais, vyskupų, kunigų, tikinčiųjų bei pasaulietinės valdžios protestais, lankantis Vilniuje ir Kaune vis dėlto tekdavo kartkartėmis nustebti. Bendra religinė padėtis liudijo karo poveikį:

„Sumažėjęs bažnyčių lankymas ir sakramentų priėmimas, pašlijusi disciplina, aštrus priešiškas tarp lenkų ir lietuvių, tarp tikinčiųjų, kunigų ir vyskupų, tarp kunigų ir kunigų.“

Žr. Cavalleri O. *L'archivio di mons. Achille Ratti*. – P. 220.

¹⁴ Vertindamas Matulaičio padėtį Vilniuje 1921 m., Ratti rašė:

„Vilniaus vyskupo Jurgio Matulaičio padėtis itin delikati. Regulinių kanauninkų marijonų kongregacijos atkūrėjas ir jų dabartinis generolas 1918 metais buvo paskirtas į ilgai tuščią buvusį Vilniaus vyskupo sostą [...]. Per trejetą metų mieste valdžia keitėsi šešis kartus! Karščiausia kova čia vyksta tarp lietuvių ir lenkų. Vilniaus miesto gyventojai krikščionys yra karšti lenkai. Vilniaus vyskupijoje gyvena keturios tautos. Lietuviai trokšte trokšta Vilniaus. Pusė Vilniaus kunigų yra lietuviai ir savaip nė kiek nemažesni patriotai nei lenkai.“

Arkivyskupas Matulaitis yra lietuvis. Kalbant su juo galima jausti, kur instinktyviai linksta jo širdis. Jis linkęs būti atlaidesnis saviems lietuviams. Bet kartu jam būdingas ganytojo pareigos jausmas, liepiantis būti tėvu lygiai lenkams, lygiai lietuviams ir baltarusiams, siekiant jų sutaikinimo. Ši jo dvasios savybė, be galo retai sutinkama net tarp geriausių abiejų pusių atstovų, yra visų pripažįstama. Bet tai jo negelbsti nuo lenkų priešiško, nes jiems reikia ne bešališko, o tokio, kuris būtų jų šalininkas, kuris padėtų jiems pasiekti jų idealą.“

Žr. Cavalleri O. *L'archivio di mons. Achille Ratti*. – P. 199–201.

jančių Varšuvoje, ir tuoj po savo išrinkimo popiežiumi 1922 m. pripažino Lietuvos Respubliką.

Patenkinęs Jurgio Matulaičio prašymą po konkordato su Lenkija pasirašymo atleisti iš Vilniaus vyskupo pareigų, Pijus XI pakėlė jį Adulos titulinio arkivyskupu ir netrukus paskyrė apaštališkuoju vizitatoriumi Lietuvai. Tokio paskyrimo Matulaitis nesitikėjo. Atsistatydinęs iš Vilniaus vyskupo pareigų jis rengėsi atsidėti Marijonų vienuolijai¹⁵.

Konkordato su Lenkija pasirašymas išryškino būtinybę sutvarkyti Lietuvos Bažnyčios administravimą ir kartu labai ap sunkino tokį sutvarkymą, nes artėjančių politinių rinkimų akivaizdoje krikščionių demokratų vyriausybė vengė būti apkaltinta tautinių interesų išdavyste ir stengėsi riboti kontaktus su Apaštalu Sostu. Todėl su Lietuvos valdžia buvo galima derėtis tik per vietinę Bažnyčią, o ne tiesiogiai.

Lietuvos Bažnyčios padėtis buvo labai tolima nuo neseniai popiežiumi išrinkto Pijaus XI idealo. Nuo pat savo pontifikato pradžios Pijus XI ėmėsi siekti naujų Bažnyčios ir valstybės santykių kokybės ne tik Italijoje, kurioje Bažnyčios ir Apaštalu Sosto padėtis buvo nereguluota nuo 1870 m., bet ir kitose valstybėse. Pijus XI, vadinamas „konkordatų popiežiumi“, siekė, kad valstybės teisine sutartimi pripažintų Katalikų Bažnyčios teisę valdytis ir gyventi pagal savo vidines normas ir garantuotų Bažnyčiai kulto laisvę bei katalikiškų organizacijų, švietimo įstaigų, spaudos veikimo laisvę, o ten, kur katalikai sudaro daugumą, tas institucijas paremtų. Pijus XI žvelgė į Bažnyčią kaip į *Societas perfecta* – tobulą visuomenę. Vienas tos visuomenės tobulumo ženklų buvo darni ir tobula hierarchinė santvarka. Todėl Pijus XI itin pabrėžė vyskupų atsakomybę už visą religinį gyvenimą jų ganomose vyskupijose. Popiežius skatino katalikų veikimą – vyskupų vadovojamą pasauliečių organizaciją, savo veikla apimančią visas gyvenimo pasaulyje sritis. Vyskupai buvo atsakingi už visas katalikiškas organizacijas, už katalikišką spaudą. Valstybėse, dažnai deklaravusiose vienokį ar kitokį Bažnyčios ir valstybės atskyrimą, Bažnyčia turėjo veikti viešojoje sferoje per vyskupo vadovojamus pasauliečius. Bažnyčios istorijoje net pasitaiko posakis „Pijaus XI vyskupo tipas“, reiškiantis aktyvų, atidų viešajam gyvenimui, gerų organizacinių sugebėjimų vyskupą. Kylant totalitariniams režimams, toks vyskupų, nepasidavusių sekuliarios valstybės bandymui kontroliuoti visas gyvenimo sritis, kovojusių už nepriklausomas katalikiškas organizacijas bei švietimo įstaigas ir nepersišusių nacionalistine ar rasistine ideologija, tipas itin išryškėjo. Pats Matulaitis, be abejonės, buvo „Pijaus XI vyskupas“, nors ir ne šio popiežiaus, o dar Benedikto XV pakeltas į vyskopus.

Toks Lietuvos bažnytinis gyvenimas, kokį užtiko ir savo pranešime Valstybės sekretoriui aprašė apaštališkasis vizitatorius, buvo toli nuo ką tik apibrėžto idealo. Vyskupų autoritetas – gana menkas, gausios katalikiškos organizacijos – nuo

nių pareigų vykdymas pasirodė labai kenksmingas ir patiems kunigams, apsiėmusiems jas atlikti, ir Bažnyčiai. Net dėl mažiausių jų klaidų ir trūkumų susilpnėja visos kunigijos padėtis.

Jei nežiūrėsime supasaulėjusių, taip sakant, politikuojančių ir nuo tikėjimo atkritusių kunigų padermės, tai paminėtini kai kurie girtuokliavimo atvejai, vienur kitur – nesaikingas kortavimas, keletas nusižengimų skaistumui; visa tai reikėtų išgyvendinti. Vis dėlto apskritai dvasininkija yra gera, uoliai vykdo šventas savo pareigas ir myli Bažnyčią, taip pat yra gerbiama bei mylima žmonių. Tarp dvasininkų netrūksta gyvenimo garbingumu, mokytumu, uolumu ir veiktumu išsiskiriančių bei katalikybei didžiai nusipelnusių vyrų. Tarp pačių kunigų ir tikinčiųjų jau imama priešintis aukščiau minėtiems supasaulėjantiems bei beatsimetantiems kunigams ir, beje, sėkmingai. Netrūksta nė maldingų kunigų draugijų.

3. [Tikintieji]

Žmonės, ypač kaimiečiai, apskritai yra katalikai, pamaldūs ir labai atsidavę Bažnyčiai. Net dėl ekonominių ir socialinių priežasčių palaikantieji socialistus nepaliauja lankyti bažnyčios ir priiminėti sakramentų. Tačiau tauta nepakankamai apsišvietusi religijos klausimais ir reikiamai nesuvokia katalikui prideramų pareigų. Jeigu imsime labiau išsilavinusiųjų klasę, ateistų ir atvirų tikėjimo priešų yra nedaug. Tačiau daug yra slapta ir klastingai propaguojančių ateizmą ir netikėjimą. Nemaža apskirtusių liberalizmo ir indeferentizmo dvasia. Vis dėlto ir tarp išsilavinusiųjų vyrauja katalikai ir nestinga karštų katalikybės bei tikėjimo gynėjų. Taip pat netrūksta įvairių katalikų organizacijų, ir jos klesti, kaipantai: studentijos, gimnazistų ir kaimo jaunimo, taip pat ūkininkų, moterų¹⁵ ir t. t.; yra kata-

(1922–1931). Baigęs mokslus, nuo 1914 m. kunigavo Vilniuje. Bolševikų kalintas (1919), lenkų ištremtas į Lietuvą (1922). 1925 09 – 1926 04 Užsienio reikalų ministras. 1926 04 paskirtas Tidžio (*Tiddi*) titulinio vyskupu ir vysk. Karoso koadjutoriumi, 1940 m. – Cypselo titulinio arkivyskupu ir Vilniaus arkivyskupo pagalbininku. 1942–1947 m. Vilniaus arkivyskupijos, Minsko vyskupijos, Mogiliovo arkivyskupijos apaštališkasis valdytojas. 1947 m. sovietų ištremtas, žuvo kalėjime.

¹⁵ Žr. Matulaitis J. *Užrašai*. – P. 275–277.

likiškas fakultetas, kuriame, be teologijos, dėstomi filosofijos ir literatūros mokslai; yra ir Katalikų Mokslo Akademija.

Nacionalizmo dvasia juntama ir Lietuvoje. Tačiau ji šiose vietose nei stipresnė, nei silpnesnė negu kitur. Tikrai nėra jokio pavojaus atsirasti tautinei Bažnyčiai. Atrodo, jog tai niekam nėra į galvą neatina.

Taip pat, atrodo, nėra nė tarp katalikų veikiančių sektų bei sektantų.

Labiau reikėtų bijoti nutolimo nuo tikėjimo ir ateizmo propagandos, taip pat irimo bei puvimo pačioje Bažnyčioje. O iš tiesų Lietuvoje, pačių katalikų viduje, dar nėra atsiradusio susiskaldymo ir susiskirstymo į Dievo vaikus ir žmonių vaikus, kurių pastebime įvykus daugelyje kitų kraštų. Tarp labiau apsišvietusių katalikų nemaža tokių, kurių jausmai ir mintys šiek tiek apgadinti ir apkrėsti svetimais mokymais, kurių, valdant rusams, jie pasisėmė rusų mokyklose ir raštuose. Pasitaiko, kad masonai ir kiti tikėjimo priešai, slapta įsiskverbę tarp tokių katalikų, sugeba juos lengvai patraukti į savo pusę, idant, šiems nenučiuojant, klastingai pajungtų savo siekiams. Šiuo metu Lietuvoje tarp katalikybės ir ateizmo bei netikėjimo vyksta sunki ir sekinanti kova, kurios baigtis dar neaiški. Todėl katalikų užmojams reikalingas visokeriopas rūpestis ir parama, idant jie nenuėitų perniek.

4. [Politinės partijos]

Vienoje pusėje yra tokios politinės partijos: socialdemokratai kartu su komunistais, tautininkai socialistai¹⁶ ir tautininkai liberalai¹⁷. Visos jos labai priešiška nusiteikusios tikėjimo atžvilgiu ir atvirai jį puola, ypač nuožmiai – dvasininkiją, atvirai užversdamos ją net pramanytais šmeižtais. Du trečdaliai valstybės pareigūnų taip pat yra netikintys. Kitoje pusėje yra trys katalikų partijos: ūkininkų,

¹⁵ Kalbama apie Studentų ateitininkų sąjungą, Moksleivių ateitininkų sąjungą, Lietuvių katalikų jaunimo sąjungą „Pavasaris“, Ūkininkų sąjungą ir Lietuvių katalikų moterų draugiją.

¹⁶ Turima galvoje Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungą, 1922 m. susikūrusi iš Lietuvos socialistų liaudininkų demokratų partijos ir Lietuvos valstiečių sąjungos.

¹⁷ Taip apibūdinama Lietuvių tautininkų sąjungą.

jų mažai priklausomos, kunigai – įsitraukę į politinį gyvenimą ir jame veikiančys patys, o ne per pasauliečius, dėl to dažnai kenkdami pastoracijos reikalams. JAV pavyzdžiu Lietuvos Respublikos Konstitucija visoms religinėms bendruomenėms pripažino juridinio asmens statusą ir teisę tvarkytis pagal vidaus normas bei kanonus, pripažino kulto, mokyklų, labdaros laisvę, pripažino teisę turėti ir valdyti turtą¹⁶. Nors valstybė ir deklaravo savo atsiribojimą nuo Bažnyčios reikalų, jaunoje valstybėje, kurioje aktualus sienų ir teritorijų klausimas, daug reikė bažnytinių ribų tapatumas valstybinei teritorijai.

Vyskupijų ribas keisti ir bažnytines provincijas sudarinėti gali tik Apaštalu Sostas. Iš esmės tokiems pakeitimams nereikalingas valstybės sutikimas, bet šio amžiaus pradžioje jaunos tautinės valstybės negalėjo nesiskaityti su Bažnyčios įtaka ir siekė ne tik to, kad bažnytinės administracinės ribos sutaptų su valstybės ribomis, bet ir to, kad vyskupais būtų skiriami tos valstybės piliečiai. Tai buvo galima pasiekti susitarimu su Apaštalu Sostu.

Iš jaunų Pabaltijo regiono valstybių pirmoji konkordata su Apaštalu Sostu sudarė Latvija. Jis pasirašytas 1922 m. gegužės 30 d. ir Latvijos parlamento ratifikuotas tų pačių metų lapkričio 3 d. Katalikų Bažnyčiai Latvijoje pripažinta visiška veikimo laisvė ir įkurta tiesiogiai nuo Šventojo Sosto priklausoma Rygos arkivyskupija¹⁷.

Taigi iš esmės ir po Lenkijos konkordato pasirašymo Lietuvos valstybė buvo suinteresuota bent jau sutvarkyti bažnytinę krašto administraciją. Todėl, nepaisant nutrūkusių santykių su Vatikanu, derybos su Lietuvos vyskupais vis dėlto vyko. 1925 m. spalio 29 d. Panemunėje susirinkę Lietuvos vyskupai Antanas Karosas, Pranciškus Karevičius, jo pavyskupis Juozapas Skvireckas ir Lietuvos Respublikos teritorijoje esančios senosios Vilniaus vyskupijos dalies valdytojas kan. Juozapas Kukta, dalyvaujant Panemunės klebonui Justinui Staigaičiui ir apaštališkosios delegatūros auditoriui Luigi Faidutti, surašė kreipimosi į Apaštalu Sostą ir prašymo pertvarkyti Lietuvos bažnytinę administraciją projektą. Siūlyme išdėstytos kai kurios Lietuvos vyriausybės nuostatos: išsaugoti Vilniaus vyskupijos likutį kaip Trakų apaštališkąją administraciją, įjungti į Lietuvos bažnytinę administraciją Varmijos vyskupijai priklausiusį Klaipėdos kraštą¹⁸. Seinų ir Žemaičių vyskupijas vyskupai siūlė padalyti į mažesnes vyskupijas ir sukurti Lietuvos bažnytinę provinciją, kurios ribos sutaptų su administracinėmis Lietuvos valstybės

¹⁶ Prunskis J. *Comparative Law, Ecclesiastical and Civil in Lithuanian Concordate*. A dissertation for the degree of Doctor of Canon Law. – Washington: The Catholic University of America, 1945. – P. 3–7.

¹⁷ D'Orazi L. *Il coraggio della verità: Vita di Pio XI*. – Roma, 1989. – P. 207.

¹⁸ Laiško kopija saugoma Tėvų Marijonų Generaliniame archyve Romoje, Jurgio Matulaičio beatifikacijos dokumentų rinkinyje.

ribomis. Buvo akivaizdu, kad Lietuva reikalaus iš Apaštalu Sosto kokių nors būdu paliudyti, kad Vilniaus kraštas ir Vilnius nėra negrįžtamai pripažįstamas Lenkijai.

Šis prašymas buvo proga normalizuoti Apaštalu Sosto santykius su Lietuva ir sutvarkyti Lietuvos Bažnyčios gyvenimą. Šią progą išnaudoti patikėta Matulaičiui.

Taigi, kad ir neoficialiai, bet visai realiai, paskyrimas apaštališkuoju vizitatoriumi Lietuvai suteikė Jurgiui Matulaičiui ne tik bažnytinę, bet ir diplomatinę misiją. Benediktas XV apaštališkaisiais vizitatoriais ir delegatais dažnai skyrė darbo Romos kurijoje ir tarptautinės veiklos patirties neturinčius asmenis. Kartais tokie paskyrimai būdavo sėkmingi (Achille Ratti pasiuntimas apaštališkuoju vizitatoriumi, vėliau – apaštališkuoju delegatu Lenkijai, Baltijos kraštams ir Rusijai), kartais – ne (Antonio Zecchini SJ paskyrimas apaštališkuoju vizitatoriumi, o vėliau ir apaštališkuoju delegatu Lietuvai ir kitoms dviem Baltijos valstybėms¹⁹).

Turint omenyje Lietuvos situaciją, ką tik atsistatydinusio iš Vilniaus vyskupo pareigų Jurgio Matulaičio kandidatūra, ko gero, buvo vienintelė įmanoma neoficialiems kontaktams su Lietuvos valdžia. Plačią visuotinės Bažnyčios patirtį turintis ir savo kaip ganytojo savybes Vilniuje paliudijęs vyskupas vienuolis bene labiausiai tiko ir Lietuvos Bažnyčios padėties normalizavimo darbui. Bet ir jam, iš pradžių Kaune vadintam net „Vilniaus kankiniu“, teko patirti radikaliųjų lietuvių nacionalistų ir antiklerikalų puolimus bei ieškoti būdų išsklaidyti Lietuvos vyriausybės būgštavimus dėl tarimosi su Vatikanu neigiamų politinių pasekmių.

Vos tik atvykęs į Kauną, Matulaitis susitiko su Užsienio reikalų ministru, senu savo pažįstamu kun. Mečislovu Reiniu ir aptarė padėtį. Buvo nutarta santykių su Apaštalu Sostu gerinimą pradėti nuo Lietuvos bažnytinės provincijos steigimo. Tai reiškė derybas ne tik su Lietuvos valdžia, bet ir su Apaštalu Sostu, kuriam reikėjo aiškinti Lietuvos padėties ir vidaus politikos ypatybes. Tokio tarpininko, besiderančio su abiem pusėmis, vaidmuo Matulaičiui pirmiausia teks sprendžiant katalikiškų Klaipėdos krašto parapijų įjungimą į Lietuvos bažnytinę administraciją. Bet kol kas reikėjo įvertinti situaciją, kurioje teks rūpintis Lietuvos bažnytinės provincijos sudarymu. 1926 m. kovo 2 d. toks vertinimas iš Kauno iškeliavo į Vatikaną.

Irena Vaišvilaitė

¹⁹ Antonio Zecchini, gimęs 1864 m. Goricijoje, į Jėzaus draugiją įstojo 1879 m. Teologiją studijavo Krokuvoje. Goricijos arkivyskupijos seminarijoje dėstė bažnytinę teisę. 1921 m. rugsėjo 19 d. popiežius Benediktas XV paskyrė jį apaštališkuoju vizitatoriumi Lietuvai, Latvijai ir Estijai. Skyrimą nulėmė, atrodo, teisės išmanymas ir lenkų kalbos mokėjimas. Pastaroji savybė Zecchiniui Kaune greičiau pakenkė – jis netruko pelnyti polonofilo šlovę ir nesugebėjo užmegzti geresnių ryšių su Lietuvos valdžia. Po konkordato su Lenkija pasirašymo Zecchini Lietuvoje tapo *persona non grata*.

darbininkų ir krikščionių demokratų; tačiau ir čia ne visi yra ištikimi kovotojai. Ir jų stovykloje pastebima vogčia ir paslapčiomis išsiskverbusių priešų, būtent masonų, siekiančių klastingai stabdyti, jaukti ir žlugdyti katalikų gyvenimą. Jie išties išmano, kaip, dangstantis tautos ar valstybės gerove, katalikus apgaulingai nukreipti sau naudingų dalykų link.

Tarp katalikų ir socialistų arba nekatalikų politinių partijų vyksta nuolatinis nuožmus karas, kurio baigtis iki šiol neaiški. Artėja rinkimai į Seimą, įvyksiantys gegužės mėnesio pradžioje. Jų rezultatų dar negalima numatyti, tačiau gali atsitikti, jog priešiškos partijos nugalės katalikų partijas¹⁸.

5. Vyriausybė

Seime katalikai turi tik dviejų balsų persvarą¹⁹, tačiau ir jie ne visuomet ir ne visais klausimais tarpusavyje sutaria; ši persvara ir pirmenybė yra veikiau fizinė negu moralinė.

Ministrai nuolat keičiami ir dažniausiai būna tik paprasčiausi savo partijos įrankiai, veik visiškai priklausomi nuo partijų vadovų.

Respublikos Prezidentas Stulginskis²⁰ yra labai doras katalikas ir išmintingas vyras, jį vertina net jo politiniai priešininkai; tačiau Konstitucija yra tokia, kad jis beveik nieko negali.

Esant tokiai padėčiai, tvarkyti reikalus su vyriausybe labai sunku, kadangi veik neįmanoma rasti, kas turėtų reikiamą autoritetą arba norėtų imtis atsakomybės. Prezidentas siunčia pas ministrus, šie –

¹⁸ LR III Seimo rinkimus (1926 05 08–10) laimėjo kairiosios partijos ir kartu su tautinių mažumų atstovais sudarė vyriausybę. Katalikų bloko atstovų šiame Seime buvo 30 (iš 85).

¹⁹ II Seime (1923–1926) Lietuvių krikščionių demokratų partijos, Ūkininkų sąjungos ir Lietuvos darbo federacijos blokui priklausė 40 vietų iš 78.

²⁰ Aleksandras Stulginskis (1885–1969) – politikas, agronomas, visuomenininkas. Lietuvos Tarybos ir Valstybės Tarybos narys, Nepriklausomybės akto signataras (1918), Ūkininkų sąjungos steigėjas ir pirmininkas (1919), Steigiamojo Seimo (1920–1922) pirmininkas, ėjęs Lietuvos Respublikos Prezidento pareigas (1920–1922), Lietuvos Respublikos Prezidentas (1922–1926), III Seimo pirmininkas (1926 12 19–1927 04 12). 1941 m. sovietų ištremtas, 1952–1954 m. kalintas, 1956 m. grįžo į Lietuvą.

pas partijų vadovus, o tie, jei reikalas jiems nepatinka, apeliuoja į tautos valią, kurios jau neįmanoma nustatyti.

Iš tikrųjų respublikai tarsi vadovauja viso labo trys žmonės: darbininkų partijos vadas Ambrosaitis²¹ ir du anksčiau minėti kunigai – krikščionių demokratų lyderiai Krupavičius bei Šmulkštis²² kartu su jūdvių patarėju ir kurstytoju Puricku²³. Patyriau, jog šie trys kunigai, jei tik dar galima juos šiuo vardu vadinti, labai priešiška nusiteikę mano misijos atžvilgiu, tad buvau priverstas griežčiausiai su jais kovoti. Nuolatos naudodami įvairias priemones ir šitaip kliudydami, jie trukdė man pasiekti užsibrėžtą tikslą. Galop, negalėdami niekuo pakenkti man ir mano veiklai, pasiekė bent tai, kad santykių su Šv. Sostu užmezgimas, konkordatas ir net vyskupijų padalijimas bei vyskupų skyrimas būtų perkelti po rinkimų, įvyksiančių gegužės mėnesį.

Pačius santykius tarp Šv. Sosto ir Lietuvos jos

vyriausybė laiko viso labo tik suspenduotais, tačiau jokių būdu nenutrauktais.

Pažymėtina ir štai kas: tarp Lietuvos ir Lenkijos yra veik karo padėtis; iš čia nuolatinis lietuvių ir lenkų priešiskumas, pyktis ir neapykanta, nuolatiniai tarpusavio šmeižtai ir kaltinimai. Esant tokiai nūdienos padėčiai, santarvė neįmanoma. Net jei lietuviai jos norėtų bei galėtų pasiekti, jiems trukdytų Vokietija ir Rusija, siekiančios savo interesų. Tai žaizda, kurios šiandien geriau neliesti nei Šventajam Sostui, nei jo pasiuntiniams.

6. Nedori veiksmai Šventojo Sosto atžvilgiu

Lietuvos Bažnyčiai esant tarsi be galvos, o katalikams – be vadovo, masonai, socialistai ir kiti tikėjimo priešai, pasinaudoję šia padėtimi, užsipuolė Šv. Sostą, idant, pasikasus po jo pamatais, sugriūtų pats katalikybės rūmas. Viena vertus, pasitaikius bet kokios progai ir galimybei, jie, niekindami ir

Lietuvos krikščionių demokratų partijos Centro komitetas (1926): (iš kairės į dešinę) I eilėje trečias – Leonas Bistras, ketvirtas – kun. Mykolas Krupavičius, šeštas – kun. Juozas Meškauskas; II eilėje pirmas – Zigmąs Starkus, antras – Edvardas Turauskas, trečias – Antanas Šmulkštys

²¹ Taip – originale. *Kazimieras Ambrozaitis* (1892–1957) – politikas, filosofijos daktaras (1925), Steigiamojo Seimo (1920–1922) atstovas, I (1922–1923) ir II (1923–1926) Seimo prezidento sekretorius, III Seimo (1926–1927) vicepirmininkas, Lietuvos darbo federacijos pirmininkas. 1929 m. išstremtas į gimtuosius Rotulius (Jurbarko vls.), 1930 m. kalintas Varniuose. 1940 m. sovietų išstremtas, pokario metais grįžęs į Lietuvą ir vėl išstremtas, mirė tremtyje.

²² Taip – originale (žr. išn. 8).

²³ Taip – originale (žr. išn. 10).

žemindami Šv. Sostą, stengėsi jį užgauti ir įžeisti, atitraukti ir atitolinti jo dėmesį nuo lietuvių, o pačius lietuvius padaryti jam pasibjaurėtinus. Kita vertus, tie patys žmonės išmėgino viską, kad supriešintų lietuvius su Šv. Sostu ir priverstų juos nekęsti paties garbingiausiojo Popiežiaus asmens, skleisdami įvairius įtarinėjimus, kaltinimus ir prasimanymus: esą Šventasis Tėvas ir aukštieji kardinolai nevertina Lietuvos kaip mažos valstybės ir nenori priimti Romon atvykstančių lietuvių; esą į Lietuvos problemas ir žmones jie žvelgia tik lenkų akimis, vien iš jų semdamiesi informacijos; esą apjuodintiems ir neteisingsiškai apkaltintiems lietuviams nėra ko tikėtis ko nors gera iš Šv. Sosto, esančio lenkų įtakoje; esą ten tyčia nenorima tvarkyti Lietuvos bažnytinių reikalų; esą, sudarius konkordatą su lenkais, jiems pripažintas ir Vilnius ir t. t. Taip pat jie nesigėdijo skleisti apie Šv. Sostą šmeižtus, kurių net nedera minėti.

Stebėtina, kokį radau čia žmonių susvetimėjimą Šv. Sostui, kokį susierzinimą jo atžvilgiu, dažnai regėjau jį peraugant net į atvirą pyktį. Jei šitaip būtų ir toliau, nežinau, ar nesibaigtų visa tai kokia nors atskala. Paprastų žmonių, ypač kaimiečių, dvasios iki šiol dar nepalietė šis užkratas; man kalbant apie Popiežių, jie klausėsi akivaizdžiai ir dievobaimingai susijaudinę. Tačiau, labiausiai plisdami miestuose, šie nuodai užkrėtė daugelio išsilavinusių ir nemažos dalies jaunimo dvasią. Tai išvydęs, nusigandau. Man pasirodė, jog pats Luciferis su visu piktuųjų dvasių legionu stengiasi atsistoti Lietuvos Bažnyčios griuvėsiuose ir tarsi jau drebina patį jos rūmą.

7. [Trukdymai apaštališkojo vizitatoriaus veiklai]

Iš pradžių šios piktosios dvasios mėgino trukdyti ir mano misijai bei apkalbinėti mane patį, esą iš tikrųjų aš turėjęs pasilikti Vilniuje, kol lenkų valdžia išvays jėga ar Šv. Sostas bus priverstas mane atšaukti, ar maištininkai galės mane nužudyti; kad, atsiskęs Vilniaus sosto, aš išdavęs Lietuvos reikalus; kad nūnai, pats pabėgęs, atvykau į Lietuvą parengti sau arkivyskupo vietos ir veikiausiai nusipelnyčiau įvairių Šv. Sosto, kurio reikalai kaip tik dabar spren-

džiami Lietuvoje, malonių ir t. t. Buvau priverstas pats gintis ir Popiežiaus vardu atvirai paskelbti, kad niekada nebūsiu nominuotas Kauno arkivyskupu ir neketinu nuolatos gyventi Lietuvoje; kad atvykau saikingai pasitarnauti Lietuvos Bažnyčiai, atsidūrusiai sunkioje padėtyje. Netrukus jie liovėsi begėdiškai mane gundę, regis, greitai suprato, jog siekiu ir noriu vien Bažnyčios bei lietuvių tautos gerovės.

II. KAS NUVEIKTA BLOGIUI PAŠALINTI

Pirmiausia stengiausi pakeisti iškreiptą katalikų supratimą ir atstatyti bei sutvirtinti jau iš dalies sugriautus, išjudintus ir svyruojančius Lietuvos Bažnyčios pamatus, veikdamas visokeriopu išmanymu ir būdu, naudodamasis bet kokia proga ir privačiai, ir viešai ginti Šv. Apašt. Sostą, jo autoritetą bei patį Popiežiaus asmenį. Viena vertus, mėginau įvairiais būdais atskleisti, kaip netinkamai, kaip kartais net niekingai kai kurie valdžios atstovai iki šiol elgėsi Šv. Sosto atžvilgiu; kita vertus, siekiau parodyti, kokie nepagrįsti įtarinėjimai ir priekaištai, kokie niekingi ir begėdiški Šv. Sosto šmeižtai buvo sėjami ir skleidžiami. Tai buvo didelis ir varginantis darbas, kova didelė ir pilna sunkumų. Dievas laimino mano misiją. Šliaužiantis blogis buvo ne tik pažabotas, bet ir iš dalies sunaikintas, ir atrodo, kad visa tikėjimo reikalų būklė pasikeitė ir sparčiai krypsta į gera.

Apastalavimo sąlygos buvo palankios. Visi dori žmonės, rodos, tik ir laukė kokių nors vaistų, tad sveikino mano misiją tarsi Apvaizdos siųstą ir priėmė mane Popiežiaus atžvilgiu palankiai nusiteikę, pagelbėdami, kuo tik galėjo. Pasisekė, kad per Kristaus Gimimo šventės Kaune vyko įvairūs katalikų draugijų susirinkimai; turėjau geriausią progą Popiežiaus vardu pasveikinti visos katalikiškos Lietuvos delegatus – o per juos ir visą katalikišką Lietuvą – bei pasakyti jiems išganingą sveikinimo kalbą. Taip pat vyko visos Žemaičių vyskupijos dekanų susirinkimas, kuriame dalyvavo katedros kapitula ir kiti žymūs dvasininkai. Ten, tarsi savo šeimoje, galėjau laisvai kalbėti apie šliaužiančias blogybes ir

nurodyti gresiančius pavojus; dekanų akivaizdoje paneigiau ir išsklaidžiau kaltinimus Šv. Sostui, kuriuos tik galėjau surankioti, o juos pačius raginau priešintis blogiui. Pasinaudojęs įvairiomis progomis, sakiau kuo daugiau pamokslų ir prakalbų. Pats lankiau ir pas save priiminėjau kiek įmanoma daugiau visų luomų asmenų, turinčių ar galinčių turėti įtakos visuomenei; stengiausi reikiamai paveikti katalikų laikraščių redaktorius; visuomet siekdamas savo misijos tikslų, kiekviena proga ar reikalu bendravau su ministrais, apie bažnytinių reikalų padėtį ilgai kalbėjau su pačiu Respublikos Prezidentu. Buvo surengti du iškilmingi ingresai – Marijampolėje ir Kaune, be to, sakiau prakalbas žmonėms ir kitose bažnyčiose.

Taip pat man daug padėjo tai, kad vysk. Skvirecko²⁴ vadovaujama lietuvių delegacija, praėjusių metų gruodžio mėnesio pabaigoje atvykusi į Romą, Šventojo Tėvo buvo priimta labai palankiai ir šiltai.

Po ištiso mėnesio tokio uolaus triūso pajutau akivaizdžias permainas. Apie Šventąjį Sostą ir Popiežių imta galvoti ir šnekėti visiškai kitaip. Katalikų akys atsivėrė, ir jie suprato, kurlink vedė anie antipopiežiški veiksmai ir kokios iš to nelaimės galėjo kilti katalikiškai lietuvių tautai. Laisvesnio gyvenimo dvasininkai pajuto išganingą baimę, ir kai kurie jų vėl apsilviko sutanas, o kiti, anksčiau liovęsi, vėl pradėjo nuolatos aukoti Mišias. Daugelis katalikų draugijų bei kai kurios politinės partijos ir žodžiu, ir raštu įpareigojo mane grįžus į Romą jų vardu išreikšti popiežiui sūniško klusnumo jausmus.

Nuostabu, kaip visų katalikų protams ir širdims atsigręžti į Šv. Petro katedrą ir į patį palaimingai viešpataujančio Popiežiaus garbingiausiąjį asmenį padėjo šio Popiežiaus karūnavimo šventė, kurią iškilmingai švęsti nurodžiau ir kuri visur buvo šven-

čiama itin iškilmingai, dalyvaujant daugybei žmonių ir iš tikrųjų vaisingai. Tai patvirtinantys dokumentai pridėti.

Kitą mėnesį, rengdamas naudingus pokalbius ir susitikimus su įvairiais asmenimis, nuo kurių nors kiek tai priklausė, stengiausi nutiesti kelią konkordatui su Šventuoju Sostu. Pats Respublikos Prezidentas ir kai kurie kiti įtakingi vyrai išreiškė troškimą, jei tik būtų įmanoma, sudaryti konkordatą nedelsiant. Tačiau viską nuodugnai apsvarsčius, pasirodė, kad iki artėjančių rinkimų tai padaryti neįmanoma. Vis dėlto visi politinių partijų vadovai ir valdžios atstovai pareiškė, kad, pasibaigus rinkimams ir sudarius naują vyriausybę, pirmas katalikų atstovų rūpestis bus kaip galima greičiau sudaryti konkordatą²⁵.

III. ATLIKTI DARBAI

Vykdydamas savo pasiuntinystės pareigas, kartu stengiausi paruošti ir parengti kai kuriuos sprendimus Šventojo Sosto labui, kaip antai:

1. Prižiūrėjau, kaip rengiamas siūlymas dėl vyskupijų padalijimo bei ribų nustatymo ir dėl bažnytinės provincijos Lietuvoje įsteigimo. Dokumentus siunčiau kartu su šia ataskaita. Šis reikalas man kainavo daug sunkaus triūso bei pastangų ir net kovų, bet pagaliau, Dievo padedamas, užbaigiau jį sėkmingai²⁶.

2. Iš dalies pats parengiau, iš dalies prižiūrėjau rengiamus dokumentus, reikalingus Lietuvos Valstybės universiteto Filosofijos-teologijos fakulteto aprobacijai. Tuo tikslu lankiausi fakultete ir surengiau susirinkimą bei pasitarimą su jo profesoriais.

²⁴ Juozapas Skvireckas (1873–1959) – arkivyskupas, VDU profesorius, viso Šventojo Rašto vertėjas į lietuvių kalbą. 1919 m. nominuotas Ceramo tituliniu vyskupu ir Žemaičių vyskupo pagalbiniu, 1926 m. paskirtas Kauno arkivyskupu metropolitu, 1931 m. pakeltas Šv. Sosto asistentu, Popiežiaus rūmų prelatu ir Romos grafu. 1944 m. vokiečių verčiamas pasitraukė ir iki mirties sutrukdytas vykdyti pareigas. Nuo 1945 m. gyveno Austrijoje. 1998 m. jo palaikai perkelti į Kauno arkikatedrą baziliką.

²⁵ 1927 09 27 (jau po Jurgio Matulaičio mirties) jį pasirašė Šv. Sosto Valstybės sekretorius kardinolas Pietro Gasparri ir LR Ministras pirmininkas Augustinas Voldemaras.

²⁶ Lietuvos bažnytinė provincija („Provincija, susidedanti iš LR ribose esančių teritorijų“) įkurta Pijaus XI 1926 04 06 bule *Lithuanorum Gente*. Ją sudarė Kauno arkivyskupija ir Kaišiadorių, Panevėžio, Telšių bei Vilkaviškio sufraganinės vyskupijos.

Dokumentus perduosiu Šv. Seminarijų ir universitetinių studijų kongregacijai.

3. Atsiliepdamas į pareiškimą, kurį kun. Genis²⁷ pasiuntė Šv. Konsistorijos kongregacijai²⁸, atlikau tikrai kruopščią ir išsamią Kauno vyskupijos seminarijos vizitaciją ir po jos išleidau reikalingus potvarkius. Dokumentus perduodu Šv. Konsistorijos kongregacijai.

4. Taip pat lankiausi Seinų vyskupijos seminarijoje Gižuose ir pasakiau prakalbą jos profesoriams ir auklėtiniams.

5. Ištyręs skundą, kurį kun. Genis²⁹ surašė prieš Žemaičių vyskupą Karevičių dėl atleidimo iš profesoriaus ir viceficijolo pareigų³⁰, sėkmingai paraginai abi puses teisingai ir sąžiningai užbaigti ginčą. Tai buvo sunkus ir skausmingas darbas. Dokumentus perduosiu Šv. Konsistorijos kongregacijai.

6. Aplankiau seserų benediktinių vienuolyną Kaune, kadaise sukėlusį tiek sunkumų ir nemalonumų³¹; išleidau reikiamus potvarkius. Užklausus Šv. Vienuolių kongregacijos sprendimo, viliuosi, reikalas greit bus sėkmingai sutvarkytas.

7. Taip pat lankiausi Šv. Kazimiero seserų kongregacijoje, įsikūrusioje Pažaislio vienuolyne, kitados priklausiusiame tėvams kamalduliams. Ten sprendžiamas klausimas dėl šio vienuolyno nuosavybės perdavimo Šv. Kazimiero seserims. Apžvelgęs ir ištyręs šį reikalą, išsamias žinias pateiksiu Šv. Vienuolių kongregacijai.

8. Aplankiau ir vyskupijos jurisdikcijos vargdie-

²⁷ Taip – originale (žr. išn. 6).

²⁸ Kun. Genys dėl asmeninių interesų skundė seminarijos rektorių Joną Mačiulį-Maironį ir seminarijos tvarką.

²⁹ Taip – originale (žr. išn. 6).

³⁰ Kun. Genys 1925 m. buvo atleistas iš šių pareigų ir paskirtas Darbėnų klebonu.

³¹ 1919 m. atlikus benediktinių vienuolyno Kaune kanoninę vizitaciją, nustatyta, kad lietuvaitėms vienuolėms buvo draudžiama kalbėti ir skaityti lietuviškai, bažnyčioje virš altoriaus kabėjo Baltasis erelis (Lenkijos herbas) ir t. t. Paaiškėjus, kad

nių seserų tarnaičių kongregaciją Marijampolėje bei išleidau reikiamus potvarkius.

9. Dėl minėtojo patarėjo ir kurstytojo kan. Prapuoliano³² pasiūlyto neteisėto valdžios potvarkio, skelbiančio, jog vienuoliai privalo atlikti karo tarnybą, šnekėjausi su Ministru pirmininku ir Vidaus reikalų, Užsienio reikalų bei Krašto apsaugos ministrais, ir šie tvirtai pažadėjo jį panaikinti.

10. Taip pat derėjausi su valdžia dėl kai kurios bažnytinės nuosavybės grąžinimo arba pakeitimo. Rūpintis šiuo reikalu apsiėmė vysk. Skvireckas, todėl Šv. Sosto vardu suteikiau jam leidimą tartis su valdžia, ypač dėl keitimosi (?) vyskupijų nuosavybe.

11. Su Vidaus reikalų ministru svarsčiau ir kun. Kliknos, Varnių mieste laikomo savivaldybės bei policijos priežiūroje, bylą. Valdžia pritaria jo išsiuntimui iš Lietuvos, jei taip įvyktų, kad būtų perkeltas į savo, t. y. Varšuvos, vyskupiją, kuriai jis ir priklausė. Šis kunigas čia elgėsi taip, tarsi būtų labai įtakingas ir galingas prie Šventojo Sosto. Neprotingai elgdamasis, jis yra nemažai pakenkęs Šv. Sosto ir Bažnyčios autoritetui. Būtų geriau, jei iškeliautų iš Lietuvos į užsienį.

12. Svarstytas kun. Sokolovo, atsivertusio iš schizmos, atsimetimas. Bylos dokumentus perduosiu Šv. Rytų Bažnyčios kongregacijai.

13. Svarbus buvo reikalas dėl vyriausiojo karo kapeliono jurisdikcijos³³. Visokeriopai ištyręs reikalą, kol Šventasis Sostas numatys kitaip, trijų mėnesių laikotarpiui to paties Šventojo Sosto autoritetu vyriausiojo karo kapeliono paprastajai jurisdikcijai

vienuolyne vyrauja prolenkiškos tendencijos, Bažnyčios vadovybė mėgino jį reformuoti. Lenkiškasis vienuolių sparnas, ryžtingai priešindamasis reformai, į šią bylą įvėlė Lietuvos, Lenkijos ir Šv. Sosto diplomatus.

³² Taip – originale (žr. išn. 12).

³³ Lietuvos karo kapelionų dekanas ir Iguolos bažnyčios Kaune rektorius nuo 1919 m. buvo kun. *Antanas Palubinskas* (1882–19??). Įsteigus Lietuvos bažnytinę provinciją, iki 1929 m. jis pasiliko šiose pareigose vyriausiojo karo kapeliono titulu.

priskyriau lietuvių kariuomenėje tarnaujančius dvasininkus, taip pat Klaipėdos krašte atliekančius tarnybą karius, vadus bei jų šeimas. Apie visą šį reikalą pranešiu ir turimus dokumentus perduosiu Šv. Konsistorijos kongregacijai.

14. Lietuvoje labai pageidauta suvienodinti šventų patarnavimų ir apeigų atlikimą; pagaliau reikėjo įvesti vieną apeiginą visai teritorijai. Šiuo reikalu pasidarbuota, vadovaujant J. E. delegatui A. Zecchini; o dabar sėkmingai pradėtas reikalas užbaigtas; visi dokumentai jau parengti ir sutvarkyti, tad galėjau juos išsiųsti Šv. Apeigų kongregacijai patikrinti ir patvirtinti.

15. Visą laiką prirengęs, sušaukiau Lietuvos vyskupų konferenciją, kuri įvyko Kaune, Žemaičių vyskupo rezidencijoje. Patvirtintas Filosofijos-teologijos fakulteto statusas ir siūlymas dėl vyskupijų padalijimo bei bažnytinės provincijos įsteigimo Lietuvoje. Pasirašytas laiškas Šventajam Tėvui, kuriame prašoma patvirtinti Romos apeigyno priedą ir leisti šiuo priedu kartu su Romos apeigynu naudotis visoje Lietuvoje. Svarstytas dvasininkų dalyvavimas politikoje; apsispręsta dėl atitinkamų nuostatų, kurie, nors ir labai sušvelninti, bus skirti atvesti į protą tuos, kuriuos reikia. Taip pat svarstyti bažnytinės nuosavybės Lietuvoje reikalai; juos specialiai išdėstysiu Šventajam Sostui ir prašysiu atitinkamų veikimo nurodymų.

Konferencijos protokolas ir minėtieji nuostatai dėl dvasininkų dalyvavimo politinėje veikloje lietuvių kalba bei lotyniški vertimai pridedami.

16. Kadangi buvo aišku, jog vysk. Karevičius visiškai netinka vadovauti vyskupijai ir kadangi Šventojo Tėvo noru turėjau pastūmėti minėtąjį aukštąjį dvasininką atsakyti vyskupijos, vasario 22 dieną, Viešpaties padedamas, ėmiausi šio nepaprastai keblaus, sunkaus ir nemalonaus darbo. Pirmiausia prisaikdinau vysk. Karevičių sergėti paslaptį, paskui kaip galėdamas švelniau išdėčiau jam visą reikalą. Išklauses mano pastabas, argumentus ir patarimus, rodydamas gyvą tikėjimą, visapusišką

klusnumą Dievo valiai, didžiulę pagarbą ir tobulą nuolankumą Šventajam Sostui, jis pasirašė atsistatydinimo dokumentą. Buvo susirūpinęs tik dėl to, kad nežinąs, iš ko toliau gyvens, nes nesą tikra dėl valdžios skiriamos pensijos, o pats jis viską išleido artimo meilės darbams; bet ir šiuo atžvilgiu jis visiškai patikliai pavedė savo likimą Dievo Apvaizdai ir Šventajam Tėvui. Kitas jo rūpestis buvo dėl to, ką veiksias po atsistatydinimo; būdamas veiklus ir jausdamasis turįs jėgų bei energijos darbui, jis pageidavo turėti kokią nors naudingos veiklos sritį. Kaip galėdamas guodžiau jį ir įtikinėjau, jog Šventasis Tėvas iš savo gerumo ir palankumo pagal galimybes pasirūpins visomis teisėtomis jo reikmėmis. Buvau apimtas didžiausios užuojautos nelaimingam aukštajam dvasininkui ir ilgai Dievo akivaizdoje svarsčiau, kaip galėčiau palengvinti jo rūpesčius. Taigi aplankiau jį kitą dieną ir kaip Marijonų kongregacijos vyriausiasis vadovas pasiūliau, Popiežiui priėmus jo atsistatydinimą, apsigyventi mūsų vienuolyne Marijampolėje; pažadėjau suteikti tinkamą būstą ir išlaikymą, taip pat jį ir visus teisingus jo poreikius apgaubti artimo meile bei rūpestingumu, kartu duoti jam pasirinkti plačią patinkamos veiklos sritį. Atrodo, jis priėmė tai su pasitenkinimu. Taigi šitaip, Dievui padedant, šį sunkų klausimą pavyko sėkmingai išspręsti.

Be to, vysk. Karevičius jau seniai ketino vykti į Romą ir pateikti pranešimą apie vyskupijos būklę; jis išvyks viena savaite vėliau už mane. Patariau jam prieš išvažiuojant apdairiai ir išmintingai sutvarkyti visus reikalus, taip pat pasirengti šiek tiek ilgiau užtrukti Romoje arba kur nors kitur, kol Lietuvoje bus patvirtinta nauja hierarchija. Išsamiau ir smulkiau visą šį reikalą galėsiu išdėstyti žodžiu. Kartu su viskuo pateikiu priesaikos formuluotę ir atsistatydinimo dokumentą.

IV. VAISTAI, SKUBIAI REIKALINGI BLOGIUI IŠGYDYTI

Veiksmingiausi ir labiausiai neatidėliotini vaistai nuo blogio, pastebimo Lietuvos bažnytiniame gyvenime, mano nuomone, yra šie:

1. Vyskupijų padalijimas ir bažnytinės provincijos įsteigimas.

2. Naujų vyskupų paskyrimas ir bažnytinės hierarchijos sudarymas³⁴. Apie gerbiamų kunigų ir pasauliečių nuomonę dėl kandidatų Šventojo Sosto nuožiūrai galiu pranešti žodžiu arba raštu. Vysk. Karosui nedelsiant reikalingas vyskupas pagalbininkas, koadjutorius.

3. Filosofijos-teologijos fakulteto aprobacija, kaip anksčiau išdėstyta. Šis reikalas taip pat neatidėliotinas ir labai reikšmingas katalikiškam gyvenimui sustiprinti. Toks patvirtinimas, be abejonės, nemažai prisidės prie Lietuvos žmonių apraminimo ir paskatins ypatingą dėkingumą Šv. Sostui.

4. Taip pat labai pageidautina, kad Šv. Sostas kuo greičiau geranoriškai patvirtintų Romos apeigyno priedą ir leistų šiuo priedu kartu su apeigyну naudotis visoje Lietuvoje.

5. Kartu labai svarbu deramai sutvarkyti apaštališkosios delegatūros Lietuvoje veiklą. Ji neturi būti prijungta prie diplomatinio korpuso, Lietuvos vyriausybė Kaune ją tarsi ignoruoja ir nenori pripažinti, ypač dėl arkivysk. A. Zecchini asmens. Kad ir kaip ten būtų, dabartinėmis sąlygomis tokia padėtis Šv. Sostui nenaudinga. Dėl šios padėties galbūt bus nuspręsta atšaukti apašt. delegatūros auditorių į Romą, kad šis pateiktų būtinos informacijos. Taip pat atkreipiu dėmesį į tai, kad tarp Lietuvos ir

Latvijos vyriausybių esama nesutarimų dėl būsimosios apašt. nunciatūros Baltijos kraštams įsteigimo: vieni nori ją turėti Kaune, kiti – Rygoje.

Be to, kas aukščiau pasakyta, dar daug ką reikia sutvarkyti ir atlikti blogiui išgydyti; tačiau patogiau ir lengviau tai nuveikti bei įgyvendinti, sudarius hierarchiją.

Laikui bėgant – tai irgi pirmaeilis uždavinys – visokiam blogiui su šaknimis išrauti verta sušaukti provincijos Sinodą.

Šiandien, norėdamas atsisveikinti, aplankiau Respublikos Prezidentą. Be viso kito, jis specialiai įpareigojo mane išreikšti Popiežiui jo sūnišką klusnumą ir pagarbą. Prezidentas sakė, jog, įsteigus Lietuvoje bažnytinę provinciją ir paskyrus naujus vyskopus, jis padarysias viską, kad Lietuvos santykiai su Šventuoju Sostu būtų kuo geriausi.

Visa tai išdėstęs, bučiuodamas šventąjį purpurą, mielai naudojuosi proga išpažinti esąs nuolankiausias ir ištikimiausias Jūsų Šviesiausiosios ir Garbingiausiosios Eminencijos tarnas

† Jurgis Matulaitis

Adulos arkivyskupas ir ap. vizitatorius Lietuvai

Kaunas, 1926 m. kovo 2 d.

Apaštališkasis vizitatorius Lietuvai

³⁴ 1926 m. sudaryta Lietuvos Katalikų Bažnyčios hierarchija: Kauno arkivyskupas Juozapas Skvireckas (žr. išn. 24), Kaišiadorių vyskupas Juozapas Kukta (1873–1942), Panevėžio vyskupas

Kazimieras Paltarokas (1875–1958), Telšių vyskupas Justinas Staugaitis (žr. išn. 13), Vilkaviškio vyskupas Antanas Karosas (žr. išn. 3) ir jo pagalbininkas vysk. Mečislovas Reinys (žr. išn. 14).

TIKĖJIMAS Į DIEVĄ IR PRIVILEGIJOS POJŪTIS

FRANS JOZEF VAN BEECK

Biblija nepritaria nuomonei, kad Dievas yra toks pat Dievas visais laikais.

Karl Barth

MONOTEIZMAS

Tyrimai nuolat patvirtina, jog dauguma žmonių JAV tiki Dievą: dauguma lanko „pasirinktą bažnyčią“, dažnai pasitenkindami „bažnyčios lankytojų“ statusu. JAV yra daugiau dievogarbos vietų *per capita* negu kurioje kitoje šalyje (kaip mums savo kalboje „Vienybės būklė“ 1995 m. priminė prezidentas Billas Clintonas). Beveik septyniasdešimt procentų gyventojų, kaip nurodė Andrew Greeley, reguliariai ar nereguliariai meldžiasi.

Tokio pobūdžio faktai nuolat iškyla antraštėse. Tai kelia susidomėjimą. Jei tikėjimas yra taip plačiai įsitvirtinęs, tai kam jį vertinti kaip *naujienu?* Remdamiesi tikinčiųjų dauguma, argi nesitikėtume traktuoti monoteizmo kaip bet kokio kito daugumos fenomeno: savaime suprantamo ir bendrai tikėtino? Tačiau tikintieji dažnai suvokia, jog mūsų visų tikėjimas į Dievą nėra toks, koks galėtų ir turėtų būti. Ar jie nemano esant lengviau tikėti į Dievą, negu patikėti, kad kiti tiki į Dievą? Be to, jeigu Dievo buvimas yra toks tikras dalykas, kodėl dauguma mūsų pasimetame (arba tampame mandagiai tolerantiški), paklausti kokį kitoniškumą mūsų gyvenimui suteikia tikėjimas į Dievą? Tik tapęs Harvardo paskutinio kurso studentu Avery Dullesas suvokė, kad jei Dievas egzistavo, tai buvo „pats svarbiausias įvykis pasaulyje“. Kiek iš mūsų prieina iki šito atra-

dimo, jau nekalbant apie tai, kiek iš mūsų pagal jį gyvena? Valkata, juokavęs, kad unitarai tiki „daugiau daugiausiai į vieną Dievą“, būtų galėjęs užmesti tinklą daug plačiau. Ar nekeista, kad mūsų tikėjimas yra tiek negyvybingas, kiek plačiai paplitęs? Iš čia kyla kitas klausimas. Kaipgi šis nuobodus, anemiškas monoteizmas galėjo iškilti ir išsisknyti?

Argi mūsų tikėjimas į Dievą nėra tiesiog biblinis tikėjimas, kurį mes paveldėjome iš krikščioniškų Bažnyčių ir galiausiai iš paties Izraelio? Geras klausimas. Atsakymas: patartina šią bendrą prielaidą pakeisti klausimu. Nes šis tikėjimas į vieną Dievą, kuris sukūrė pasaulį, bet kitais atžvilgiais lieka bevardis, dvelkiantis virš visų laikų ir vietų, yra nauja tikėjimo samprata, plačiai paplitusi tik švietimo ir romantizmo epochoje.

Ši tikėjimo samprata sukrečia tikinčiuosius žydus ir krikščionis (ypač ortodoksų, katalikų ir klasikinų protestantų), nekalbant apie musulmonus, kaip ganėtinai abejinga (šalta). Šis tolimas, vieno-dydžiovisiems-tinkantis Dievas, niekad nekeičiantis spalvų, todėl retai ar beveik niekad neįkvepiantis žmonių parodyti savųjų, yra toks dvasinis ir ypač toks *bešališkas*, kad Jis ar Ji (kodėl ne Tai) paliečia mus tik kaip tam tikra „antgamtinė tikrovė“. Tačiau ši neapibrėžta, virš-esminė Esybė, išliekanti tokia per amžių amžius, vargu ar ką paliečia, ir nekeista, kad sunku į ją kreiptis, kuomet esi paliktas vienas šauktis jos maldoje ir garbinime. Kuo daugiau mąstai, tuo labiau ši būtybė tampa nesuprantamesnė, nors ji gali prabilti per paslapties pojūtį, bet vis dėlto iš esmės ji lieka mums nepalanki. Ji gali būti garbina-

Dievas“ (T. 1, 1989), „Mylėti Torą labiau nei Dievą“ (1989) ir daugybės straipsnių autorius. Iš anglų k. (*Belief in God and the Sense of Privilege*) vertė Kristina Žemaitytė.

FRANS JOZEF VAN BEECK SJ – Čikagos Loyolos universiteto teologijos profesorius. Knygų „Paskelbtasis Kristus“ (1979), „Katalikų tapatybė po II Vatikano susirinkimo“ (1985), „Sutiktasis

ma, bet kas gali tai nulemti? Ji yra beformė – Dievas be Veido, kuris nėra svajonių ir vizijų Dievas. Kviesdamas diskusijai, šis Dievas beveik niekad neįsprovokuoja tikram *pokalbiui*, tai, be abejonės, nėra Dievas, liepęs pranašams kalbėti (ar pamokslininkams „tai pasakyti“). Jis neįkvepia nei giliai maldai, nei liturgijai – tiek iškilmingai, su didingu vargonų gaudesiu, tiek džiugiai, su giesmėmis, šokiais ir plojimais Viešpaties akivaizdoje. Šis Dievas – tolina antgamtinę būtybę, lyg nesanti, tokia mirtinai tyli, kaip tylios visatos erdvės, apie kurias Pascalis rašė kaip apie keliančias baimę. Geriausiu atveju (kaip mokė antikos stoikai), ši būtybė yra geros, protingos dujos, persmelkiančios visus daiktus nepastebimu buvimu (tačiau su jomis iš tiesų niekas neturi nieko bendra). O galbūt (romantikų ir modernių humanistų galvosena) ji yra Aukštesnioji Būtis, lengviau prieinama filosofiskai, šiuo atveju padedanti mums, modernioms, sąmoningoms būtybėms, pažinti *savo pačių* nemarią ir giliai dvasinę prigimtį. (Taigi *Dievas* galbūt išplaukia iš mūsų pažinimo, bet mes pasirodome besą vis labiau religingi. Keista, ar ne?)

Vėlgi žydų, krikščionių ir musulmonų tikintieji turi sunkumų su taip sudvasinta (rafinuota) Dievo samprata. Ne todėl, kad jie būtų prieš ją, jie tiesiog mano Dievą esant siaubingai nepilną ir beasmenį. Jame jie sunkiai atpažįsta Gyvąjį Dievą: JHWH, dangaus ir žemės Viešpatį, arba Viešpaties Jėzaus Dievą Tėvą, arba Alachą, Didį ir Gailestingą.

Vis dėlto net ši mažai panaši į dievišką būtybę turi poveikį. Ji suteikia polėkio aukštesnėms mintims. Ji mums primena, kad yra kažkas daugiau, nei mato akys, daugiau, nei gali būti turima, įgyjama, kontroliuojama ar priverčiama paklusti. Ji primena, kad visi kūriniai, pagal jų prigimtį, yra verti pagarbos, ir ypač kiekviena žmogiška būtybė, be išimčių ar skirtumų, paremtų statusu, rase ar lytimi. Todėl netgi šis nežemiškas Dievas primena mums, šių dienų žmonėms, pasaulio sandaros vienybę ir mūsų atsakomybę už visuotinį susitaikymą. Tai nėra smulkmena mūsų pasauliui, nuo neatmenamų laikų pilnam smurto ir griovimo, linkusiam uždarumą padaryti vertybe ir todėl nebegalintį su-

stabdyti svetimšalių niekinimo bei išnaudojimo, sutvarkyti didžiulės emocinės ir seksualinės netvarkos ir išvengti dėl viso to kylančio ir vis didėjančio skilimo. Tikėjimas į vieną Dievą, visų šių skilimų ir blaškymų akivaizdoje įkvepia žmoniją nepaliauti ieškojus naujų dalykų, naujų žinių, naujų kelių; tikėjimas padrašina laikytis pakilių vienybės vilčių, protingumo, prasmės, solidarumo, bendradarbiavimo, taikos.

DIEVIŠKIEJI ŽVĖRYNAI?

Tikėti į „daugių daugiausia vieną Dievą“. Skamba truputį ciniškai. Vis dėlto, ar dauguma mūsų nemano esant protinga tikėti į vieną ir tik vieną dievišką būtybę, „vieną Visatos Dievą“, kaip giedama Paschos *Seder* giesmėje? Monoteizmas išsakinijęs mūmuse; jei yra daugiau nei vienas Dievas, spontaniškai apskaičiuojame, kad tada nėra vienas jų nėra tikrai *Dievas*.

Monoteizmas gali būti logiškai ir teologiškai visiškai teisingas; jis nėra tai, ką žmonija visad bei visur galvojo ir nujautė. Ir šiandieną toli gražu ne visi taip mąsto ir supranta. Pasižvalgyk po Indiją, Pietryčių Aziją ar Japoniją; netrukus suvoksi besistebįs, kaip mes, šiuolaikiniai vakariečiai, gebėjome proto vardan subendravardiklinti visą antgamtinį pasaulį į vieną patogų mažiausią teologinį vardiklį – Dievą. Išiziūrėk į daugybę šventyklų Indijoje, perskaityk vieną iš Vedų vertimų ar apvažiuk Bali; leiskis patraukiamas ir indusų pasaulio, tokio gyvo stulbinančia, dažnai triuškinančia gyvybės formų, jėgų, dvasių įvairove – galingo, toli gražu neramaus gyvybinės energijos srauto, galiausiai kylančio iš visa apimančio, bet nepasiekiamo Vienio. Arba pasivaikščiok Bankoke, po Budos statulų ir statulėlių įvairovę. Jos visos akivaizdžiai perteikia tą pačią žinią, bet kiekviena jų taip pat atspindi ir nesuskaičiuojamas žmogaus gyvenimą veikusias patirtis bei gausius griovimus, kuriems jos yra paliekamos. Šie atvaizdai ir yra skirti išskleisti visą šią kovą ir judėjimą *Nirvanos* perspektyvoje – šaltos, transcendentinės, visiškai nejudrios sielos ramybės, neturinčios visišk-

kai Nieko bendra su verdančiu gyvenimu. Arba nueik į *wayang* pasirodymą Javoje, stebėk visus dievus, vietinius dievukus, herojus, demonus, kurie gyvena *Ramajanos* ir *Mahabharatos* epuose, perpasakojamuose nuo neatmenamų laikų; įsiklausyk į šiuolaikinius javiečių jaunuolius ir atrask, kad daugybės indoneziečių moralinė ir religinė vaizduotė vis dar kontroliuojama šių didžiųjų epų.

Būdamas ten, aplankyk viename iš didžiųjų miestų esančią kiniečių šventyklą, su statulomis ir statulėlėmis, didelėmis ir mažomis, neskoningomis ir elegantiškomis, vaizduojančiomis ne tik Budą, bet ir įvairius dievus bei herojus, išminčius ir kvailius, gynėjus ir draugus.

Taigi štai tokios yra vietos, kurias norėtum pamatyti, būdamas mažas, nereikšmingas žmogus, koks ir esi. Taigi tu išvyksti, vienas ar su šeima, su draugais ar su kaimynais, aukoti arba tik pamąstyti, maldauti arba raudoti, likdamas su savo supainiota, suirusia asmenybe, savo šeimos vaidais ir įvairiausiomis baimėmis. Ten tu gali susitvarkyti su visomis tomis nematomomis, nepaaiškinamomis jėgomis, valdančiomis tavo gyvenimą.

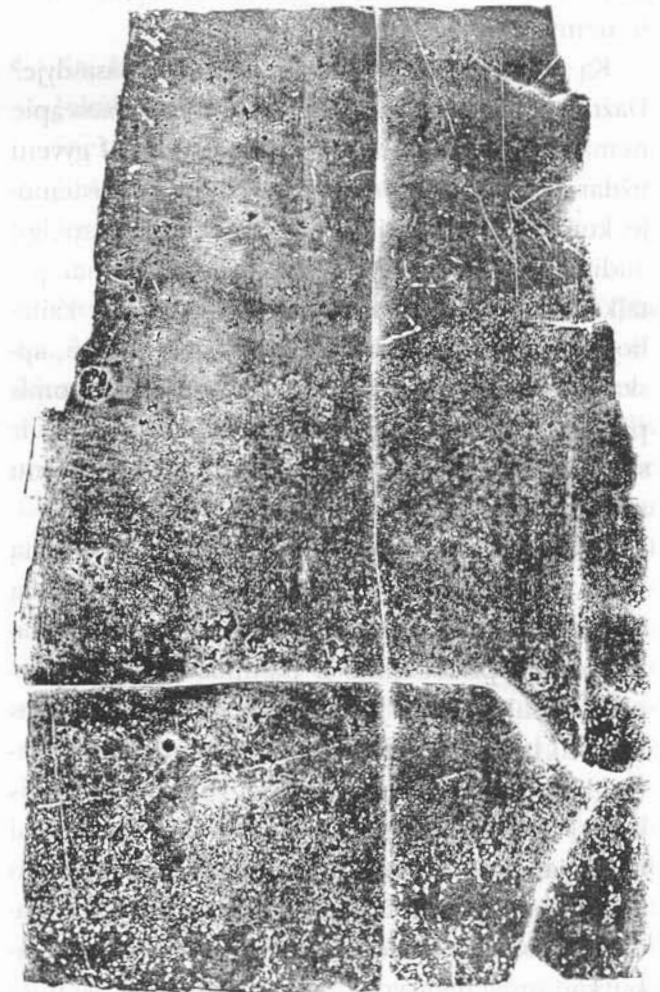
Mes, svečiai iš Vakarų, turime sulėtinti tempą, kad priimtume tai, kas vyksta tokiose vietose. Jei sulėtiname, pradedame suvokti, užplūdus arba nerimui, arba tikrovės pojūčiui, jog mes, gyvendami monoteistiniuose Vakaruose, taip pat leidžiamės būti vedami ir nukreipiami, nustebinami, trikdami, išstumiami ir išgašdinami visokių dominuojančių ir kontroliuojančių mentalitetų, jėgų, autoritetų – mažų ir didelių, kosminių ir žmogiškų, jau nemint ne žmogiškų. Tuomet gali kilti mintis: ar gali būti, kad mes, vakariečiai, *maštome* kaip monoteistai, iš tiesų *nebūdami* tokie?

Vėl grįžęs namo, atrasi save stovintį prie muziejaus ir tyrinėjantį tylius, statiškus žmonių ir gyvūnų atvaizdus, su kurių pagalba senieji egiptiečiai įvairias žmonijos istorijas sudėdavo į nematomojo pasaulio, kupino nenusakomų galių ir jėgų, kontekstą. Arba tu gali nujausti, jog nepadoru su būdinga mūsų laikų arogancija praleisti senųjų graikų ir romėnų dievų bei herojų pasaulių kaip „dieviškųjų žvėrynų“. Taip, įmanoma pasielgti ir kvailiau nei

šiuo klausimu skaityti kažką panašaus į Ciceroną. „Dievų prigimtyje“ jis paliko mums išvalgią savo laikotarpio religingumo ataskaitą; net jeigu jis politeizmą dažniausiai vertino neigiamai, jis bent jau padeda jums suvokti, kad tikėjimas į vieną Dievą nėra savaime suprantamas dalykas.

Taip, tu irgi gali pradėti matyti (jei tik gausybė racionalių prietarų tavęs neapkurtino ir neapakinio), *kiek daug reiškinių pasaulyje iš tiesų palaiko politeizmą*. Imk, pavyzdžiui, žemę su jos nuostabia kraštovaizdžių ir klimato įvairove; pažvelk į neaprepiamas augalų ir gyvūnų karalystes, ką ir kalbėti apie žmoniją. Visi šie reiškiniai neabejotinai yra sutvarkyti, tarpusavyje susiję, bet taip pat stublinančiai ir bauginančiai skirtingi ir toli gražu neharmoningi. Tokie pastebėjimai mus atveria visatai

Ramūnas Čeponis. *Judesiai*. 1992. Lino raižinys

būdingoms mįslėms. Mes suvokiame, kad tai mus pranoksta, iš tiesų, to truputį per daug, visa, regis, pripildyta nematomų energijų.

Jei jau taip, tai tipiškiausias politeizmo bruožas yra gluminantis, nenugalimas dvasiško ir dieviško prado buvimas visame mūsų nenurimstančiame pasaulyje (ir *tikrai ne virš jo*). Šių nematomų jėgų ir veiksmų skaičius yra legionas; dieviškumui būdinga būti gausiam ir keistis pagal vietą ir metų laiką. Tačiau visad ir visur jis yra žmogaus gyvenimo dalis – dažnai mielo, kartais žaismingo, šelmiško ar išdykusio, kartais pasibaisėtino ar tikrai pikto ir visad mįslingo. Beveik visiškai akivaizdi – mėnulio, saulės, planetų, astralinių, žemės, požeminių, jūrų, klimato, augalų, gyvūnų, etninių, dinastinių, šeimos, socialinių, politinių (įvardyk jas pats) jėgų ir procesų – kryžminė ugnis, begalinis įtakų mišinys, valdomas ne ko kito, kaip tik Vienos Nepermalduojamos Pasaulio Tvarkos, visiškai aklos, nepažįstamos ir nemylimos.

Ką reiškia būti religingam tokiame pasaulyje? Dažniausiai atrandi save panirusį *pasakojimuose* apie nematomąjį pasaulį ir jo gyventojus. Todėl gyvenimiškoje uždaroje išpuoselėtų požiūrių ir santykių sistemoje, kur viskas suausta į tradicinių praktikų ir apeigų audinį, kur baimė, atsidavimas, nuogastavimai, pataikavimas ir kartais niekingas vergiškumas kaitaliojasi su būrimais ir spėliojimais, su klastinga, apskaičiuota pagarba ir desperatiškais pastangomis papirkti esančias galias arba ištrūkti iš jų, tegul ir su beprotiška drąsa, maištu ir perdėtu pasitikėjimu savimi.

Labai keblu intuityviai nujauti pasaulio darną ir tuo pat metu patirti jo akivaizdžią disharmoniją kasdienybėje. Nekeista, kad politeizmo pasaulis apibūdinamas pasidalijimo ir įtampos dėka. Kiekviena, net aukščiausia, jėga prižiūri tam tikras vietas ir metų laikus; pavyzdžiai valdo pasaulį. Nenuostabu, kad mitologijose gausu varžybų. Nematomos jėgos lenktyniauja tarpusavyje; jos šališkos ir retai užjaučiančios; dažnai jos žaidžia žaidimus su tam tikromis vietomis ir žmonių bendruomenėmis, tačiau ne visada jos žaidžia sąžiningai. Tad nenuostabu, kad žmogaus gyvenimas nenuspėjamas. Nenuo-

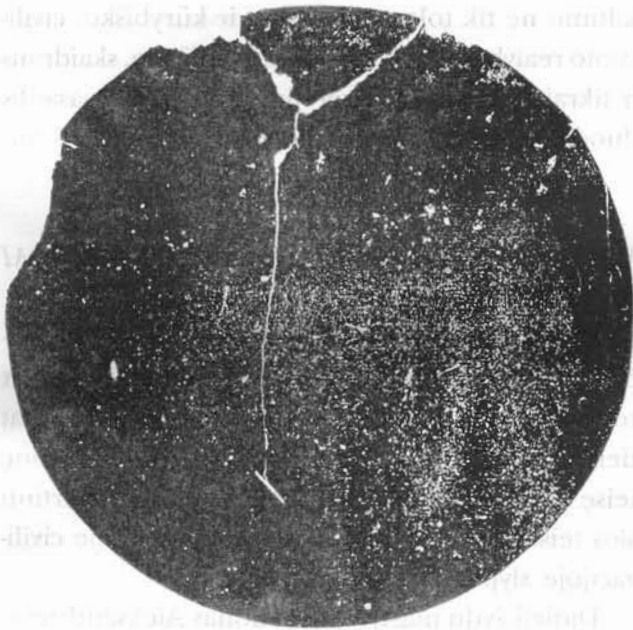
stabu, kad žmonių bendruomenės yra linkusios tapti varžovėmis ar net atvirai viena kitos istorinėmis priešėmis. Paprastas faktas – vieno nauda veikia kito nenaudai; bastūnui mirtis, ūkininkui atokvėpis. Tad jei žmonės nori įvesti nors kokią tvarką ir stabilumą ar susitvarkyti su savo patirtimis, jie teisingai elgsis praktikuodami vietinę religiją – jei įmanoma, su nuovoka ir nuosaikumu. Taigi būk dėmesingas nematomoms jėgoms ir sutik su jų norais, geriau nepamaldžiai, bet bent be aiškaus savanaudiškumo. Nes tik jei esi dėkingas dievams, herojams ir egzistuojančioms galioms, tik tada jos galbūt bus tavo pusėje. Arba bent jau turėsi galimybę apriboti jų įtaką. Be abejonės, turi būti budrus. Dėl šios priežasties religingumas reikalauja daug savidisciplinos, bet ši vėlgi turi tikrą privalumą: išlaiko sąmoningo nusižeminimo būsenoje, parodydama tavo vietą šiame triukšmingame pasaulyje. Nes tu kartu su visais esi jėgų ir galių žaidimo valioje. Juk tu nesi joms lygus, bet netgi tai turi gerąją pusę: galiausiai niekas moraliai nėra atsakingas. Didžiausia politeizmo ir mitologijos paguoda yra neapsunkinta sąžinė. Gyvenimas nėra dalykų turėjimas, bet jų perdavimas, ne davimas iš savęs, bet pasidavimas tam, kas žaidžia. Taigi toliau dalyvauk senajame žaidime, tęsk, kad galėtum judėti į priekį, daryk, ką turi daryti ir jei privalai, daryk tai kaip galima blogiau. Argi tai ne galutinė riba, prieš kurią mes iš tiesų bejėgiai?

IZRAELIO DIEVAS – JĖZAUS KRISTAUS DIEVAS TĖVAS

Tik tie, kurie pripažįsta, kad Izraelis priklausė civilizacijų grupei, kuriose politeizmas buvo visiškai neproblemiškas, gali iš tiesų įvertinti jo tikėjimo unikalumą. Senuosiuose Artimuosiuose Rytuose Izraelis buvo vienišas. Kalbant religiškai, jis savo aplinkoje atrodė taip sprogstamai agresyvus, kaip mūsų dienomis islamas Indijoje ir Afrikoje. Kaip ir kitos kaimyninės tautos, Izraelis pripažįsta įvairių dievų bei dvasinių jėgų buvimą ir veikimą. Bet užuot šių jėgų bijojusi ir taip jas baimingai garbinusi, ši tauta gyvena be baimės, šlovina, dėkoja,

maldauja, tarnauja ir paklūsta tik DIEVUI ir niekam kitam. Todėl pirmas įsakymas Izraeliui diametriškai priešingas viskam, kas yra laikoma religija senajame pasaulyje: „Neturėsi kitų dievų, tik mane vieną“. Šis tikėjimas į Dievą yra toks savitas, kad sukrečia mus kaip apreiškimas, o Izraelis pirmasis skelbia, kad būtent taip ir yra. Įprastinis istorinis realizmas reikalauja, kad mes, dvidešimtojo amžiaus vaka-riečiai, galvojantys, kad tik monoteizmas yra teisingas, leistume Izraeliui skelbti savo tiesą, kad jų tikėjimas į Dievą yra išskirtinės malonės ženklas.

Todėl Izraelio tikėjimas niekad ir niekur neišsigimė į įprotį; jis lieka neišmatuojamai gili privilegija, puoselėjama gyvoje (ir todėl lanksčioje) tikėjimo tradicijoje. Tai greičiau patvirtinama, negu paneigiama faktų, jog Izraelio ir vėliau judaizmo istorijoje vienas pranašas paskui kitą nenuilstamai kovos prieš kitų dievų ir dvasių garbinimą. Bet kadangi Izraelio Dievas yra DIEVAS, kaip tikėjimas į jį kada nors gali tapti rutina?

Ramūnas Čeponis. *Visas*. 1989. Lino raižinys

Priešais Izraelio Dievą dievai, jėgos, galybės, herojai tampa neberekšmingi. Jie tampa paprastais dangaus ir žemės gyventojais: dvasiomis, angelais, demonais ir turbūt nemirtingomis žmogiškomis bū-

tybėmis. Nes DIEVAS yra neprilygstamas. „Kas iš dangaus gyventojų gali prilygti VIEŠPAČIUI ir kas iš galingųjų yra lygus VIEŠPAČIUI?“ „Nė vienas iš dievaičių neprilygsta Tau, VIEŠPATIE.“ Štai todėl DIEVAS yra vadinamas „dievų Dievu“, „viešpatysčių Viešpačiu“, „dangaus Valdovu“, „Dievu per amžių amžius“, „žemės ir visko, kas jai priklauso, Viešpačiu“. Be abejo, neįmanoma atsidėti tokio Dievo garbinimui, dėkojimui ir maldavimui, kai tuo pat metu, atsargos dėlei, esi įsikibęs esančiųjų galybių. Nes neįmanoma tarnauti DIEVUI tik tiek, kiek reikia – protingai ir su saiku. Su visų („dangaus ir žemės“) Dievu tiesiog nesiderama. Kuomet supranti, kad viskas, ką turi ir kas esi, ateina iš DIEVO, tegali pavesti save DIEVUI su viskuo, ką turi ir kas esi – „visa širdimi, visa siela, visomis jėgomis“.

Šis Dievas iš tiesų yra aukščiau ir anapus visko, kas egzistuoja. Ir pirmiausia *šventumu*. Izraelis priblokštas savo privilegijuotumo:

Kai Izraelis išėjo iš Egipto,
Jokūbo palikuonys – iš tautos,
šnekančios svetima kalba,
Judas tapo Dievo šventove,
Izraelis jo valda.

Nesuvokiama. Bet labiausiai nesuvokiama yra tai, kad šis be galo šventas Dievas nėra tolimas. Mozė, susitkęs Dievo šventąją ugnį akis į akį, nusiima sandalus ir išgirsta: „Aš Esu, Kuris Esu“. Jis meldžia, kad jam būtų leista išvysti Dievo šlovę ir išgirsta: „Aš esu maloningas tiems, kuriems esu maloningas, ir pasigailiu tų, kurių pasigailiu.“ Tai reiškia: „Neprašyk, tik priimk. Kas ir kaip aš būčiau, esu su tavimi, tu mano išrinktasis, aš tave myliu“. DIEVAS yra ne toli esantis, bet artimas draugas, ne grąšinantis, o ištikimas. Izraelio Šventasis įkvepia baimę, bet nekuria distancijos; DIEVAS apkabina.

Priimti šį apreiškimą reiškia atgimti. Toks prakalbinimas atidengia kažką nesuvokiama ir visiškai originalaus kiekvienos žmogiškosios būtybės širdyje; jis pažadina atmintį, kuri rodėsi prarasta amžiams. *Izraelio tikėjimo patirties dėka žmonija prisimena ir su-*

sigražina įgimtą DIEVO artumą. Tai daug daugiau nei užuomina į neaiškia egzistenciją po mirties; tai pozityvus amžinojo Gyvenimo troškimas. Kaip niekas kitas kūrinyje, žmonija pasirodo nešanti nesunaikinamą Gyvojo Dievo paveikslą ir panašumą. Būti žmogumi reiškia gyventi pagal DIEVO įskiepytą impulsą.

Šis suvokimas daro tiesioginę įtaką Izraelio veiksams. Jei Dievas „savo rankose laiko visą pasaulį“, tada žmogaus elgesys pasaulyje negali būti nulemtas negailestingų jėgų žaidimo. Izraelis nebegali nuraminti sąžinės, toliau neigti savo laisvę, nebegali pasitenkinti mitais, stabais ar ideologijomis; jis nebegali išsižadėti atsakomybės už save, už kitas tautas, už pasaulį. Tikėjimas į DIEVĄ neatskiriamas nuo teisingumo ir susitaikinimo darbų, nustatytų senojoje ir naujojoje Sandoroje ir – vėliau, judaizme, – ypač Toroje. Taip Izraelis visad jaus Dievo plano pasauliui ir žmonijai našta ant savo pečių; jis tarnaus DIEVUI tapdamas jo kūrybingu ir vis labiau subrendusiu tarpininku ne tik neužbaigtame, bet ir susiskaldžiusiame pasaulyje. Taigi Izraelis pripažįsta savyje esant tikro žmogiško gyvenimo sėklą: širdies gelmėje kiekvienas esame pašauktas įžengti į Izraelio garbę, kaip meldžiamasi Rytų liturgijoje. Jei DIEVAS yra mūsų būties antspaudas, pasaulis priklauso mums: viskas yra verta mūsų dėmesio.

Sekdami Izraelio pėdomis, krikščionys gavo privilegiją matyti Dievą realizuojant šią atgimusią žmoniją nauja, nesuvokiama jėga Jėzuje Kristuje: įgyvendintoje Sandoroje, įkūnytoje Toroje, Žodyje, tapusiame kūnu. „Jam Tu atidavei valdyti visa, kas gyva; Jis teiks amžinąjį gyvenimą visiems, kuriuos Tu Jam pavedei. O amžinasis gyvenimas yra pažinti Tave, vienintelį tikrą Dievą ir tą, kurį Tu atsiuntei, Jėzų Kristų.“

Šitaip Dievo išrinkti ir paskirti būti atsakingi už pasaulio gyvenimą, esate įgalioti eiti pirmyn, per epochas, nuo buveinės prie buveinės. Nes DIEVAS neprištas nei prie laiko, nei prie vietos, tuo tarpu kai dievai, jėgos ir valdžios dominuoja tik čia ir ten, tada ir dabar. Štai kodėl žydai, krikščionys ir musulmonai negali išvengti išpareigojimo skelbti pasauliui Dievo jiems duoto privilegijos ir atsakomy-

bės jausmo – visur ir visuomet veikti pagal jį. Jie tai išreiškė įvairiomis civilizacijos formomis, namuose ir tremtyje, laisvi ar pavergti, turte ir skurde. Laikei bėgant, jie netgi atras per tikėjimą namus tremtyje, moralinę laisvę pavergime, vidinį praturtėjimą skurde. Jie skelbs, šlovins, tarnaus, atstovaus DIEVUI, net jei nebus kito pasirinkimo, eidami prieš srovę, taip jie išmoks DIEVO vardu prisiimti atsakomybę, jei reikės, net būdami egzistuojančiųjų galių nasruose.

Visi šie užutekiai, be abejo, yra mirtinai pavojingi. Vienas lemtingas žingsnis (žingsnis, kaip žinome, žengtas pradžioje ir toliau nebeapmąstomas), ir privilegijos pojūtis išvirs į pranašumo pojūtį: žmonės ims save prilyginti Dievui ir tikėjimas į Dievą atpigs iki savęs įvirtinimo, netolerancijos ir fanatizmo. Tik jei asmeniškai ir bendruomeniškai išgyvensime savo tikėjimą į „vieną pasaulio Dievą“ kaip besitęsiančią privilegiją, o ne kaip protingiausią pasaulyje dalyką (tegu tik kaip Dievo pritarimo mūsų prietarams ženklą), mūsų tikėjimas į Dievą taps šaltiniu ne tik tolerancijos, bet ir kūrybiško, civilizuoto realybės pojūčio, giliai įsišaknijusio, skaidraus ir tikrai ieškančio pasigėrėjimo viskuo, ką pasaulis duoda mūsų tikro gyvenimo troškimui numalšinti.

VIENAS PASAULIO DIEVAS: DIDIEJI IEŠKOJIMAI

Patirdami privilegijuotumą tampame įvertinančiais. Tie, kurie jaučiasi esą privilegijuoti, visuomet turi skonį rinktis tai, kas iš tiesų vertinga. Taip pat tiems, kurie patiria Dievo jiems suteiktą išskirtinę teisę ir atgimsta tikėjime, dera atrasti ir įvertinti šios teisės ženklus ir bet kurioje žmogiškoje civilizacijoje slypinčią atgimimo sėklą.

Didieji žydų mąstytojai – Filonas Aleksandrietis, Mozė Maimonidas, garsūs islamo išminčiai – Ibn Sina ir Ibn Ruždas, ankstyvasis krikščionių apologetas Justinas bei Bažnyčios Tėvai – Grigalius Nysetis ir Augustinas, – visi jie atrado Dievo Žodį ir intuityviai atpažino Dievo Veidą ne tik Izraelio pranašuose ir išminčiuose, bet ir Sokrate, Hėrakteite, Platone ir Aristotelėje bei civilizacijose, semiančio-

se gyvybę iš žmogaus dvasios šaltinių.

Antrojo, trečiojo ir ketvirtojo amžių krikščionių mąstytojai priėmė stoikus, – su jų disciplinuotu gyvenimo stiliumi ir pagarba transcendentiniam protui – kaip sąjungininkus, o ne kaip priešus. XVII amžiaus katalikų misionieriai Kinijoje atpažino „dangaus Viešpatį“ Laotse ir kitų išminčių raštuose, tuo tarpu kai Roberto de Nobili Pietų Indijoje ryžosi „prisijaukinti“ brahmanų išdidumą, idant galėtų suderinti gilią pagarbą jų civilizacijos diduomenei su katecheze.

Mūsų dienomis krikščionys išvelgia Dievo ir Jėzaus dvasią didžioje sielose: Mahatmoje Gandhi, Dage Hammarskjölde ir *daugybėje* kitų taikių, atsidavusių žmonių. Tai pripažinti yra giliai krikščio-

niška. Argi pats Jėzus nepatvirtino kai kuriuose pagonyse radęs tokį tikėjimą, kokio bergždziai ieškojo Izraelyje? Kitaip tariant, gyvas tikėjimas į Gyvąjį Dievą savo tikrumą įrodo per mūsų gebėjimą atsiverti religiniams ieškojimams. Tikėjimas turi atverti mūsų akis didingai ne-žydiškai, ne-krikščioniškai, ne-musulmoniškai religinių patirčių įvairovei, pastebimai visais laikais ir visose vietose, pastebimai silpname Šiaurės Amerikos monoteizme. Nes tikėjimo pašventintam žvilgsniui Gyvasis Dievas paprasčiausiai yra Tas, kuris visad Yra, nors visad Paslėptas, visad Senas, nors visad Naujas, prisitaikantis prie laiko ir vietos. Štai kaip Dievas yra DIEVAS. Pagalvok apie tai. Melskis. Dar geriau, būk dėkingas ir aukok šlovinimo auką.

SVARUS LAIŠKAS IŠ DANGAUS

VACLOVAS ALIULIS MIC

PIRMAKART VISAS IŠŠYK

„Dievo laiškas žmonėms, parašytas žmonių kalba“, – taip gražiai apibrėžiamas Šventasis Raštas. Jis rašytas daugiau kaip tūkstantį metų (būta ir pertraukų po porą šimtmečių), todėl suprantama, kodėl yra ganėtinai storas. Toks pasirodo mums ką tik išėjęs iš spaudos pirmasis katalikiškas viso Šventojo Rašto leidinys lietuvių kalba vienoje knygoje: 2026 + XX = 2046 stambaus formato puslapiai. Didokas šriftas, antraštiniai puslapiai su vinjetėmis storina, bet ir savaip puošia knygą. Imame šią Bibliją į rankas kaip iš tiesų didingą ir šventišką.

1998 m. lapkričio mėnesį arkivyskupo Juozapo Skvirecko perlaidojimo proga Kauno kunigų seminarijoje surengtoje konferencijoje paskaitininkai prisiminė jo žodžius, kad darbas prie Šventojo Rašto vertimo buvęs maloniausias iš visų jam tekusių gyvenime darbų. Net aiktelėjau: taip esu pasakęs prieš ketvirtį amžiaus apie savo talką a. a. kunigui Česlovui Kavaliauskui verčiant Naująjį Testamentą. Neabejoju, kad tą patį galėjo pasakyti ir sparnuotasis velionis kunigas Kavaliauskas, kad tai jaučia garbusis darbštuolis prelatas Antanas Rubšys, Senojo Testamento vertėjas, dabar tvarkęs viso Šventojo Rašto parengimą spaudai. Visi prijaučiantys galime dėjuotis ir dėkoti Dievui už abiem vertėjams suteiktas jėgas, išmanymą ir ištvermę!

Būdamas ragavęs darbo prie Biblijos vertimo prakaitų, galiu paliudyti, jog jų reikia daug ir sūrių. Maloniausias tai darbas ir kartu sunkiausias iš kada nors man tekusių (sunkiau yra buvę tik mirtiną ligonį neišmanančiam slaugyti).

Kun. Kavaliauskas darbavosi prie Naujojo Testamento vertimo, kiek pamenu, ketvertą metų (1966–

1970), man jo redagavimas ir spaudos priežiūra užėmė trejus metelius (1969–1972). Kad prof. prelatui Rubšiu neprireikė nė dešimties metų visam Senajam Testamentui, o užteko penkerių, tai tiesiog stebuklinga, rekordinė sparta, kartu ketvirčio amžiaus profesoriavimo ir pažintinių kelionių vaisius. Juk Senojo Testamento teksto apimtis maždaug keturis kartus didesnė už Naujojo, hebrajų ir aramėjų kalbos nepalyginti keblesnės už graikų kalbą, o pati tūkstantmetė Senojo Testamento Dievo tautos istorija bei kultūra – dar toliau nuo mūsų negu pirmasis krikščioniškos eros amžius, kada susiklostė Naujasis Testamentas.

KELETAS PAMAŠTYMŲ DĖL ŠIO LEIDINIO

Manau, niekas neabejos, kad prelato Rubšio vertimas yra tiek pat tikslus, kiek stilingas, gyvas bei gražus, todėl jį turėsime įtraukti į būsimas naujas lietuviškas liturgines knygas. Vis dėlto siūlau vieną išlygą: palikti liturgijoje kunigo Antano Liesio išverstas psalmes! Viena, jos yra poetiškos ir ritmingos, pagal Apaštalo Sosto instrukcijas specialiai taikytos viešai skaityti ir giedoti; antra, jos jau įsigyvenusios, yra joms sukurta kompozicijų; trečia, palyginęs kun. Liesio psalmių vertimą su prel. Rubšio vertimu, matau, kad, apskritai imant, skiriasi forma, bet ne turinys. Pavyzdžiui, vienas vertėjas išreiškia prašymą, kitas išklausymą, bet trokštama pagalba ar malonė – ta pati.

Senojo Testamento bei atskirų jo knygų įvaduose prel. Rubšys ramiai dėsto šiuo metu labiausiai paplitusias jų kilmės bei parašymo laiko teorijas, neminėdamas tebesitęsiančių svyravimų bei ginčų. Turbūt taip ir dera pateikti plačiau publikai, o

specialistai studiojai tegu narplioja, kas dar galutinai neišspręsta. Vardijant keturis rašytinius Penkiaknygės šaltinius, nematau paminėta, jog savo ruožtu kiekvienas šių dokumentų dar turėjo savo istoriją, prasidėjusią žodinio pasakojimo tradicijos būdu. Prel. Rubšys nesako ir mes neturėtume vaizduotis, jog štai tam tikrais laikais kas vienas įkvėptas ėmė ir parašė vieną išsistą dokumentą, kas kitas – kitą ir t. t., paskui kažkas vienas keturis raštus suaudė į vieną. Greičiau bus buvęs Dievo įkvėptas įtakingų bei mokytų judėjų kunigų būrelis, sujungęs į vieną veikalą keleriopas tradicijas, kurias jau anksčiau jungė vienas tikėjimas, jog Dievas per Abraomą, Izaoką, Jokūbą yra sukūręs Jam ypatingu būdu priklausantią tautą ir per Mozę paskelbęs dorinius ir religinius įstatymus.

Prieš porą metų esu „Dienovidyje“ rašęs, kad pagal lietuvių kalbos žodžių darybos polinkius greičiausiai turėtų būti ne *Penkiaknygė* (kažkokių penkių dalykų knyga, kaip *maldaknygė* – maldų knyga), bet *Penkiaknygis* – penkių knygų junginys, kaip *tridienis*, *aštuondienis*, *devyndienis* – 3, 8 ar 9 viena po kitos einančių dienų junginys, kaip *trisienis* – tris sienas turintis statinys, *ketunedėlis* – 4 savaičių tarpsnis ir sukaktis. Padėkite išspręsti, mokovai!

Bendrojo įvado xiv puslapyje liko vienas painiai skambantis, nors teisingas sakinytis: „Visas Šventasis Raštas yra Dievo Dvasios įkvėptas, bet ne visas apreiškias“. Kaipgi: įkvėptas – neapreiškias? Labai paprastai: šventųjų knygų autoriai jėse surašė daug dalykų, kuriuos žinojo ir be Dievo apreiškimo, bet juos į šventąsias knygas įtraukė pagal Dievo Dvasios įkvėpimą. Pavyzdžiui, pranašas Jeremijas aprašo savo pažįstamų karalių poelgius, savo patirtas priešų intrigas, – šioms dalykams nereikėjo apreiškimo. *Apreiškimo* reikėjo tam, kad galėtų Dievo vardu skelbti tautai būsimas nelaimes kaip bausmę už paplitusias neteisybes bei skriaudas, kad galėtų aiškiai nusakyti ateitį.

Nuo *įkvėpimo* priklausė tai, kad ne viską, kiek žinojo, surašė apie save ir tų laikų tautos gyvenimą, o tik tai, kas buvo reikalinga šaukimui į atgailą.

To paties bendrojo įvado skyrelyje „Naujasis Testamentas“ (p. xviii–xix) kalbama tik apie Keturias Evangelijas, o dėl pilnumo būtų gerai paminė-

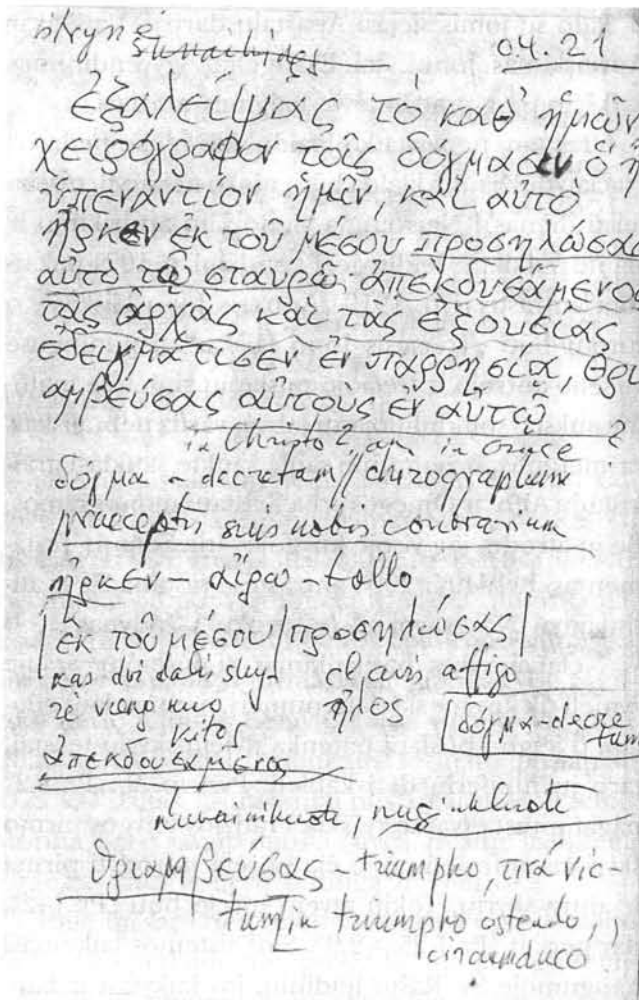
ti, kaip su jomis siejasi Apaštalų darbai, Laiškai ir Apreiškimas Jonui: tai Evangelijų įgyvendinimas krikščionijos pradžioje ir baigmės amžiais.

„Tik tam nepasitaiko klaidų, kas nieko nedaro“ (tačiau didžiausia klaida būtų nieko nedaryti, tuščiai leisti dienas). Neišvengta vieno kito apsirikimo ir šiame puikiame leidinyje. Pavyzdžiui, p. 1921 pakartota antraštė iš p. 1919 „Antrasis Jono laiškas“, o turėtų būti „Trečiasis Jono laiškas“. Įspūdingose viršelio antrojo ir trečiojo puslapių vinjetėse matome aukštai spinduliuojantį Jahvės vardą hebrajiškais rašmenimis, o žemutinė saulė šaukte šaukiasi graikiškųjų Alfos ir Omegos arba Kristaus monogramos. Be jų atrodo, jog visoje knygoje – tik Senasis Testamentas. P. 1949 ir 1963 antraštėse rašoma ST ir atitinkamai NT „savokų“ (=„sąvokų“) žodynas“.

Nelabai vykęs pasirinkimas – puslapių viršuje žymėti tik knygos skyriaus numerį, nenurodant eilučių, o jeigu į puslapį patenka dviejų skyrių tekstai, tarp jų numerių dėti kablelį. Pvz., p. 9, „Pr 1,2“ pagal įprastą tvarką reiškia Pradžios knygos pirmo skyriaus antrą eilutę, o čia norėta nurodyti pirmą ir antrą skyrių. Tokiu atveju turėjo būti „Pr 1–2“, dar geriau „Pr 1,25 – 2,9“. Šios sistemos laikomasi daugumoje Šv. Rašto leidinių, jos laikytasi ir bandomajame ST leidime, be reikalo dabar susigundyta kitaip.

Daug vaizdumo knygai teikia žemėlapiai. Jų randame 11, labai pasigendame dar dviejų: „Palestina Jėzaus Kristaus laikais“ ir „Jeruzalė Jėzaus Kristaus laikais“; jie buvo mūsų Naujojo Testamento 1988 m. ir vėlesniuose leidimuose. Be to, žemėlapiai sudėlioti nežinia kokia eile, šokinėjant šimtmečiais pirmyn ir atgal. Žemėlapiuose nenurodyta, kurių metų ar amžių būklę prieš Kristų ar po Kristaus gimimo jie vaizduoja, pvz., niekaip negaliu iškasti iš atminties, kada ir kam priklausė „V satrapija“, kam ji čia reikalinga. Paaiškina „Raktas į Senąjį Testamentą“, (p. 179, 184–187): Persijos imperijai Nehemijo laikais (V a. pr. Kr.), bet ne kiekvienas šio Šventojo Rašto skaitytojas turės „Raktą“ ir lengvai ras, kur apie tai kalbama.

Savo didįjį Laišką žmonėms Dievas rašydino per ilgus amžius, išsipindamas į sudėtingą tautų istori-

Kun. Česlovo Kavaliausko pastabos jo paties versto Naujojo Testamento 1992 m. leidimo priešlapyje

ją, todėl į daugumą šiuolaikinių Biblijos leidinių dedama ne tik Naujojo, bet ir Senojo Testamento chronologija. Ji labai praverstų šiame, tokiaame vertingame, leidinyje.

Senojo Testamento tekstuose yra žvaigždutėmis paženklinėti tie žodžiai ar posakiai, kuriems puslapio apačioje pridėti paaiškinimai. Pageidautina, kad kitame leidime ši procedūra būtų pritaikyta ir Naujojo Testamento tekstams. Knygos gale įdėtame naudingame sąvokų žodynyje nežinia kodėl aiškinami žodžiai „Charizma“, „Charizmatikas“, „Gnosticizmas“, „Patristinis“ ir net „Sinoptinės evangelijos“. Jų tikroji vieta – toliau esantis NT sąvokų žodynelis.

To reikalautų ir nuoseklumas, ir patogumas.

Sveikintinas nuoseklumas, kad vartojami nuo 1972 m. prigiję Šventojo Rašto knygų pavadinimai

ir jų sutrumpinimai. Manychiau, be reikalo atsisakyta mažo patikslinimo pagal antrąjį NT leidimą (1988), būtent Kronikų knygų pavadinimus trumpinti „1 Krn“ ir „2 Krn“. Šitaip jos aiškiau atskiriamos nuo Karalių knygų – „1 Kar“ bei „2 Kar“ ir nuo Laiškų korintiečiams – „1 Kor“, „2 Kor“.

Hm, vienu patobulinimu aiškiai persistengta, turbūt užjūrio pavyzdžiu. Jis puikuoja tituliniam puslapyje: „Lietuvos Katalikų Vyskupų Konferencija“. Pora lapų toliau matome jos pirmininką pasirašius oficialiuoju Lietuvoje vartojamu titulu: „Lietuvos Vyskupų Konferencijos Pirmininkas“. Palyginime: „Conferenza Episcopale Italiana“, „Konferencija Episkopatu Polski“. Lietuvoje, kaip ir Italijoje ar Lenkijoje, nėra kitos konfesijos, kuri turėtų kelis vyskopus ir galėtų sudaryti jų konferenciją, taigi visiems aiškus vardas ir nežymint „Katalikų“. Kitaip yra JAV, ten gyvuoja gana gausi Anglikonų episkopatų Bažnyčia, todėl katalikų vyskupai sudaro „National Conference of Catholic Bishops“ – „NCCB“. Nepriededa nė „of the US“. Nebūtina pavadinimuose pasakyti viską, svarbu tik, kad nesikartotų, nesipainiotų. Didelės bėdos nepadaryta, „Nacionaline Katalikų Vyskupų Konferencija“ nepavadinta. Galėjo kilti ir tokia pagunda, kai dabar visokios garbingos institucijos veržte veržiasi prie šio titulo ir kalbininkai nepajėgia jų atgrasinti.

Mušuosi į krūtinę už tai, kad laiku neapskambinau visais varpais, kai atidūs skaitytojai pastebėjo 1988 m. Naujojo Testamento leidime dvi apmaudžias korektūros klaidas, užtat jos yra pakartotos ir šiame garbingame leidime: *Jn* 12,5 išspausdinta: „Kodėl to tepalo neparduoda... neatiduoda...?“

Turi būti: „Kodėl to tepalo neparduota... neatiduota...?“ (p. 1700); *1 Tim* 2,5 išspausdinta: „... ir vienas Dievo žmonių Tarpininkas...“

Turi būti: „... ir vienas Dievo ir žmonių Tarpininkas...“ (p. 1860).

PRISIMINKIME KUNIGO ČESLOVO KAVALIAUSKO BENDRADARBIUS

Leidinio metrikoje gražiai išvardyti Senojo Testamento vertimo ir visos knygos rengimo spaudai

darbininkai, bet nepakankamai duota žinių apie žmones, plušėjusius prie Naujojo Testamento, ir ne bet kokiomis, o priespaudos sąlygomis. Tais kai kieno vadinamais „auksiniais lietuvių kultūros laikais“ galėjome nurodyti tik šventų knygų rengimo talkininkus dvasininkus, bet jokia būdu ne pasauliečius. Dabar laikas ištraukti juos iš užmaršties, patikslinti ir visą metriką. Tuojuo paaškinsiu.

Dabartinė metrikos forma sako, kad pirmąjį Naujojo Testamento leidimą kun. Česlovas Kavaliauskas parengęs vienų vienas. Tai būtų buvusi per didelė atsakomybė, kurios jis nenorėjo imtis. Nežinau, ar jis pats pasirinko, ar hierarchai pasiūlė redaktoriui Liturginės komisijos sekretorių kunigą Vaclovą Aliulį, o atsakinguoju konsultantu teologijos daktarą kunigą Juozą Grigaitį, sovietų valdžios atstatydintą Kauno teologijos fakulteto dekaną. Jis buvo arbitras, kai nesutapdavo (retai!) vertėjo ir redaktoriaus nuomonės arba kai imdavo aliarmuoti kuris nors iš kunigų, mačiusių mašinraštyje kurią nors vertimo redakciją.

Nuo 1950 m. tiekdamas žodžius-posakius didžiajam Lietuvių kalbos žodynui, galėdavau apsilankyti MA Lietuvių kalbos institute, susipažinau su keliais Bažnyčiai palankiais moksliniais bendradarbiais. Veikloji kalbininkė Antanė Kučinskaitė (širdiečių kongregacijos sesuo) sutiko patyliukais tikrinti vertėjo ir redaktoriaus parengtus Naujojo Testamento tekstus; tai suuosčiusi, budrioji Partija paakino Instituto vadovybę pirma proga išprašyti ją į pensiją, nors buvo be galo reikalinga toliau Žodyną rašyti. Kai 1970 m. rudenį buvau perkeltas į Kauną, sunku buvo dažniau siekti Vilnių, tada maloniai stojo į talką vertėjų vertėjas ir redaktorių redaktorius velionis Aleksandras Žirgulyš. Spaudoje esu rašęs apie šiuodu talkininkus, bet reikia, kad jų vardai būtų paminėti pačiame leidinyje taip pat, kaip ir Senojo Testamento talkininkų.

Jeigu kas įrašomas vertimo darbininku, tai reiškia ne tik jo nuopelną, bet dar pirmiau atsakomybę. A. a. kun. Kavaliauskas toli gražu nenorėjo, kad būtų jam priskiriami darbai, kuriuos darė kas nors kitas. Jis atliko tai, kam reikėjo jo genialumo: išvalgos, polėkio, nuojautos, bet jis nebuvo knibčius,

atidavė redaktoriui kalbinį stilistinį knebinėjimą, paaškinimų rašymą, rodyklių bei lentelių sudarymą.

Vad. persitvarkymo pradžioje sušvito viltis pakartotinai išleisti Naująjį Testamentą. Per keliolika metų nuo pirmo leidimo buvo susirinkę pastabų, klausimų, tad, vyskupų laiminami, sulipdėme Redakcinę kolegiją antram leidimui rengti. Pats vertėjas nesidavė pritraukiamas dar kartą žiūrėti savo ir mūsų darbo, pareiškė mums visišką pasitikėjimą. Taigi kas antrame leidime prasčiau negu pirmajame, už tai atsako tik Redkolegija.

O kas mėginta padaryti geriau? Vytautas Ališauskas per porą metų naršė NT tekstus ir teikė įvairiausių pasiūlymų. Jis kuo rūpestingiausiai sugretino sinoptines Evangelijas, kad tos teksto vietos, kur, pavyzdžiui, sutampa Mt ir Lk graikiškai, sutaptų ir lietuviškai, o kur bent per nago juodymą skiriasi graikiškai, skirtųsi ir lietuviškai. Kun. Aliuliui teko šitokius ir kitokius Ališausko siūlymus tikrinti pagal graikišką originalą. Graikų kalbos mokėjimu jis neprilygo kun. Kavaliauskui, bet stiprūs mokytojai buvo jam tą kalbą dėstę šešerius mokslo metus Marijampolės marijonų gimnazijoje, – turėjo šis tas būti pakaušyje užsilikę, kad galėtų su žodynu tikslinti, nesidairydamas į gramatiką.

Be to, su Vytautu Ališausku pridėjome NT sąvokų žodynėlį ir dvi Senojo Testamento citatų Naujajame rodykles. Dr. Juozas Tumelis tuo pat metu parengė Naujojo Testamento lietuviškų vertimų bibliografiją, – ji tėra spausdinta tą vieną kartą 1988 m. Nors artėjo Atgimimas, bet pasauliečiams bendradarbiams dar buvo per anksti skelbtis, todėl parašėme: „Redakcinė kolegija“, be pavardžių. Nejaugi amžinai turėtume jas nutylėti, laikydamiesi sovietinių suvaržymų?!

Visa tai turėdamas mintyje, *siūlau taip patikslinti dalį metrikos:*

Naująjį Testamentą iš graikų kalbos vertė ir įvadus parašė kun. Česlovas Kavaliauskas, redagavo, paaškinimus ir rodykles parūpino kun. Vaclovas Aliulis MIC ir Vytautas Ališauskas,

kalbą tikslino ses. dr. Antanė Kučinskaitė ir Aleksandras Žirgulyš.

I ATEITĮ ŽVELGIANT

Pasirodžius kun. Kavaliausko verстам Naujajam Testamentui, prelatas Ladas Tulaba prikišo, kad jo kalba per daug graži. Manau, tokį patį priekaištą (jeigu tai priekaištas) galima padaryti ir prel. A. Rubšio verстам Senajam Testamentui: nemanau, kad jo stilius sklandumu bei aiškumu nusileis Naujajam. Kaip esu girdėjęs, prel. prof. Rubšys, remdamasis kun. Kavaliausko įgaliojimu, yra patikslinęs tuos Naujojo Testamento terminus, kurie jam rodėsi perteikti nepakankamai tiksliai, pvz., *teisybė – teisumas (Mt 5,6.10)*, taigi galime būti ramūs, jog abiejų Testamentų vertimai yra visiškai patikimi.

Nuo 1997 m. rudens kiekvieno mėnesio pirmą šeštadienį Romos lietuvių būrys švenčia Eucharistią Šv. Petro bazilikos Aušros Vartų Gailestingumo Motinos koplyčioje, o po šv. Mišių dar „valandėlę nemenką“ padraugauja kokioje netolimoje kavinukėje. Tai štai, sausio pirmąjį šeštadienį ten su džiaugsmu glostėme ir bučiavome ką tik per Milaną (Taizė šventę) pirmą mus pasiekusį Rubšio-Kavaliausko Šventraščio egzempliorių. Kadangi, kaip visada, vyravo studentiška publika, mėginau po kelių dienų paklausinėti išpūdžių tuos/tas, kurie/kurios buvo gavę jį pavartyti.

Mūsų jaunimėlis gerai išauklėtas, nesipuola priekabiauoti prie garbių vyresniųjų darbo vaisiaus. Pirmiausia sako, kas svarbiausia, kaip kitados romėnai: *pulchre, bene, recte – gražiai, gerai, teisingai padaryta!* Paskui kažkas priduria: gaila, kad tokia stambi knyga, netinka nešiotis, vežiotis.

Kiti atsako: užtat puikiai tinka pagal šiuolaikinės liturgijos mintį nuolat laikyti išstatytą bažnyčioje – atverstą ant stalelio ar pulto priešais altorių ar šalia altoriaus, kad bet kada užėjęs lankytojas galėtų užmesti akį ir pajusti bei pareikšti pagarbą Dievo žodžiui.

Suabejojome su jaunimu dėl vinječių stiliaus: eklektika. Lietuviškų pasakų knygų vinjetės su hebrajiškomis detalėmis.

Ar neberekės daugiau vertimų? Šventojo Rašto tyrinėjimai nesibaigia, tikriausiai dar bus atskleista naujų duomenų, tad ir vertimai galės būti tobulinami. Gal po vieno kito dešimtmečio įsigyvens kai kurios naujos kalbinės normos – reikės prisitaikyti prie jų. Bet norėčiau priminti būsimiems vertėjams, kad, norint imtis šitokio darbo, negana vien bibliinių studijų. Dar reikia daugokai pasimiklinti su mažesniais rašto darbais gimtąja kalba, labai įsijausti į lietuvišką stilišką, bent ne mažiau negu į hebrajišką ar graikišką. Ir būti gerai įsidėmėjus visa, ką apie reikalavimus bibliiniams vertimams pasakė kun. dr. Jonas Ivanauskas jau minėtoje konferencijoje arkivyskupui Juozapui Skvireckui atminti (išspausdinta „XXI amžiuje“, Nr. 92, 1998.12.11).

Ne tik biblistams, bet ir poetams magą versti poetines Šventojo Rašto knygas. Manau, išeitų tikrai įdomi studija, jeigu, pavyzdžiui, profesorė Viktorija Daujotytė ar jos magistrantai ėmę panagrinėtų ir sugretintų Juozapo Skvirecko, Algirdo Jurėno, Antano Liesio, Domininko Valenčio, Kosto Burbulio, Alfredo Vėliaus, Antano Rubšio ir Sigito Gedos Psalmyno vertimų poetiką.

Esu matęs Alfonso Nykos-Niliūno, Česlovo Kavaliausko, Antano Liesio Giesmių giesmės vertimus; kartu su išspausdintais Šventojo Rašto leidiniuose jie taip pat galėtų būti medžiaga studijai „Šventojo Rašto poezija lietuviškai“.

Kai kurie Lietuvos Biblijos Draugijos vadovai judina klausimą, ar nereikėtų ir mums pasigaminti *Good News* tipo Biblijos vertimo, t. y. jos perpasakojimo šiokiadiene kalba. Bažnytinės kalbėsenos nepažįstančiai publikai, pirmam susipažinimui toks perpasakojimas gali būti naudingas. Turbūt tai turėtų atlikti kiti darbininkai, ne tie, kurie po keletą metų yra „sirgę“ dėl to, kad kiekvienas Šventojo Rašto posakis skambėtų kuo tiksliau ir tauriau.

ŠIOKS TOKS SIELVARTAS IR VIENA KITA ABEJONĖ

LIŪTAS MOCKŪNAS

Prieš pradėdamas komentarus dėl Kęstučio K. Girniaus recenzijos-straipsnio „Žmogus, kuris pavargo, netapęs herojumi“ (Naujasis Židinys-Aidai. – 1998. – Nr. 7–10. – P. 411–424) norėčiau pasakyti, kad su jo išpūdziais nesiginčysiu. Jeigu Girniui atrodo, kad mano knyga parašyta iš „santarvininkų“ perspektyvos – tebūnie. Nors tada nesuprantu jo apgailėstavimo, jog knyga „permirkusi ideologinių kovų ir antipatijų, klestėjusių prieš 50 metų“. Jeigu po LAF'o skilimo 1941-ųjų rudenį atsirado kelios viena kitai priešiškos lietuvių rezistencijos grupuotės, pasiryžusios, progai pasitaikius, politine prasme viena kitai perkąsti gerklę, kodėl gi autoriui, užuot vaidinusiame ant Olimpo kalno sėdintį visažinį ir objektyvų išminčių, neparodžius anuometinio konflikto skonio su visomis tikromis ar tariamomis niekšystėmis ir „tikrojo“ kelio į Lietuvos laisvę visažinyste? Jeigu jau keičiamės išpūdziais apie mano ir mano knygos recenzento atliktą darbą, man atrodo, kad Girniaus recenzija parašyta iš Lietuvių fronto bičiulių pozicijos.

Pastabas dėl Girniaus keturiolikos puslapių recenzijos norėčiau pradėti nuo jos pabaigos. Jis teigia, jog knygoje cituojami dokumentai yra iškupiūruoti. Priekaištas rimtas, tad nuo jo ir pradėkime. Recenzijoje radau porą tariamai „nesąžiningo“ citavimo pavyzdžių. Girnius mane kaltina, kad *Į laisvę* 1944 04 03 citatoje „užtat tikime tik jų [vokiečių – L. M.] interesais, bet ne žodžiais“, praleisdamas frazę „bet ne žodžiais“ iškreipiau citatos prasmę.

LIŪTAS MOCKŪNAS (g. 1934) – žurnalistas, inžinierius, 1959 m. Filadelfijoje (JAV) baigė Drexel universitetą ir įgijo mechanikos inžinerijos bakalauro laipsnį. Daug metų dirbo konsultavimo firmose, kaip laisvas klausytojas Čikagos universitete studijavo literatūrą, domėjosi humanitariniais mokslais, rašė straipsnius apie literatūrą iševijios spaudoje. Sudarė knygas: Rimvydo Šilba-

žodžio „interesas“ prasmė – asmeniui, visuomenei ar valstybei svarbus, rūpimas dalykas. Žodis kilęs iš lotynų k. žodžio *interest* – „turėti reikšmę“ ir yra „sąvoka, apibūdinanti tai, kas objektyviai reikšminga“. Frazė „bet ne žodžiais“, priešingai, yra tik retorinis gestas. Savaime suprantama, kad *Į laisvę* straipsnio autorius tiki vokiečių interesais, o ne jų gražiomis šypsenomis, mėlynomis akimis ar tuščiais žodžiais. Todėl šios frazės sakinyje gali ir nebūti, prasmė nesikeičia. Stebiuosi, kad kadaise filosofiją studijavęs Girnius to nesupranta. Man knieti jo paklausti: kokie galėjo būti nacistinės Vokietijos interesai, Antrajam pasauliniam karui einant į pabaigą, kuriais tikėjo Lietuvių frontas?

Per vokiečių okupaciją frontininkai niekuomet neparado pasitikėjimo Vokietija. „Visas vokiečių skriaudas lietuviai kenčia tydomis, nes žino, kad vokiečių istorinė misija yra svarbi – sutriuškinti bolševizmą, didžiausią ir lietuvių tautos priešą“, – skelbė pogrindžio *Į laisvę* („Paaiškinimai jiems“. 1943 12 18). Tik frontininkams anuomet nerūpėjo, jog žiauriausiu būdu išžudyti Lietuvos žydai bei Rosenbergo planai laimėjus karą paversti lietuvius vokiečių vergais irgi buvo dalis „vokiečių istorinės misijos“.

Girnius įrodinėja, kad Lietuvių frontas į žydų naikinimą kreipė lygiai tiek pat dėmesio, kaip ir LLKS. Tačiau pernai rudenį Vilniuje vykusioje konferencijoje „Katalikų bažnyčia ir lietuvių bei žydų santykiai XIX–XX amžiuje“ Saulius Sužiedėlis, naudodamasis frontininkų pogrindžio *Į laisvę* pavyz-

torio „Žodžiai ir prasmė“ (1982), Antano Škėmos „Raštai“ (t. 3, 1985), „Egzodo literatūros atšvaitai“ (1989), Vinco Trumpos „Lietuva XIX amžiuje“ (1989), „Pokalbių akiračiai“ (1991), parašė „Pavargęs herojus: Jonas Deksnys trijų žvalgybų tarnyboje“ (1997). „Akiračių“ redkolegijos narys nuo 1968 m., bendradarbiavo „Akiračiuose“, „Margutyje“, „Metmenyse“.

džiais, savo pranešime pažymėjo dvilypį nacių represijų prieš lietuvius ir žydus vertinimą. Pavyzdžiui, lietuviškų mokyklų uždarymas ir kitokios nacių represijos prieš lietuvius ten traktuojami kaip žiauriausias brutalumas, o vokiečių akcijos prieš žydus, pvz., geto vaikų žudymas 1944 m., aprašomos visai neutraliu tonu, be jokio komentaro¹.

Atrodo, mes su Girniumi sutariame dėl mano Antano Maceinos „lietuviškojo fašizmo“ bei jo ruoštos LAF'o programos įvertinimo, tik Girnius knygoje pasigenda Bronio Railos antisemitinio straipsnio „Už ką kovoja aktyvistai?“ bei Stasio Žymanto prieš žydus nukreipto atsišaukimo Vilniuje paminėjimo. Mano knygos recenzentas turbūt sutiks, kad jeigu, pavyzdžiui, *Mein Kampf* autorius yra svarbesnis už Goebbelsą, tai LAF'o ideologas Maceina svarbesnis už aktyvistų propagandistą Railą. Knygoje nepaminėjau ne tik Railos straipsnio bei Žymanto atsišaukimo, bet ir antisemitinių išpuolių pirmuosiose LAF'o organo *I laisvę* numeriuose (vokiečių cenzūros dar nebuvo), aršiai antisemitinio Juozo Brazaičio traktato „Lietuvių–žydų santykių klausimu“, pokaryje išsiuntinėto Lietuvos Diplomatinei tarnybai, ir daugelio kitų dalykų. Priežastis paprasta – 1941, m. žydų žudynes bei kai kuriuos su jomis susijusius dalykus minėjau norėdamas skaitytojui atkurti autentišką laikotarpio foną, tačiau lietuviškas antisemitizmas nėra pagrindinė mano knygos tema. Mano nuomone, tokia knyga yra labai reikšminga ir tikiuosi, kad kas nors iš lietuvių ją parašys.

Dėl Henriko Žemelio pasiuntimo į Vietinę rinktinę prižiūrėti, kad nebūtų nuolaidžiauama vokiečiams: Girnius tai bando paversti humoru – neva gen. Povilas Plechavičius buvęs ne tas žmogus, kuris paklustų atsargos leitenantams. Humoristas iš jo menkas. Anuomet į Vietinę rinktinę stojo įvairaus nusistatymo kariškiai, kai kurie – labai palankūs vokiečiams. Tokius Žemelis ir turėjo stebėti. Man jis apie tai pasakojo asmeniškai. Žemelio atsiminimuo-

se *Okupanto replėse* tie dalykai neminimi, nes knyga rašyta tuoj po karo. Tuo metu Vakarų aliantai tarp pabaltijiečių ieškojo nacių kolaborantų, juos tikrino ir sijojo, įtariamuosius mėtė iš pabėgėlių stovyklų, neleido emigruoti. Gera tai ar blogai, tačiau rašydamas atsiminimus Žemelis laikėsi tada populiarios nuostatos, kad kolaborantų paieškų atveju lietuvis lietuvi turi „pridengti“.

Girnius mane kaltina nepakantumu katalikams²; kad katalikų vienybę traktuojau kaip monolitą, kad vadinamųjų santarvininkų klystkelius bandau paaiškinti, o katalikų – ne. Jis man priekaištuoja, esą nepastebėjau katalikų bloke skirtumų ir tarpusavio prieštaravimų, o kur pastebėjau, elgiausi su jais kaip su „nedrausmingais faktais“: neinkorporavau į pagrindinį pasakojimą, nugarūdaui iš šnašas (pvz., apie kun. Mykolo Krupavičiaus ir Brazaičio trintį). Ne visada taip. Mano knygoje aprašytu laikotarpiu (pirmoji sovietų okupacija – šešto dešimtmečio pradžia) katalikai tarpusavyje buvo vieningi. Pirmuoju bolševikmečiu ir vokiečių okupacijos metu jų bloke pirmu smuiku grojo jaunieji katalikai – frontininkai, o pokaryje savo asmenybės dėka katalikams vadovavo ir frontininkus savo valiai privertė paklusti kun. Krupavičius. Su Lietuvių fronto ir Krupavičiaus konfliktu pabėgėlių politiniame gyvenime prasideda naujas etapas. Girnius mini Juozo Lukšos purkštavimus prieš VLIK'o Vykdomąją tarybą. Tačiau į Lietuvą grįžusio Lukšos *pro memorijose*, rašytose Laisvės kovos sąjūdžio vadovybei, VLIK'as piešiamas pačiomis žydriausiomis spalvomis; nerandame ten nė trupinėlio ankstesnės kritikos. Todėl, nepaisant Lukšos kaltinimų 1949 12 06 laiške Krupavičiui ir Vaclovui Sidzikauskui, kad šie nesilaiko Baden Badeno susitarimo, jo vėlesnė laikysena rodo, jog konfliktas su Krupavičiumi buvo virtuvinio pobūdžio.

Katalikų ir liberalų konfliktas nurodytu laiku yra viena mano knygos temų. Nesvarbu, kaip nusi- statę tarpusavyje jie būtų *vis-a-vis*, prieš liberalų

¹ Sužiedėlis S. *Lietuvos Katalikų bažnyčia ir holokaustas kaip istorinių tyrimų objektas*. Cituota iš rankraščio.

² Girnius teisus – žodis „katalikas“ knygoje vartojamas politine, o ne konfesine prasme. Mano aprašytu laikotarpiu ir vėliau katalikais apibendrinamai buvo vadinami krikščionys de-

mokratai, frontininkai, Darbo federacijos bei Ūkininkų sąjungos nariai. Konfesine prasme dauguma lietuvių išeivių, tarp jų ir knygos autorius, esame katalikai: buvome pakrikštyti bažnyčioje, dalyvaujame ir dalyvaudavome katalikų apeigose ir pan.

flangą, ir ne tik prieš jį, katalikai visuomet laikėsi gelžbetoninės vienybės. „Nuo pat VLIK'o pradžios Lietuvoje KD ir LF bendradarbiauja labai ankštai, kartais net per ankštai, nustatydami visas kitas grupes prieš save“, – 1952 03 20 laiške prelatui Ladui Tulabai rašė Antanas Maceina³.

Kitas iškalbingas faktas, iliustruojantis katalikų išskirtinumą bent Lukšos akyse: prieš grįždamas į Lietuvą Lukša partizanų atstovais užsienyje paskyrė „savuosius“ – dr. Stasį Bačkį ir Brazaitį. Kodėl šalia jų nepaskyrus ir nekatalikiškos politinės orientacijos žmogaus, nebūtinai „santarvininko“, bet kokio nors socialdemokrato, liaudininko ar nepartinio, taip pabrėžiant lietuvių vienybę ir tai, kad partizanai nėra vienos grupės reikalas?

Netiesa, kad visus konfliktus tarp katalikų, pasikeitimus jų aplinkoje nugarūda į išnašas. Nuorodų į šiuos katalikų gyvenimo reiškinius pakanka ir pagrindiniame tekste: apie prieškarį jaunesniųjų katalikų bandymus švelninti konfrontaciją lietuvių visuomenėje (p. 280), apie Lietuvių fronto išstojimą iš VLIK'o 1952-aisiais (p. 471), apie popiežiaus Jono XXIII skleistos ekumeninės dvasios teigiamą poveikį jaunesniosios kartos katalikams (p. 531). Be to, norėčiau recenzentui priminti, kad į išnašas dedami ne tik nedrausmingi faktai, bet ir papildomi paaiškinimai bei informacija, kuriai pagrindiniame pasakojime ne vieta.

Girnius klysta rašydamas, kad man visi katalikų orientacijos politikai be išimties yra „blogiečiai“. Pavyzdžiui, nors man ir svetima kun. Krupavičiaus ideologija bei manau, jog jis klydo bandydamas formuoti egzilinę vyriausybę, Krupavičius buvo stambaus rango Lietuvos politikas. Priešingai negu Brazaitis ar kitas LAF'o pagimdytas politikas, Krupavičius politiškai subrendo parlamentinėje Lietuvoje, buvo pratęs prie derybų su kitaminčiais ir, kur reikia, mokėjo daryti kompromisus. Pavyzdžiui, Deksnui iš Lietuvos atvežus VLAK'o įgaliojimus, jis, kaip dera patyrusiam politikui, iš karto tų įgaliojimų neatmetė, kaip pasiėlgė Brazaitis, bet susi-

laikė. 1945 m. liepos mėn. Würzburge Brazaitis siūlė, kad 1941 m. sudaryta Laikinoji vyriausybė būtų paskelbta oficialia⁴. Kilus triukšmui, kun. Krupavičiaus pastangomis šio sumanymo atsisakyta ir Laikinoji vyriausybė buvo nušluota į istorijos sąvartyną. Vien tik už šį žingsnį Krupavičius vertas paminklo. Įsivaizduokime žalą Lietuvos reikalams ir blogą reklamą Vakaruose, jeigu per daugelį išėivijos gyvenimo dešimtmečių Lietuvą būtų laisvinęs ne VLIK'as, bet kompromisais su vokiečiais ir nepagalvotais žingsniais susikompromitavusi Laikinoji vyriausybė.

Kur tik Girnius knygoje užtinka sutrumpintą citatą, jam vaidenasi konspiracija: pakeista prasmė, nutylėjimas. Tikrovė daug paprastesnė. Turėdamas prieš save kalną dokumentų, autorius buvo priverstas daug ką trumpinti. Kitaip Deksnio istorijos metmenys, autoriaus mintys paskęstų dokumentų kratinyje. Aleksandras Štomas šiaip jau labai teigiamoje mano knygos recenzijoje, paskelbtoje *Slavic Review* (1998, ruduo), kritikavo, kad vartoji per daug citatų ir jos per ilgos...

Girnius mane kaltina, esą aš sąmoningai iškupiūravau 1948 m. Deksnio raportą BDPS pirmininkui. Ten sakoma: „VLAK'o Deklaracija užsienyje žinoma, ji esmėje sutinka su VLIK'o principais, kuriais atsiribojama 1938 m. Konstitucijos ir pabrėžiamas Lietuvos atstatymas 1922 m. Demokratinės konstitucijos dvasia“. Savo tekste praleisdamas žodžius „kuriais atsiribojama 1938 m. Konstitucijos ir pabrėžiamas Lietuvos atstatymas 1922 m. Demokratinės konstitucijos dvasia“ (p. 300) aš, anot Girniaus, „energingai stengiuosi nuslėpti“, kad Deksnys raporte nusigrėžė nuo 1938 m. Konstitucijos. Čia, man rodos, Girnius veržiasi pro atviras duris. Išskyrus galbūt tautininkus, 1938 m. Konstitucijos, kaip būsimosios laisvos Lietuvos pagrindinio valstybės įstatymo, nustatančio jos santvarką, pokaryje niekas nepalaikė. Nepalaikė jos Deksnys, nepalaikė net pats ministras Stasys Lozoraitis. 1938 m. Konstituciją Deksnys atmetė ne tik 1948 m. raporte BDPS pirmininkui, bet ir 1946 m. vasarą Lietuvoje surašytoje VLAK'o Deklaracijoje. Tarp kitų dalykų Deklaracijoje sakoma, jog valstybės atstatymas bus

³ Tulaba L. *Nuo Dusios iki Tiberio*. – Roma, 1993. – P. 292.

⁴ Dambrava V. *Lietuvos diplomatija – trys šimtmečio bangos // Draugo šeštadienis priedas*. – 1998. – Gruodžio 19.

vykdomas pagal 1922 m. Konstitucijos dvasią. VLAK'o Deklaraciją aptariau knygos pradžioje (p. 165). Išstis Deklaracijos tekstas knygoje irgi paskelbtas (p. 542, 543)⁵. Antrą kartą sugrįžęs iš Lietuvos 1947 m. žiemą Deksnys VLAK'o Deklaracijos teksto nuorašą nusiuntė Lozoraičiui į Romą. Ministras Lozoraitis iš pat pradžių buvo supažindintas su Deklaracijos turiniu ir turbūt neklysiu sakydamas, kad jam... pritarė.

Su Deksnio citatomis reikia elgtis atsargiai. Kartais jų prasmė visai priešinga, nei paviršutiniškai pažiūrėjus gali atrodyti. Girniaus minima citata buvo skirta BDPS pirmininkui apgauti. Atrodo, kad ji apgavo ir patį Girnių. Raportą Deksnys rašė verčiamas nepalankių aplinkybių. 1948 m. vasarą jam buvo svarbiau ne atsiriboti nuo 1938 m. Konstitucijos, bet Lietuvoje palaikyti savo kūdikį VLAK'ą. Nors Deksnys rašo, kad VLAK'o Deklaracija „esmėje sutinka su VLIK'o principais“, taip iš tikrųjų nėra. 1945 m. liepos 3 d. VLIK'o Würzburgo „Protokole“ sakoma, kad „Laikinosios valstybės konstitucijos nuostatus priima VLIK'as pagal 1922 metų Lietuvos Konstitucijos principus“, t. y. laikinąją valstybės konstitucija tampa 1922 m. Konstitucija. O VLAK'o Deklaracijos 13-ame punkte teigiama, jog valstybės atstatymas, kol nebus priimta demokratijos siekius atitinkanti konstitucija, „vykdomas pagal šioje deklaracijoje paskelbtus nuostatus ir 1922 m. Lietuvos Konstitucijos dvasia“. Aš manau, visi sutiks, kad frazė „1922 m. Lietuvos Konstitucijos dvasia“ reiškia tik tiek, jog laikinoji konstitucija bus demokratiška, bei nesaisto jos su konkrečiais 1922 m. Konstitucijos punktais. Daug svarbesnės yra VLAK'o Deklaracijos nuostatos, kad VLAK'o pirmininkas iki seimo išrinkimo eina Lietuvos prezidento pareigas; kad VLAK'as pereinamuoju laikotarpiu gali būti praplėstas ir pan.

Rašydamas apie VLIK'o ir Diplomatines tarnybos nesutarimus dėl egzilinės vyriausybės sudarymo už

⁵ Nė vienas iš *Pavargusio herojaus* recenzentų, įskaitant ir Girnių, nepastebėjo nemalonus klaidos, įveltos surenkant VLAK'o Deklaracijos tekstą. Leidyklos darbuotojai praleido 14–17 Deklaracijos punktus ir prikėgė BDPS Akto pabaigą su parašais ir data. Kaip žinome, VLAK'o Deklaraciją 1946 m.

sienyje 1922 m. Konstitucijos pagrindu Girnius vengia akistatos su ministru Lozoraičio vyresniojo argumentais. Anot Girniaus, Lozoraičio vadovaujama Diplomatine tarnyba laikėsi 1938 m. Konstitucijos „iš dalies [paryškinta mano – L. M.] dėl įsitikinimo, kad būtina palaikyti nepriklausomos Lietuvos institucijų tęstinumą“. Taigi tik „iš dalies“. O „kita dalis“ – tai Lozoraičio ir Diplomatines tarnybos prisirišimas prie 1938 m. Konstitucijos, kaip tarp eilučių bando įteigti Girnius. Lozoraičio pozicija aiškiai išdėstyta pokalbyje su juo *Minties* (1949 02 14) savaitraštyje (žr. p. 217, 218). Glaustai ją galima apibūdinti taip:

a) Lietuvos valstybė tebeegzistuoja *de jure*. Jos suverenumui turi atstovauti organas, kuris pagal Lietuvos vidaus teisės – konstitucijos – nuostatus ir tarptautinės teisės taisykles turėjo tą funkciją laisvoje Lietuvoje;

b) negalima konstitucijų naikinti ir leisti jų užsienyje, kai kraštas okupuotas prieš. Tokie dalykai tegali būti vykdomi pačiame krašte;

c) nauja konstitucija bus reikalinga, kai kraštas bus išvaduotas iš sovietų okupacijos. Tauta pati nuspręs, kuri demokratinė santvarka turės būti nustatyta Lietuvoje.

Tautininku niekada nebuvusiam Lozoraičiui buvo nesvarbu, ar ateityje atstатыtos nepriklausomos Lietuvos demokratinė konstitucija bus 1922 m., ar kitokio pobūdžio. Gyvenimas parodė, kad 1990 m. kovo 11 d. įvykiai klostėsi pagal jo rekomenduotą scenarijų. Teisybė, dėl 1938 m. Konstitucijos tęstinumo klausimo tarp Deksnio šalininkų buvo kai kurių nenuoseklumų, tačiau paskutinį kartą vykdamas į Lietuvą savo pažiūras Deksnys buvo visiškai suderinęs su Lozoraičiu ir kišenėje vežėsi minėtą *Minties* numerį su jo interviu.

VLIK'o ir Diplomatines tarnybos konfliktą Girnius bando mistifikuoti, rašydamas, kad nei aš, nei jis nesame susipažinę su pagrindiniais archyvais.

birželio 11 d. pasirašė Juozas Erelis (Juozas Markulis) ir Alfonsas Hektoras (Deksnys). Visą VLAK'o Deklaracijos tekstą galima rasti Dalios Kuodytės ir Algio Kašėtos sudarytoje knygoje *Laisvės kovos 1944–1953 metais* (p. 257, 258). Deklaracijos tekstas paimtas iš mano asmeninio archyvo.

Žinoma, archyvai padėtų geriau suprasti VLIK'o ir Lozoraičio nesutarimus, bet jie nebūtini. Pavyzdžiui, kad galėtų nustatyti VLIK'o požiūrį į save ir į Lietuvos ateitį, siūlyčiau jam pavartyti pabėgėlių pokaario spaudą ar „Lietuvių tautos vadovaujančių veiksnių“ antros konferencijos, vykusios 1947 m. vasarą Paryžiuje, „Posėdžių protokolus“. Nuo savo veiklos atkūrimo 1945 m. vasarą pradžios VLIK'as manė atstovaujantis lietuvių tautos politinei valiai ir rėmėsi 1922 m. Konstitucijos principais. Jis nesuprato, kad kai nepriklausomybė bus atstatyta, laikai bus pasikeitę ir 1922 m. Konstitucija gali neatitikti naujų sąlygų. Kovo 11-ąją taip ir atsitiko: nei atstacius nepriklausomybę, nei vėliau niekas net nepasiūlė 1922 m. Konstituciją padaryti pagrindiniu valstybės įstatymu. O į praeitį atsukto laikrodžio požiūriu VLIK'as laikėsi iki pat 1990 m. pavasario...

Dėl Lukšos vertinimo mes su Girniumi turbūt niekada nesutarsime: jis pasiryžęs Lukšą traktuoti kaip ikoną, kad ant daugiau kaip per 40 metų užsienyje Lukšos bendraminčių surašytų hagiografijų nė dulkelė nenusėstų. Man labiau rūpėjo realus žmogus – politikuojantis, klystantis, kartais dekalogo nesilaikantis. Nepretenduoju būti atskleidęs visą Lukšos charakterio ir veiklos mechanizmą. Palieku tą darbą Lukšos biografui. Šios užduoties ateityje turės kas nors imtis, nors žinau – prie šventųjų portretų įprasta melstis, o biografijų apie juos nesinori rašyti. Savo knygoje bandžiau Lukšą įstatyti į ideologinius-politinius rėmus, įspėti nuožmios kovos padarinius jo būsenai, pateikti duomenų apie jo sąveiką su Deksniumi ir liberaliuoju flangu. Netiesa, kad jaučiu Lukšai kažkokią pagiežą, kaip sako Girnius. Knygoje pristačiau jo draugų pateiktą Lukšos teigiamos charakteristikos litaniją: atviros sielos, pamaldus, jautrios prigimties, mylintis kas gražu, kilnu, teisinga ir t. t., ir t. t. (p. 281). Tačiau savo knygai rinkdamas medžiagą taip pat radau Lukšos nurodymų „nušauti“, „likviduoti“, pasakymų: „šauti į kaktas ir mauti“. Visi šie dalykai kažką reiškia. Tačiau ką? Ateityje į šį klausimą turės atsakyti Juozo Lukšos biografas.

Girnius įrodinėja, jog Lukša negalėjo ar nenorėjo nužudyti Juozo Markulio. Baltina išsijuosęs, kad

net pamiršta Lukšos oficialiai nepaskelbtų atsiminimų žodžius: „Negalėdamas greit sugauti Nakties ir Fausto pasiryžau operaciją [Markulio nužudymo – L. M.] vykdyti aš pats ir pasikviečiau į talką Mažytį, Birutės rinktinės Štabo narį, ir Katiną“. Tačiau man didesnę įspūdį už Markulio atvejį padarė Lukšos rekomendacija *pro memorijoje* LLKS Prezidiumo branduoliui, kad britų žvalgybos ir S. Žymanto siųsti į kraštą lietuviai būtų likviduoti. Ką tie vyrukai (pvz., Justas Dočkus), kurie manė, kad vyksta į Lietuvą kovoti už tautos laisvę, žinojo apie Žymanto ir Lukšos tarpusavio intrigas? Kodėl jiems skelbti mirties nuosprendį; ar nebuvo kokių nors švelnesnių priemonių atvesti juos į „teisingą“ kelią? Juk britų desantininkai buvo ne „emgėbistai“, bet dori lietuviai, dažniausiai per atsitiktinumą patekę į kitaminčių eiles. Manau, rimto pokalbio būtų pakakę, kad jie susidarytų neiškreiptą situacijos Lietuvoje vaizdą. Pagaliau, kodėl britų agentų veikla Lietuvoje turėjo būti žalinga „Lietuvos valstybiniam interesams“, kaip rašė savo *pro memorijoje* Lukša? Juk pats Lukša anuomet buvo „svetimos valstybės“ žvalgybos, t. y. amerikiečių CŽV, agentas. Įdomu, ką būtų pasakę jo šeimnininkai CŽV, sužinoję, kad Lietuvoje ruošiamasi likviduoti jų sąjungininkų agentus. Tik prisiminkime: šešto dešimtmečio pradžioje amerikiečiai ir britai petys į petį prieš bendrą priešą kovojo Korėjoje. Šių klausimų Girnius vengia, nes neturi ką pasakyti.

Recenzijoje Girnius piešia Juozo Lukšos – užkietėjusio pacifisto ir pasyvaus pasipriešinimo šalininko – paveikslą. Jame tiesiog neatpažįsti Daumanto *Partizanų* autoriaus. Girnius pamiršta, kodėl Lukša du kartus buvo siųstas į Vakarų. Svarbiausia jo kelionių priežastis tikrai nebuvo VLIK'o ir Delegatūros sutaikymas. Ne tai labiausiai rūpėjo Tauro apygardos vadovybei, bet Vakarų karinė pagalba. BDPS Prezidiumo raštas nr. 1002 aiškiai nurodo – „Išrūpinti paramą įvairiais ginklais bei karinėmis medžiagomis iš dėdžių, pusbrolių ir patėvių“ (p. 546). Baltūsis buvo ambicinga asmenybė, bet ne kvailys. Ar būtų jis du kartus į Vakarų siuntęs žmogų, kuriam aktyvūs partizanų veiksmai yra svetimi?

Girnius rašo, kad Lukšai buvo duoti „dviprasmiški, labai platūs įgaliojimai“. Nežinau, iš kur jis šią informaciją sėmė. Jokių konkrečių duomenų savo teiginiams paremti jis nepateikia. Archyvų dokumentai liudija visai ką kitą. BDPS Prezidiumo raštas nr. 1002, skirtas „BDPS Prezidiumo Įgaliotiniams Skrajūnui ir Audroniui“, yra labai tikslus ir lakoniškas. Jame nėra jokių „dviprasmiškumų“. Pavyzdžiui, Lukšai ir Pypliui nurodoma „asmeniškai susitikti su Užsienio Delegatūros nariais“ ir „tiksliai išsiaiškinti Įgaliotų Ministerių kompetenciją, santykius su Užsienio Delegatūra ir nuveiktus darbus“ (p. 545, 546). Lukšai išduotas „Įgaliojimas“ tai patvirtina: „šiuo pažymiu, kad laisvės kovotojas Skrajūnas yra įgaliotas BDPS Prezidiumo vardu atlikti uždavinius pagal raštą nr. 1002“ (p. 544). Atvykęs į Vakarus Lukša neparodė jokio noro susitikti su Delegatūros nariais, o įgaliotų ministrų kompetenciją jam „išaiškino“ VLIK'o katalikai. Dalyvaudamas Baden Badeno konferencijoje ministras Lozoraitis būtų galėjęs Lukšai papasakoti apie savo „nuveiktus darbus“, tačiau nėra duomenų, kad šis būtų Lozoraičio buvimo konferencijoje pageidavęs. Tauro apygardoje Baltūsis buvo įvedęs karišką drausmę. Nėvykdydamas jam duotų įsakymų, Lukša jai nusizengė.

Girnius propaguoja Lukšos – specialaus įgaliotinio – mitą. Jis norėtų įteigti, kad Lukša buvo žymus partizanų vadas, kuriam leista „veikti savo nuožiūra“. Dokumentai rodo ką kitą. Kazimieras Pyplys ten visur minimas greta Lukšos. Pyplio „Įgaliojimas“ žodis į žodį atitinka Lukšos „Įgaliojimą“: „Šiuo pažymiu, kad laisvės kovotojas Audronis yra įgaliotas BDPS Prezidiumo vardu atlikti uždavinius pagal raštą nr. 1002“ (p. 544). Nepaisant to, kokios nuomonės apie Pyplį buvo Deksnys, Lukša ar Jonas Pajaujis, formaliai pagal įgaliojimus jis turėjo lygiai tokią pat teisę ir pareigą kaip ir Lukša Baden Badene prie pasitarimų stalo sėdėti su VLIK'o žymūnais. Tik Pyplys į Baden Badeną nevažiavo. Jo vietą ten užėmė kun. Krupavičiaus ir Lukšos geras bičiulis Pajaujis. Kodėl taip atsitiko – viena įdomiausių pokario rezistencijos mįslių.

Dėl neseniai rastų dokumentų apie Deksnį: su-

tinku su Girniumi, kad kai kuriuos dalykus ten sunku paaiškinti. Užuominų apie Lietuvos saugumo agento Deksnio prieškarinę veiklą užtikau Algirdo Vokietaičio archyve ir jas minėjau savo knygoje (p. 511). Keisčiausia, kad apie tuos dalykus nieko nėra byloje nr. 5582. 1949 m. Deksnio tardymo protokole taip pat apie tai nieko neminima. Sunku tikėti, kad MGB būtų nieko nežinojusi apie prieš karą komunistų partijai priklausiusį Deksnį, kuris tuo pačiu metu dirbo tautininkų saugumui. Prieš juos veikusius agentus provokatorius sovietai be pasigailėjimo likviduodavo. Jeigu Deksnys toks buvo, mano nuomone, sovietų saugumas būtų jį tuoj pat sušaudęs arba palaukęs, kol pasibaigs žaidimai su britais, ir tada likvidavęs. Toks likimas ištiko ir kai kuriuos palūžusius partizanų vadus, pvz., paskutinį Tauro apygardos vadą Juozą Jankauską–Demoną. Dėl naujų dokumentų mane neramina viena: kodėl Girnius slapukauja, vengia atvirumo ir nė žodžio neprasitaria, kuriame archyve tie dokumentai yra. Juk ne vien tik autoriui, bet ir kitiems tyrinėtojams gali būti įdomu šiuos popierius pavartyti. Į objektyvumą pretenduojančiai recenzijai tai – minusas.

Išliejęs sielvartą dėl Girniaus recenzijos, esu jam skolingas *post scriptumo*. Genocido aukų muziejuje ir aš radau naujų dokumentų. Deja, jau buvo per vėlu juos panaudoti knygoje. Viename jų, datuotame 1951 m. birželio 21 d., atstovas užsieniui S. Mykolaitis (Lukša) grasina kažin kokiam klebonui, iš sakyklos raginusiame žmones stoti į kolchozus, kad jeigu jis nenutrauks „bolševikų mitingų pamėgdžiojimus bažnyčioje“, su juo „bus pasielgta kaip su tautos išdaviku“.

Kiti dokumentai – tai pluoštas 1950–1951 m. laikotarpio LLKS GPŠ instrukcijų apie partizaninio sąjūdžio agentų tinklo išplėtimą, žinių rinkimo ir vertinimo nurodymus bei sąjūdžio žvalgybai svarbių žinių apimtį. Tų instrukcijų ir nurodymų autorius – S. Mykolaitis (Lukša), tik dabar pasirašantis GPŠ Žvalgybos skyriaus viršininku. Atsivežtai iš Vakarų radijo aparatūrai sugedus ir ryšiams su Vakarais nutrūkus, Lukša vis dar uoliai tarnavo amerikiečių žvalgybai. Nurodymuose randame ir tokių paragrafų: „Agentai žinių gavimui turi naudoti vi-

sokias priemones. Praktikuoti su foto aparatais, įsilaužti į rūpimas įstaigas, jose padaryti reikiamų dokumentų nuotraukas taip, kad priešui nepastebėjus, slapsti dokumentai atsidurtų partizano rankose. Ypatingam reikalui esant, pateisinami žudymai, apiplėšimai“.

Į partizanams svarbių žinių apimtį įtraukta įvairi egzotiška informacija. Pavyzdžiui, GPŠ Žvalgybos skyriaus viršininkas norėjo žinoti šias „sąjūdžiui naudingas“ žinias:

- a) aviacijos pakilimo takai, jų kiekis, ilgis, plotis (duoti brėžinį masteliu 1:25000), takų paviršius;
- b) pastebėtų „V“ ginklų įrengimai;
- c) gauti povandeninių laivų konstrukcinius brėžinius ir davinius;
- d) rinkti davinius apie hidrogeninių peroksidų

Savo recenzijoje aš stengiausi atkreipti dėmesį į pagrindinius Liūto Mockūno knygos trūkumus:

- a) knyga pasikliauja sena santarvininkų įvykių interpretacija, kuri savo ruožtu rėmėsi tada jau sovietinio agento Jono Deksnio siųstais pranešimais ir buvo parengta aršių ideologinių kovų metu;
- b) šios interpretacijos veikiamas; autorius suteikia nepaprastai svarbų vaidmenį sudvejintam pasaulio supratimui ir su juo susietomis priešpriešomis tarp „geriečių“ – diplomatinės tarnybos, liberalų ir Deksnio, ir „blogiečių“ – VLIK'o, katalikų ir Lukšos;
- c) Mockūnas tiesiog nepajėgia ar nenori nešališkai vertinti reiškinių, lengvai netelpančių į jo interpretacijos rėmus. Tad jis iškreiptai aiškino priežastis, dėl kurių VLAK'as nesulaukė išsivijos politikų pritarimo, nepastebėjo, kad Deksnys ir jo bendraminčiai nesilaikė savo skelbiamo krašto primato;
- d) autorius kai kur nesąžiningai kupiūriavo jo tezei nepalankius tekstus (nurodžiau du pavyzdžius)

gamybą ir pergabenimą į Baltijos jūroje stovinčius povandeninius laivus;

e) duoti detalių apie naujus bolševikų mokslo ir technikos išradimus: soman, tabun išsivystymą, naujų cheminių būdų gaminti organines medžiagas aprašymą, sintetinę toksinų gamybą ir t. t.

Šešto dešimtmečio pradžia turbūt patys gūdžiausi sovietinės okupacijos laikai: žmonių sekimas pasiekęs aukščiausią laipsnį, likę gyvi partizanai nedrįso iš bunkerio kojos iškelti. Kaip tokiomis sąlygomis partizanai galėjo gauti povandeninių laivų brėžinius, sužinoti detalių apie mokslo ir technikos išradimus? Dokumentuose atsispindi visiškas juos rašiusio autoriaus atitrūkimas nuo gyvenimo tikrovės. Būsimasis Lukšos biografas turės atkreipti dėmesį į šį faktą. O ką apie tai mano Kęstutis K. Girnius?

VIS DĖLTO...

KĘSTUTIS K. GIRNIUS

ir dažnai vienašališkai atrinkdavo dokumentus, kad jie atspindėtų tik tuos reiškinių aspektus, kurie derinosi su jo išankstinėmis nuostatomis.

Mockūno atsakymas yra ilgas, bet neatsako į mano pagrindinius priekaištus. Santarvininkų interpretacijos jis beveik nemini, nors ji sudaro jo knygos šerdį ir pasakojimo varomąją jėgą. Jis bando juokais nuleisti kritiką dėl kupiūravimo: atseit jo citatos ir taip per dažnos ir per ilgos. Tai tiesa, bet aš nurodžiau atvejus, kai jis *iškirpo žodžius iš sakinio*. 550 puslapių smulkaus šrifto knygoje tikrai yra pakankamai vietos cituoti tokį tekstą, koks jis yra, o ne paversti tokiu, kokį autorius norėtų matyti. Jei norima tiksliai cituoti, visada galima atpasakoti mintį.

Citātų iškreipimas – tik ledkalnio viršūnė. Mockūnas yra šaltinių filtravimo meistras. Iš dokumentų ir šaltinių masės jis pasirenka tik tuos duomenis, kurie palankūs jo tezei, kitus nutyli, ignoruoja arba savotiškai interpretuoja. Antai kritikuodamas fron-

tininkus, taigi katalikus, jis pabrėžia jų trūkumus, abejingumą žydų likimui, nutylėdamas, kad šiuo reikalu ne kuo skyrėsi vadinamieji liberalai. Bet kartoju: jei minimas Maceina, tai reikėtų minėti ir Railą bei Žymantą, kurių įtaka 1941 m., nepaisant Mockūno dievagojimosi, buvo nemažesnė negu Maceinos. Ko gero, didesnė, kadangi Žymantas vadovavo Vilniaus komitetui. Padėties nekeičia nuoroda į Sužiedėlio išvadas, kad frontininkai palyginti švelnias nacių akcijas prieš lietuvius smerkė griežčiau negu masines žydų žudynes. Šiuo atžvilgiu Laisvės kovotojų pozicija nesiskyrė nuo frontininkų. Gėdos pakanka visiems.

Tokioje ilgoje knygoje sunku apsieiti be vieno ar kito teigiamo katalikų, VLIK'o ir Lukšos įvertinimo. Bet jie lieka akivaizdžia išimtimi. Katalikų vienybė nebuvo gelžbetoninė, antraip Mockūno cituojamas prelatas Tulaba nebūtų Vatikanui skundęs Maceinos, nebūtų įvykęs dešimtmečius tarpusavio santykius apnuodijęs frontininkų ir krikdemų skilimas, frontininkai nebūtų pasitraukę iš VLIK'o. Gal šie skirtumai yra mažmožiai Mockūnui, laikantis juodaodžiams taikomo principo *they all look the same anyway* („visi jie vienodi“). Be to, Bačkis priklausė diplomatinei tarnybai, nebuvo politinis katalikas, su Lukša susidraugavo Paryžiuje.

Mockūnas teigia, kad „archyvai padėtų geriau suprasti VLIK'o ir Lozoraičio nesutarimus, bet jie nebūtini“. Žmogui, kuris linkęs duomenis perkošti per savo ideologinį filtrą, archyvų gal ir nereikia, nes faktai gali suvelti teoriją. Kitiems jie būtini. Nesutarimai tarp VLIK'o ir diplomatų buvo sudėtingi ir daugialypiai, vyko įvairiose plotmėse ir formose. Klausimų yra be galo daug, pvz., kokie saitai

siejo diplomatinę tarnybą su Žymantu, taigi ir su britų žvalgyba, kaip buvo vertinami Deksnio į Vakarų siunčiami „partizanų įgaliotiniai“, ar buvo slopinamos abejonės dėl jų autentiškumo, kadangi tai buvo politiškai naudinga. Panašių klausimų galima kelti ir apie VLIK'ą. Be archyvų tyrimo beveik neįmanoma nustatyti, kaip pynėsi ateities Lietuvos vizija, aukštoji politika, asmeninės ambicijos ir pagiežos.

Dėl Lukšos vertinimo tikrai nesutarsime su Mockūnu. Ne dėl to, kad man jis ikona, žmogus be priekaištų ir dėmių, slaptas pacifistas. Bet dėl to, kad Mockūno pagiežingos pastangos vaizduoti Lukšą kaip šaltakraujį žudiką ir intrigantą yra karikatūra. Nesu ir nebūsiu Lukšos biografas, nors tokio ir reikia. Savo pastabomis apie nebūdingą Lukšos vaidmenį tarp partizanų ir konkrečiu prašymu, kad Mockūnas nurodytų bent vieną Lukšos nužudytą žmogų, stengiausi atkreipti dėmesį į kraštutinius Mockūno vertinimus ir nedrausmingų faktų nepaisymą.

Pagaliau žodis apie naujus dokumentus. Nesu prantu, kodėl Mockūnas mane kaltina slapukavimu, nes puikiai žino, kad dokumentai rasti Genocido aukų muziejuje. Jokia naujiena, kad Lukša rinko žvalgybinę medžiagą amerikiečiams, bet ar tai reiškia, kad jis „uoliai tarnavo amerikiečių žvalgybai?“ Neaišku, kiek Lukša tarnavo CŽV ir kiek stengėsi išlaikyti amerikiečių paramą Lietuvai ir partizanams. Rezistencinė santarvė, veikiausiai ir ministras Lozoraitis, palaikė glaudžius ryšius su britų žvalgyba, gerokai glaudesnius negu VLIK'as ir Lukša su amerikiečiais. Bet ar jie „uoliai tarnavo“, ar rūpinosi Lietuva? Taigi atsakymą į klausimą baigiu klausimu.

„TAI DARYKITE MANO ATMINIMUI...“

Apie Pažaislio bažnyčios zakristijos dekoru
ikonografiją

LAIMA ŠINKŪNAITĖ

Pažaislio vienuolyno ansamblyje viena geriausiai išlikusių patalpų yra restauruoti ir tvarkyti baigiamą zakristija. Tačiau iki šiol nėra nė vienos publikacijos, kurioje būtų išsamiai nagrinėjama zakristijos architektūra, freskos, stiuko lipdiniai, molbertinė tapyba, medžio drožiniai ir įrašų tekstai ne tik kaip

3. Bažnyčios konsekracijos 1712 m. memorialinė lenta. Vytauto Kaučiko reprodukcija

LAIMA ŠINKŪNAITĖ (apie ją žr. Naujasis Židinys-Aidai. – 1991. – Nr. 10. – P. 27) – humanitarinių mokslų daktarė (1997). 1993–1995 m. Čiurlionio dailės muziejaus vyresnioji mokslinė bendradarbė, 1995–1997 m. M. Žilinsko dailės kolekcijos padalinio vadovė, nuo 1998 m. – Vilniaus dailės akademijos Kauno dailės instituto Humanitarinių mokslų katedros vedėja. Kauno arkivyskupijos Bažnytinio meno komisijos sekretorė ir Vilkaviškio vyskupijos Bažnytinio meno komisijos narė (nuo 1996), katalikų dailininkų kūrinių parodų (Kaunas; I – 1994, II – 1995, III – 1996, IV – 1998) kuratorė.

¹ *Wizyta.... 1797 // MAB RS. – F. 43; Wizyta kościola i Eremu Pożayskiego... R. 1804 Mia sierpnia 4 dnia odpawiona // LVIA. – F. 694. – Ap. 1. – B. 4008. – L. 60; Wizyta kłaštoru xięzy kamaldulów Montis Pacis... z Roku 1818 // LVIA. – F. 694. – Ap. 1. – B. 4014. – L. 140; Wizyta Celego Funduszu xięzy Kamaldulów Eremu Montis Pacis... za rok 1820... w dniu 27 miesiaca january 1821 roku*

visuma, bet ir kaip atskiros dalys. Ankstyviausią platesnę ar glaudesnę informaciją apie zakristijos įrangą, liturginius reikmenis, skliautų dekorą, molbertinius paveikslus randame 1797, 1804, 1818, 1820 ir 1830 metų Pažaislio bažnyčios ir vienuolyno vizitacijose¹.

Halina Kairiūkštytė-Jacynienė pirmoji lakoniškai aptarė zakristijos dekorą – stiuko lipdinius ir freskas, tačiau šių kūrinių autorių neįvardijo². Ji plačiau analizavo freskas, pavadindama jas ir ieškodama atitikmenų Tiziano, Veronese's, Tintoretto kūryboje. Monografijos autorės teiginys, esą freska „Angelas atneša kristolinę taurę šv. Pranciškui Asyžiečiui“³ „iškrentanti“ iš ciklo visumos, rodo ją nesigilinus į zakristijos dekoru idėjinę programą⁴. Vėliau apie zakristijos freskas glaustai rašė Mariusz Karpowicz. Jų, kaip ir daugelio kitų Pažaislio vienuolyno freskų, autoriumi laikydamas Mykolą Arkangelą Palonį, lenkų meno istorikas išryškino šios patalpos paskirtį, kaip „padedančią kunigui dvasiškai pasiręngti Mišių laikymui“⁵. Stasys Meškauskas, knyge-

sporzedzona // LVIA. – F. 694. – Ap. 1. – B. 3669. – L. 337–419a; Wizyta kościola i klasztora Pożayskiego... za rok 1830... // LVIA. – F. 694. – Ap. 1. – B. 3834. – L. 1–33a.

² Kairiūkštytė-Jacynienė H. *Pažaislis, ein Barockkloster in Litauen.* – K., 1928. – P. 158–160. Mokslininkės nuomone, zakristijos freskos sudaro atskirą freskų grupę, nutapytą vieno nežinomo dailininko. Stiuko lipdinių autorius taip pat neįvardijamas, nors zakristijoje yra Jono Merlio signatūra: (po freska „Jėzus plauna kojas savo mokiniams“) *AB INCARNATIONE CHRO // CIO IO CL XXIV* (ir priešpriešais po freska „Vakarienė farizejaus Simono namuose“) *JOAN: MERLI HOC // OPVS FECIT.*

³ Šios ir kitų zakristijos freskų pavadinimai patikslinti šio straipsnio autorės. Žr. išn. 32–35.

⁴ Kairiūkštytė-Jacynienė H. *Op. cit.* – P. 159.

⁵ Karpowicz M. *Działalność artystyczna Michelangela Pallonięgo w Polsce.* – Warszawa, 1967. – S. 49.

lėje „Pažaislis“ bendrais bruožais apibūdinamas zakristijos stiuko lipdybą, išskyrė „iš pernelyg teatra-
liškos stiuko plastikos“ aštuonias figūras, panašias
į liaudies personažus, taip pat vienu sakiniu įvardi-
jo tris zakristijos freskas⁶. Birutė Ruzgienė straips-
nyje apie Marijos išaukštinimą Pažaislio bažnyčios
freskose pastebėjo, kad „zakristijos tapyba susijusi
su Kontreformacijai ypač aktualia per kunigystę
teikiamų sakramentų (šventosios Komunijos, Atgai-
los, Paskutinio patepimo) simbolika“⁷. Tokia būtų
trumpa zakristijos tyrinėjimų apžvalga.

Bažnyčios atskirų dalių funkciniėje hierarchijoje
zakristijai skirta pietų pusė. Priešais esantis korido-
rius jungia šią patalpą su presbiterija ir eremu, šv.
Marijos Magdalenos de Pazzi koplyčia ir virš zakris-
tijos antrame aukšte buvusia biblioteka. Taigi Pa-
žaislio ikonografinės programos idėjoje glūdinčio
tipologinio suporinimo principo čia akivaizdžiai
laikomasi net ketverių durų priešpriešiniame išdės-
tyme⁸. Vienintelės puošnios šiame koridoriuje yra
penktosios – dvivėrės ažuolo durys, dekoruotos me-
džio drožiniais ir vedančios į zakristiją. Šios durys –
pirmas zakristijos elementas ir akcentas. Durų stak-
tos apdailai panaudotas juodas ir raudonas marmu-
ras. Virš jų įkomponuotas ovalinis riestų formų
kartušas ir juodo marmuro trikampis sandrikas
pabrėžia patalpos reikšmingumą. Neatsitiktinai ir
bažnyčios konsekracijos 1712 m. memorialinė lenta
pritvirtinta šalia tų durų arčiau presbiterijos. Jos
tekstas – prasmingas ir informatyvus⁹:

⁶ Meškauskas S. *Pažaislis*. – V., 1983. – P. 52, 59.

⁷ Ruzgienė B. *Marijos išaukštinimas*. Pažaislio freskų iko-
nografinė programa // Naujasis Židinys-Aidai. – 1992. – Nr. 2. –
P. 66.

⁸ Šinkūnaitė L. *Program ikonograficzny kościoła i klasztoru
Kamedulów w Pożajściu* // Stuka ziem Wschodnich Rzeczypospo-
litej w XVI–XVIII wieku. – Lublin, 1997.

⁹ Dėkoju kan. doc. dr. Algimantui Kajackui už pagalbą
verčiant lotynišką tekstą į lietuvių kalbą. Menotyrininkas Leo-
nidas Žilevičius, kadaise neteisingai išsivertęs šios memoria-
linės lentos tekstą („bažnyčios sienos išmūrytos 1684 metais, o
patį bažnyčia pastatyta ir konsekruota 1712 metais“), iškėlė
absurdišką teiginį apie dvi atskiras mūrines bažnyčias, vėliau
sujungtas. Žr. Žilevičius L. *Nauja apie Pažaislio architektūros
ansamblį* // Statyba ir architektūra. – 1981. – Nr. 12. – P. 20–21;
1982. – Nr. 1–2. – P. 20–22. Memorialinės lentos originalo

VIEŠPATS VISKĄ ATMENA
ĮAMŽINIMUI PACO
KURIO BUVAU PRADĖTA STATYTI
DULKE Į ŽEMĘ ATGULUSIO
1684 METAIS
NEMIRTINGUMUI BŽOSTAUSKIO
KURIO IŠAUKŠTINTA IR DIEVUI PAŠVĖSTA
Į DANGŲ GALVĄ IŠKĖLIAU
1712 METŲ SPALIO 15 DIENĄ
STOVIU KAIP PAMINKLAS UŽ ŽALVARĮ
TVIRTESNIS
DIEVYBĖS PILNAS
MUS VALDANT POPIEŽIUI KLEMENSUI XI
VADOVAUJANT KONSTANTINUI
VALDANT AUGUSTUI II, LENKŲ KARALIUI
RAMYBĖS KALNE
DIEVO DIDYBE
PRIPILDAU VIEŠPATIES ŠVENTOVĘ
KUNIGAİKŠČIO PACO
IR KASMET ŠVENTOSIOS TERESĖS DIENAI
ARTIMIAUSIĄ
SEKMADIENĮ AMŽINAI SKELBIU AMŽINYBĘ

Ketverios durys yra ir pačioje zakristijoje, skirto-
je laikyti liturginius reikmenis, saugoti šventąsias
relikvijas, pasirengti kunigams šv. Mišioms. Todėl
iš zakristijos pro dvejias duris pietų pusėje patenka-
ma į dvi nedideles patalpas: kunigų prausyklą ir
koplyčią. Altoriaus formos praustuvas iš juodo ir
balto marmuro, „labai subtilaus ir meniško darbo“,
1839 m. iš prausyklos perkeltas į chorą¹⁰. Koplyčio-

tekstas: *D. O. M. // AETERNITATI PACIANAE // QVA PRIMVM
ERIGENTE // TERRAM TERRA RELIQVI // ANNO MDCLXXXIV
// IMMORTALITATI BRZOSTOWSCIANAE // QVA PROVE-
HENTE AC DEO DICANTE // CAELO CAPVT INTVLI // ANNO
MDCCXII DIE XV OCTOBRIS // STO MONVMENTVM AERE
PERENNIVS // DEO PLENVM // NAM SVB CLEMENTE XI
PONTIFICE MAXIMO // SVB CONSTATINO PRAESVLE // SVB
AVGVSTO II POLONIARVM REGE // IN MONTE PACIS //
MAIESTATE DOMINI // IMPLEOR TEMPLVM DOMINI //
PRINCIPIS PACIS // AC QVOTANNIS DIVA THERESIA IN
AETERNVM PRAECINENE // AETERNITATI PROXIMA DEDI-
COR DOMINICA.*

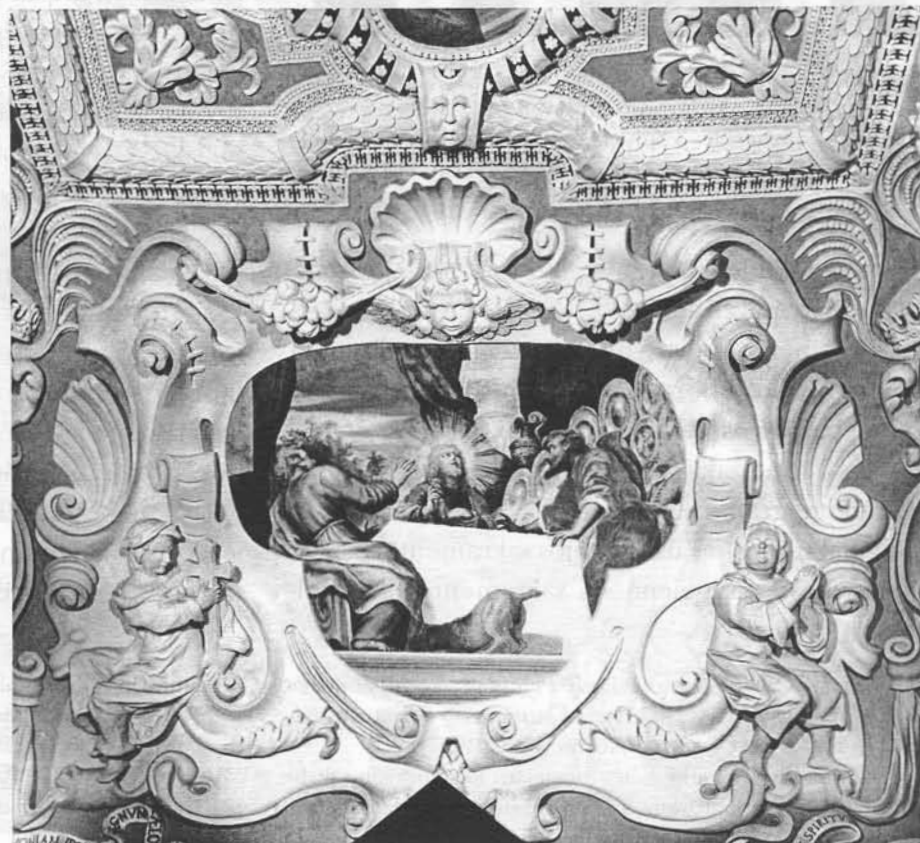
¹⁰ Cit. pagal: *Wizyta Kościoła y Eremu Pożayśkiego... Roku 1797
miesiąca Junij 5 dnia Sporządzona* // MAB RS. – F. 43–3631. Apie
praustuvo perkėlimą žr. Kauno apskrities archyvas. – I 337. –
Ap. 1. – B. 270. – L. 55. – P. 8.

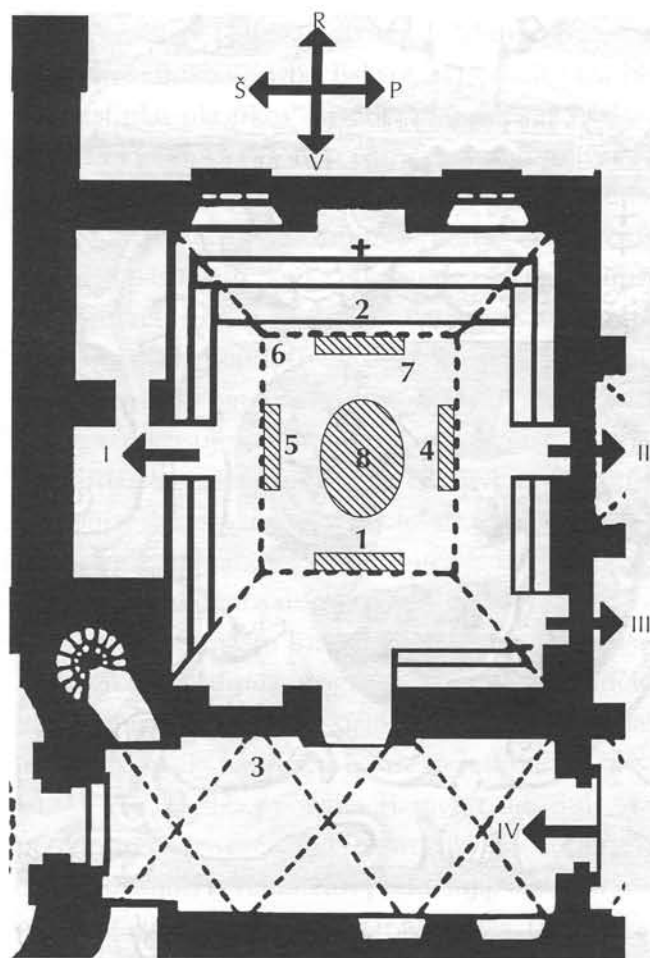

1. Mykolas Arkangelas Palonis. *Angelas atneša krištolinę taurę šv. Pranciškui Asyžiečiui*. 1675–1680. Freska. Pažaislio Švč. M. Marijos Apsilankymo bažnyčios zakristija. Reprodukcija iš Laimos Šinkūnaitės archyvo

2. Mykolas Arkangelas Palonis. *Vakarienė Emause*. 1675–1680. Freska. Pažaislio Švč. M. Marijos Apsilankymo bažnyčios zakristija. Reprodukcija iš Laimos Šinkūnaitės archyvo

Pažaislio Švč. M. Marijos Apsilankymo bažnyčios zakristijos planas. I – lobynas, II – koplyčia, III – prausykla, IV – pietinis koridorius. Il. 1–7 žr. straipsnio tekste, il. 8 – žurnalo viršelyje

je buvęs nedidelis medinis altorius su šv. Juozapo ir Kūdikio paveikslu. Pro vienerias duris šiaurės pusėje įeinama į buvusį dviejų dalių lobyną, įrengtą prie bažnyčios choro sienos; jame saugoti vertingiausi bažnyčios daiktai (žr. planą).

Pagrindinė zakristijos eksterjero ir interjero dekoru ikonografinės programos idėja – įvairiapusiškas giliai suprasto Eucharistijos sakramento atskleidimas. Eksterjere vieną šio sakramento pavadinini-

¹¹ Plačiau žr. Šinkūnaitė L. *Iš Pažaislio vienuolyno dekoru ikonografinės programos: krikščioniškų misijų tema // Lietuvos baroko pobūdis: įtakos, kryptys, formos.* – V., 1997.

¹² Vilniaus valstybinio dailės muziejaus Restauravimo dirbtuvėse 1970 m. restauruotas kūriny, nenurodžius datos, buvo įvardytas kaip nežinomo autoriaus „Paveikslas biblijine tema“

mų – Viešpaties kančios ir prisikėlimo atminimą – savo turiniu primena koridoriaus paskliautės paveiksle virš zakristijos durų ir vidurinėje skliauto freskoje pavaizduotos šv. Brunono Bonifaco nužudymo ir jo vainikavimo danguje scenos, beveik sutampančios su zakristijos išilgine simetrijos ašimi¹¹.

Pravėrus duris ir įžengus į vidų, zakristijos išilgineje ašyje pirmiausia turėjo būti matomas altoriaus paveikslas „Eucharistijos slėpinys“, bylojantis apie Jėzaus buvimą Eucharistijoje¹². Vos pakėlus galvą, skliauto freska „Vakarienė Emause“ tartum sugrąžina į tolimus laikus, kai du mokiniai ir prie jų prisijungęs Jėzus keliavo į Emauso kaimą: „Vakarieniaudamas su jais prie stalo, paėmė duoną, sukalbėjo palaiminimą, laužė ir davė jiems. Tada jų akys atsivėrė, ir jie pažino Jėzų, bet jis pranyko jiems iš akių“ (Lk 24, 30–31). Paveiksle – prisikėlęs Jėzus, pakartojantis mokiniams savo įsteigtąją Eucharistiją.

Zakristijos aukščiausiam išilginės ašies taške įkomponuotas idėjinis centras – freska „Paskutinė vakarienė“, pasakojanti, kaip Jėzus įsteigė Eucharistiją kaip savo mirties ir prisikėlimo atminimą. Dinamiškas, drąsus temos sprendimas, panaudojant neįprastą rakursą, įgalina iš karto stebėti kelis vienaikius skirtingus išgyvenimus ir įvykius; laikas čia suvokiamas kaip netiesiškas ar daugiamatis, o tai ir atskiria baroko meną, pavyzdžiui, nuo renesanso. Kaip žinia, Jėzus, su apaštalais švęsdamas Paskutinę vakarienę, paskyrė juos būti naujosios Sandoros, arba Naujojo Testamento, kunigais. Todėl neatsitiktinai paskutinė iš trijų, išdėstytų arkine linija pagal išilginę ašį, yra freska „Angelas atneša krištolinę taurę šv. Pranciškui Asyžiečiui“, primenanti apie Eucharistiją ir Šventimų sakramentą (pasak legendos, dvejojusiam dėl kunigystės šv. Pranciškui angelas atnešęs skaidrią krištolinę taurę kaip ženklą, jog kunigystei būtinas toks pats skaidrumas). Freskų tarpusavio sąsajas išoriškai pabrėžia priešpriešinių

(restauravimo protokolas Nr. 1516/9, restauratorė Elvyra Rūgytė), bet mokslinėn apyvarton neįvestas ir dabar publikuojamas pirmą kartą. Iš tikrųjų paveikslą apie 1675 m. nutapė Mykolas Arkangelas Palonis zakristijos altoriui. Pavadinimą jam davusi šio teksto autorė rengia apie jį atskirą straipsnį.

freskų rėmų kontūrų ir kriauklių pavidalo užbaigų panašumas (kriauklė laikoma ir Šventojo Kapo bei Prisikėlimo simboliu, ji ypač dažnai vaizduota „Vakarienės Emause“ paveiksluose).

Pažymėtina, jog visi freskose pavaizduoti įvykiai vyksta žemėje. Tų įvykių pradinis taškas – Paskutinė vakarienė; pagal išilginę zakristijos ašį išdėstomi įvykiai, atsitikę Eucharistiją įsteigus, o pagal skersinę – įvykiai prieš įsteigimą arba jo metu.

Pietinio skliauto freskoje „Vakarienė fariziejaus Simono namuose“ tarp pavaizduoto gyvo pokalbio dalyvių – Jėzus, sėdintis stalo gale. „Ir štai moteris, kuri buvo žinoma mieste nusidėjėlė, patyrusi, kad

jis fariziejaus namuose, atsinešė alebastrinį indą kvapnaus tepalo ir, verkdamą priėjusi iš užpakalio prie jo kojų, ėmė laistyti jas ašaromis, šluostyti savo galvos plaukais, bučiavo jo kojas ir tepė jas tepalu“ (Lk 7, 37–38). Atgailaujanti moteris, Palonio pavaizduota iš nugaros, kiek pasigrėžusi šonu pačiame kompozicijos centre, klūpo prie Jėzaus kojų ir tepa jas aliejais. Jėzus taria šiai moteriai: „Tavo tikėjimas išgelbėjo tave. Eik rami!“ (Lk 7, 50). Kalbėdamas apie atgailą ir tikėjimą, kūrinys primena Kristaus įsteigtus sakramentus – Atgailą ir Krikštą, šventimų dėka kunigų teikiamus visiems Bažnyčios nariams.

Šiaurinio skliauto freska „Jėzus plauna kojas savo

4. Mykolas Arkangelas Palonis. *Vakarienė fariziejaus Simono namuose*. 1675–1680. Freska. Pažaislio Švč. M. Marijos Apsilankymo bažnyčios zakristija. Reprodukcija iš Laimos Šinkūnaitės archyvo

mokiniamis“ – vienintelis zakristijos paveikslas, kuriame Jėzus vaizduojamas ne tik kompozicijos centre, bet ir pirmame plane. Švėsdamas Paskutinę vakarienę su savo apaštalais, „Jėzus pakyla nuo stalo, nusivelka viršutinius drabužius ir persijuosia rankšluosčiu. Paskui įsipila vandens į praustuvą ir ima mazgoti mokiniams kojas bei šluostyti jas rankšluosčiu, kuriuo buvo persijuosęs“ (*Jn 13, 4–5*). Nuščiuvę apaštalai žvelgia į klūpantį Jėzų. Lėtą figūrų, veidų, pozų, gestų ritmą niuansuoja „mistinė“ deglų šviesa.

Abiejų paveikslų vidinį ryšį išoriškai akcentuoja vienodos rėmų užbaigos ir kontūrai (šių dviejų freskų siaurėja į viršų, anų dviejų, priešingai, plėtėja,

nes čia abu įvykiai vaizduojami uždaroje erdvėje, o ten – atviroje). Apskritai gyvastingas bei išradingas zakristijos skulptūrinis dekoras ne tik teikia patalpai šventiškumo ir išskirtinumo, bet ir padeda atskleisti freskose pavaizduotų įvykių prasmę. Tam pačiam tikslui pasitarnauja ir juostų įrašai, sugrupuoti po du prie kiekvienos paskliautės freskos. Tai aštuoni Jėzaus palaiminimai pagal Mato evangeliją (*Mt 5, 3–10*). Kiekvieną palaiminimą alegorinė ant voliutos sėdinčios moters figūra iliustruoja atributu, poza, gestais, veido išraiška, apranga. Freskos „Vakarienė Emause“ kartuše ant šiaurinės voliutos sėdinti moteris tvirtai laiko kryžių, o įrašas skelbia: „Palaimin-

5. Mykolas Arkangelas Palonis. *Jėzus plauna kojas savo mokiniams*. 1675–1680. Freska. Pažaislio Švč. M. Marijos Apsilankymo bažnyčios zakristija. Reprodukcija iš Laimos Šinkūnaitės archyvo

ti persekiojami dėl teisybės: jų yra dangaus karalystė“¹³ (Mt 5, 10). Ant pietinės voliutos sėdinti moteris maldingai sudėtomis pakeltomis rankomis žvelgia aukštyn: „Palaiminti turintys vargdienio dvasią: jų yra dangaus karalystė“¹⁴ (Mt 5, 3). Šiedu palaiminimai, ypač pastarasis, skatina visiškai pasitikėti Dievu, nieko nesitikint iš savęs, bet visko laukiant iš Viešpaties. Taip freskos svarbiausioji mintis – Jėzaus priėmimas Eucharistijoje kaip tikėjimo kulminacija – pagilinama ir paryškinama naujais atspalviais.

Freskos „Angelas atneša krištolinę taurę šv. Pranciškui Asyžiečiui“ kartuše ant šiaurinės voliutos laisvai sėdi džiugi moteris plačiai pakeltomis rankomis: „Palaiminti gailestingieji: jie susilauks gailestingumo“¹⁵ (Mt 5, 7). Ant pietinės voliutos sėdinti moteris – susirūpinusi; dešinėje rankoje ji laiko svarstyklės, įsmeinto Teisingumo atributą. Tekstas byloja: „Palaiminti alkstantys ir trokštantys teisybės: jie bus pasotinti“¹⁶ (Mt 5, 6). Tad ir šios freskos mintį savaip antrina dorybių personifikacijos ir palaiminimai.

Freskos „Vakarienė fariziejaus Simono namuose“ kartuše ant vakarinės voliutos sėdinti moteris sunertomis rankomis vilki suknią su gilia iškirpte; apsigobusi skraiste, dengiančia akis, ji – lyg freskos atgailaujančios nusidėjėlės antrininkė, Atgailos personifikacija: „Palaiminti liūdintys: jie bus paguosti“¹⁷ (Mt 5, 4). Ant rytinės voliutos sėdinti moteris rankose meiliai laiko avinėlį (aliuzija į Dievo avinėlį, naikinantį pasaulio nuodėmes): „Palaiminti romieji: jie pavaldės žemę“¹⁸ (Mt 5, 5).

Freskos „Jėzus plauna kojas savo mokiniams“ kartuše ant vakarinės voliutos sėdinti ir lyg prabylanti moteris glaudžia balandį, kurio snape – nuskinta alyvmedžio šakelė. Tai žmonijos susitaikinimo su Dievu simbolis, taikos simbolis: „Palaiminti taikdariai: jie bus vadinami Dievo vaikais“¹⁹ (Mt 5, 9). Ant rytinės voliutos sėdinčios vienplaukės moters vei-

6. Jonas Merlis. *Horeljefinė kompozicija*. 1674. Stiuko lipdyba. Pažaislio Švč. M. Marijos Apsilankymo bažnyčios zakristija. Reprodukcija iš Laimos Šinkūnaitės archyvo

das giedras, ji šypsosi ir abiem rankomis laiko širdį, simbolizuojančią krikščionišką meilę ir tikėjimą: „Palaiminti tyraširdžiai: jie regės Dievą“²⁰ (Mt 5, 8).

Keturi kampinės stiuko kompozicijos taip pat svarbios zakristijos dekoro ikonografinėje programoje. Kiekvienos jų pagrindinėje vertikaloje ašyje išdėstyti keturi elementai: vešlių formų didesniojo kartušo kriauklė, virš jos ant vaisių girliandos sėdintis angeliukas su atitinkamu atributu bei karūna, vainikuojanti mažesnįjį kartušą su dviguba lelija, ir dvi perlais puoštos palmės šakos, prigludusios prie plafono rėmo. Palmės šakos ir kriauklės primena

¹³ Orig.: B. QVI PERSECVTIONEM PATIVNTVR PROPTER IUSTITIAM, QVONIAM IPSORVM EST REGNVN CAELORVM.

¹⁴ Orig.: BEATI PAVPERES SPIRITVS QVONIAM IPSORVM EST REGNVN CAELORVM.

¹⁵ Orig.: B. MISERICORDES QVONIAM IPSI MISERICORDIAM CONSEQVENTVR.

¹⁶ Orig.: B. QVI ESVRIVNT ET SITIVNT IUSTITIAM QVONIAM IPSI SATVRABVNTVR.

¹⁷ Orig.: BEATI QVI LVGENT QVONIAM IPSI CONSOLABVNTVR.

¹⁸ Orig.: BEATI MITES QVONIAM IPSI POSSIDEBVNT TERRAM.

¹⁹ Orig.: B. PACIFICI QVONIAM FILII DEI VOCABTVR.

²⁰ Orig.: B. MUNDO CORDE QVONIAM IPSI DEVN VIDEVNT.

apie Kančią ir Prisikėlimą, dviguba lelija – Švč. Mergelės Marijos gėlė ir Pacų herbas, o angeliukų figūros kiekvieną šių kompozicijų nuspalvina vis kitu atspalviu. Šiaurrytiniame kampe tarp freskų „Vakarienė Emause“ ir „Jėzus plauna kojas savo mokiniams“ smagus angeliukas laiko atverstą knygą – Evangeliją, skelbiančią pasauliui Gerąją Naujieną apie Jėzų Išganytoją. Pietrytiniame kampe tarp freskų „Vakarienė Emause“ ir „Vakarienė farizėjaus Simono namuose“ angeliukas laiko degančią žvakę, čia simbolizuojančią negęstantį Tikėjimą. Šiaurvakariniame kampe tarp freskų „Jėzus plauna kojas savo mokiniams“ ir „Angelas atneša krikščionių taurę šv. Pranciškui Asyžiečiui“ angeliukas laiko liepsnojančią širdį, liudijančią begalinę Meilę. Pietvakariniame kampe tarp freskų „Vakarienė farizėjaus Simono namuose“ ir „Angelas atneša krikščionių taurę šv. Pranciškui Asyžiečiui“ angeliukas laiko inkarą – Vilties simbolį. Angeliukai reiškia įsmeintą alegorijas: trys dieviškosios dorybės – tikėjimas, viltis, meilė – susietos su Evangelijos skelbimu, čia tartum pagrindžia kitų aštuonių freskų turinį papildančias palaiminimų personifikacijas. Pavyzdžiui, abipus Vilties dorybės (pietvakarinio angeliuko su inkaru) yra Atgailos (prie freskos „Vakarienė farizėjaus Simono namuose“) ir Teisingumo (prie freskos „Angelas atneša krikščionių taurę šv. Pranciškui Asyžiečiui“) personifikacijos.

Ypatinga vieta stiuko dekore skirta plafono freskos „Paskutinė vakarienė“ ištaigingiems rėmams, tartum atskiriantiems šį paveikslą nuo kitų, tačiau kartu ir jungiantiems. Vienintelis išorinio siauro rėmo ornamentinis ir semantinis motyvas – smulki dviguba lelija. Antrasis, aukštesnio reljefo rėmas supintas iš lauro lapų ir kampuose perrištas juosta. Vidinio rėmo vainikas tankiai perpintas juosta ir puoštas smulkiomis gėlytėmis. Artimas išlankstytam ovalui šio vainiko kontūras ir juosvas pagrindas daro vidinį rėmą ypač dekoratyvų. Abu rėmus tarpusavyje jungia keturios groteskinės kaukės, pa-

brėžiančios plafono freskos sąsajas su kitomis skliautų freskomis. Keturių freskų kartušus ir kampines kompozicijas apačioje jungia draperijos, išmoningai perkūtos per voliutas.

Zakristijos skliautų dekore per freskas, stiuko lipdinius ir įrašų tekstus Eucharistija atsiskleidžia kaip Tikėjimo kulminacija. Ryšiai tarp atskirų freskų ir jų personažų, stiuko lipdinių alegorinių figūrų ir ornamentinių simbolių labai įvairūs. Antai vakarinės freskos angelas, atnešantis krikščionių taurę šv. Pranciškui Asyžiečiui, susisieja su angelu, teikiančiu šventąją komunią kunigui priešpriešais esančiame altoriaus paveiksle „Eucharistijos slėpinys“. Kiekvieno palaiminimo personifikacija vieningame skulptūriniame dekore gali egzistuoti kaip savarankiškas kūrinys, bet kaip neatskiriama kartušo dalis kartu praplečia ir pagilina freskos siužetą (pvz., alegorinė sėdinčios moters figūra kampinėje stiuko kompozicijoje).

Zakristijos sienas iki pat skliautų dengia ažuolo paneliai su spintomis bažnytiniais reikmenimis. Suskaidytus kaneliūruotų piliastrų ir plokščių arkinų nišų panelių paviršius puošia medžio drožiniai – kriauklės ir dvigubos lelijos, pakartojančios lubų dekoro ornamentinius stiuko lipdinius. Portalų frontonėliai ir apatinė panelių dalis dekoruota abstrakčia kremzline ornamentika; aiškios ir simetriškos, o ne tradiciškai painios išspraudų drožinių kompozicijos atitinka interjero architektūros dvasią. Iš tiesų tai laikytina unikalio visuma, kuri „visuomet yra daugiau negu pavienių dalių suma“²¹.

Šiuo metu žinomi du menininkai, įgyvendinę zakristijos ikonografinę programą: skulptorius Jonas Merlis (*Joannes Merli*, 1646–1695?) iš Lombardijos Albogazio miestelio prie Komo ežero²² ir tapytojas Mykolas Arkangelas Palonis (1637–1711/1713) iš Florencijos. Iš visų vienuolyno patalpų, dekoruotų stiuku vis kitaip ir nepakartojamai, zakristija (taip pat kapitula ir choras) išsiskiria prasmės informacijos gausa ir svarba. Čia stiuko skulptū-

²¹ Vorobjovas M. *Vilniaus menas*. – K., 1940. – P. 52.

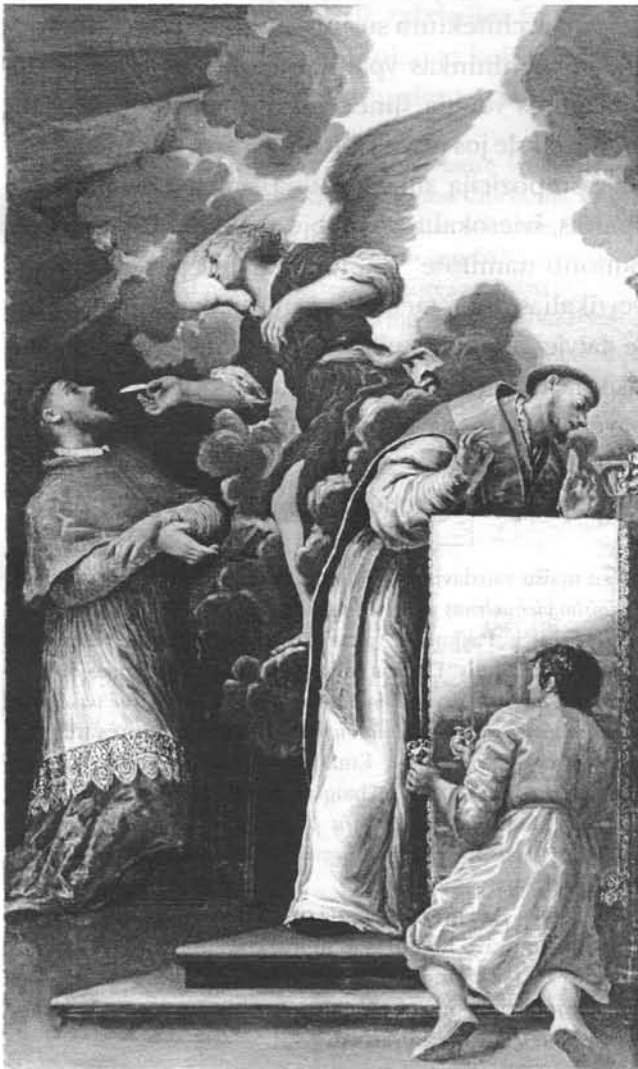
²² Karpowicz M. dokumentavo Joną Merlį dirbus Pažaislyje. Žr. Karpowicz M. *Artyści włoscy w Pożajściu: Pietro Puttini i Giovan-*

ni Merli // Rocznik historii sztuki. – Wrocław, 1995. – T. 21. – S. 317–334.

ros ir freskos yra lygiaverčiai partneriai.

Laisvas, veržlus lipdinių plastiškumas sukelia gyvą šviesos ir šešėlių žaismą, o melsvas fonas dar labiau paryškina jų formas. Tiesą sakant, būtent Kristupas Pacas perspėja Merlį, idant šis į stiuko lipdinius nedėtų mėlynos spalvos ir taip visko nesugadintų²³. Panašu, kad aktyvus mecenato dalyvavimas Pažaislio ansamblio kūrimo darbuose neretai lėmė meninius sprendimus (originali Merlio kūryba taip smarkiai skiriasi nuo kitų Komo skulptorių, dirbusių Lietuvoje XVII a. antroje pusėje, jog kai kurie tyrinėtojai tiesiog abejojo zakristijos stiuko figūrinių elementų itališka kilme ir datavimu septynioliktu amžiu-

7. Mykolas Arkangelas Palonis. *Eucharistijos slėpinys*. Apie 1675–1680. Drobė, aliejus. 162x95 cm. Vytauto Kaučiko reprodukcija

mi²⁴). Svarbiausi ornamentiniai elementai čia būtų irgi jau minėtos kriauklės, elegantiškos perlais puoštos palmės šakos ir įvairiai varijuojama dviguba lelija, vaisių pilni sukti gausybės ragai ir kabančios vešlios vaisių girliandos, sparnuotos angeliukų galvutės ir groteskinės kaukės, išmoningai raityti kartušai ir akanto lapai, prakirptos ir suvarstytos voliutos²⁵. Pastarasis elementas ypač savitas ir retas, o ir palmės šakų naudojimas stiuko dekore toje epochoje ganėtinai ankstyvas²⁶. Be to, visi pasikartojantys elementai (angeliukai, kaukės ir kt.) – unikalūs, daugiau arba mažiau besiskiriantys vienas nuo kito. Kartu Merlis siekia architektūros ir skulptūros vienybės, taikydamas lipdinius prie architektūros formų, pakartodamas jas ar paryškindamas (pavyzdys – kartušas su kriaukle apačioje). Drąsiai ir laisvai lipdomų formų gyvastingumas tarsi veržiasi iš vidaus. Tai ypač akivaizdu tuose lipdiniuose, kurie per 300 metų nukentėjo mažiausiai.

Laki vaizduotė, matyt, įgimtas autoriaus (gal ir mecenato) skonis ir, žinoma, įkvepianti ikonografinės programos idėja padėjo sukurti harmoningą ir prasmingą, iškilmingą ir šventišką zakristijos lubų dekorą. Veikiausiai tai pirmoji Merlio Pažaislyje dekoruota patalpa. Menininko signatūra, kaip minėta, čia įrašyta dviejose priešpriešinėse juostose („Jonas Merlis šį kūrinių atliko“ pietiniame skliaute

²³ Mindaugas Paknys surado ir aptarė vienuolika laišku, Paco rašytų Pažaislio kamaldulių vienuolyno priorams ir rodančių mecenato įtaką meninei kūrybai (žr. MAB RS. – F. 7. – B. 2147. – L. 1–30). Laiškai aptariami jo straipsnyje „K. Z. Paco dvaro santykis su Pažaislio menininkais“ (rengiamas spaudai „Menotyroje“).

²⁴ Samuolienė S. *Komaskai ir stiuko lipdyba Šiaurės Europoje bei Lietuvoje XVII a. II pusėje* // Nuo gotikos iki romantizmo. – V., 1992. – P. 69.

²⁵ Zakristijos stiuko dekoro konservavimo ir restauravimo darbai pradėti 1979 m. spalio mėnesį. Lipdiniai buvo smarkiai sunykę, pažeisti drusku, daug kur atšokę nuo pagrindo, suskilinėję ir t. t. Su technologinėmis pertraukomis čia dirbo E. Gelžinytė (darbo vadovė), R. Jablonskienė, V. Radiūnas, L. Mačiulaitytė, D. Verbiejūtė, G. Kitlytė. Darbai užbaigti 1983 m. birželio 15 d. Žr. *Pažaislio zakristijos plafono lipdybos konservavimo-restauravimo darbų priėmimo aktas* // Autorės archyvas.

²⁶ Halina Kairiūkštytė-Jacynienė pirmoji atkreipė dėmesį į ankstyvą palmės šakų naudojimą Pažaislio stiuko dekore. Žr. Kairiūkštytė-Jacynienė H. *Pažaislio vienuolynas ir jo meninės vertybės*. Atspaudas iš „Židinio“. – Kaunas, 1930. – P. 16.

ir „Ir įkūnijo 1674 metais“ šiauriniame), susilieja į vieną visumą su palaiminimų juostomis, o jos turinys leidžia teigti, jog 1674 m. zakristijos dekoravimas jau buvo užbaigtas²⁷.

Todėl galima manyti, kad tais pačiais metais ar kitų metų pradžioje skliautų paveikslus čia pradėjo tapyti Mykolas Arkangelas Palonis, paties Paco pasikviestas iš Florencijos²⁸. Zakristijos freskų kompozicijos liudija Palonio gebėjimą įvairiomis priemonėmis siekti architektūros, tapybos ir skulptūros sintezės. Antai analizuojant bažnyčios prieangio, presbiterijos, vienuolių choro ir koplyčių, kapitulės, zakristijos ir refektorijaus sienų bei skliautų tapybą, į akis pirmiausia krinta skirtingas sienų ir skliautų freskų koloritas²⁹. Sienų freskoms būdingos rusvos, rausvos, melsvos ir ochros spalvos šilti švelnūs tonai, harmoningai įsiliejantys į bendrą raudonu ir juodu marmuru puoštos bažnyčios koloritą. Tuo tarpu skliautų freskoms, įrėmintoms baltais stiuko lipdiniais, Palonis naudoja sodresnius, netgi ryškius raudonos, žalios, mėlynos spalvos tonus. Pažaislio freskose dailininkas nevengia kompozicinių analogijų su Tintoretto ar Veronese's kūriniais³⁰ (tai buvo įprasta tradicijas vertinusiai epochai), nenukrypsta nuo to meto dailei būdingų ikonografinių tipų, tačiau taip transformuoja charakteringus Venecijos, Florencijos, Bolonijos, Romos mokyklos bruožus, kad tapybos stilistika įgauna specifinį palonišką pobūdį. Darni kompozicija, virtuoziškas tvirtas piešinys, subtilus koloritas, laisva ekspresyvi tapysena –

²⁷ Jono Merlio signatūra yra dar dviejose patalpose: presbiterijos kupoliniame skliaute prie evangelisto Mato skulptūros: *JOANES MERLI 1676*, ir choro skliaute prie šv. Anupro horeljefo: *ANO DNI 1676 MAII 22*. Merlis į Pažaislį atvyko 1673 m. pabaigoje.

²⁸ Kada Palonis atvyko į Pažaislį tiesiai iš tėvynės, nėra tiksliai žinoma; įtikinamiausi būtų 1675 metai. Po Paco mirties 1684 m. Palonis iš Pažaislio išvyko apie 1686 m. vidurį.

²⁹ Pavyzdžiui, kai 1982–1983 metais buvo restauruojamos zakristijos freskos, restauravimo komisijos nariai S. Pinkus, V. Drėma ir kiti abejojo dėl Palonio autorystės vien dėl akivaizdaus kolorito skirtingumo, palyginti su sienų freskomis.

³⁰ Halina Kairiūkštytė-Jacynienė įvardija konkrečius „skolinius“. Pvz., ji įžvelgia didelį panašumą tarp Mozės figūrų freskoje „Perėjimas per Raudonąją jūrą“ ir Tintoretto paveiksle „Mozė išgauna vandenį iš uolos“, o Veronese's paveikslų įtaką regi freskos „Marijos apsilankymas“ kompozicijoje ir detalėse (Juozas

charakteringos Palonio stiliaus savybės.

Zakristijos plafono freska „Paskutinė vakarienė“³¹ pasižymi stipriu, tartum tiesiog iš apačios matomų figūrų ir architektūros rakursu (panašus rakursas naudojamas ir prieangio freskoje „Marijos apsilankymas“). Pirmame plane apačioje nutapyta didelė, nugarą atsukusi figūra veda į gilumą ir rodo kryptį į dvasinį centrą – Jėzų, pavaizduotą ne kompozicijos viduryje, o pakraštyje ir profiliu. Antraeilės figūros komponavimas pirmame plane – tipiškas baroko tapybos bruožas (pavyzdžiui, freskoje „Vakarienė Emause“³² šitaip iš nugarinės pusės pavaizduotas šuo).

Baroko meistrai visuomet naudoja atvirą formą (Heinricho Wölfflino terminas), t. y. komponuoja paveikslus pagal gilumon nukreiptą įstrižainę; Palonio freskose tai tik iki tam tikros ribos naikina plokštumą, nes plokštumo išpūdis būtinas freskai kaip su architektūra susijusiam paveikslui (šiuo požiūriu menininkas ypač jautrus).

Palonis vengia simetrijos (nė viename zakristijos paveiksle jos nėra su žiburiu nerasi), tačiau kiekvieną kompoziciją subalansuoja skirstydamas mases, spalvas, šviesokaitą. Freskoje „Vakarienė fariziejaus Simono namuose“³³ kolonos dalija paveikslą į tris vertikalias dalis, tačiau figūrų skirstymas (vidurinėje dalyje 3+1) ir drapiruotės įvedimas dalijimo vientisumą ardo (izoliuotumo ir apribotumo išnykimas – vėlgi būdingas baroko tapybos bruožas).

Palonis sugeba suteikti adekvatų vaizdinį pavaldą kiekvienai temai. Tema traktuojama pakan-

po su maišu vaizdavimas). Plačiau žr. Kairiūkštytė-Jacynienė H. *Pažaislio vienuolynas ir jo meninės vertybės*. – P. 20–32.

³¹ Freską „Paskutinė vakarienė“ konservavo ir restauravo Kęstutis Andziulis. Darbas užbaigtas 1983 m. gegužės 5 d. Žr. *Pažaislio zakristijos centrinio plafono freskos „Paskutinė vakarienė“ konservavimo-restauravimo darbų priėmimo aktas* // Autorės archyvas.

³² Freską „Vakarienė Emause“ konservavo ir restauravo Ignas Stankus. Darbas užbaigtas 1983 m. gegužės 5 d. Žr. *Pažaislio zakristijos freskos rytų paskliautėje „Kristus Emause su mokiniais“ konservavimo-restauravimo darbų priėmimo aktas* // Autorės archyvas.

³³ Freską „Vakarienė fariziejaus Simono namuose“ konservavo ir restauravo Elemiras Mateiča. Darbas užbaigtas 1983 m. birželio 15 d. Žr. *Pažaislio zakristijos freskos pietų paskliautėje „Svečiuose pas fariziejų Simeoną“ konservavimo-restauravimo darbų priėmimo aktas* // Autorės archyvas.

kamai aiškiai, apibendrinamai, ir tai padeda suvokti paveikslo idėją. Vaizduojamos scenos nutapytos gyvai ir įtikinamai, jų tikroviškumas niekur nevirsta natūralizmu (pavyzdžiui, kompozicijose „Vakarienė Emause“ ir „Angelas atneša kristolinę taurę šv. Pranciškui Asyžiečiui“³⁴). Pastarojoje iš nuostabos pakeltoomis rankomis suklupęs šventasis džiugiai ir nuolankiai priima angelo nešamą sidabriškai švytinčią taurę kaip ženklą. Pirmo plano įvyki iš už žavingai nutapyto medžio stebi kitas pranciškonų vienuolis. Gamtovaizdžio tolumoje už figūrų driekiasi žalias miškas, violetiniai ir melsvi kalnai, labai aukštas debesuotas dangus. Galimas dalykas, kad šis gamtovaizdis XVII a. Lietuvos peizažinėje tapyboje yra vienas žymiausių.

Palonis sumaniai naudoja šviesokaitą, kurios efektai geriausiai matyti nakties scenose, ypač esant keliems šviesos šaltiniams. Iš zakristijos freskų tuo pasižymi kompozicija „Jėzus plauna kojas savo mokiniais“³⁵. Apšviestų ir tamsių vietų gretinimas pa-

deda dailininkui sutelkti žiūrovo dėmesį į idėjinį paveikslo centrą – auksu žvilgantį dubenį ir Jėzaus rankas, mazgojančias apaštalo Petro kojas. Į akis krinta apgalvotas paveikslo erdvę užpildančių figūrų komponavimas ir plastiškas, raiškus jų modeliaavimas (pavyzdžiui, pusrėčiu apie Jėzų kaip centrą išdėstyti šeši personažai (mįslingas septintasis – nušalyje) minėtoje freskoje arba septynios figūros (ypač vaizdingas fariziejus Simonas) kompozicijoje „Vakarienė fariziejaus Simono namuose“).

Zakristijos freskų koloritas – gyvas ir raiškus. Palonio polinkį į dekoratyvumą, matyt, paveldėtą iš Venecijos, atspindi pamėgtos spalvos: ryški tamsaus purpuro, mėlyna, ochra ir jūros žalia, aukso ir aksominės vyšnios, violetinė. Visos jos – gaivios, sodrios, dekoratyvios. Kiekvienos freskos ir altoriaus paveikslo koloritas³⁶, „skambėdamas savo garsu“, įsilieja į kitų vienu metu „skambančių garsų“ harmoningą derinį – iškilmingą interjero dekoro akordą.

³⁴ Freską „Angelas atneša kristolinę taurę šv. Pranciškui Asyžiečiui“ konservavo ir restauravo Rimas Čiurlionis. Darbas užbaigtas 1983 m. gegužės 5 d. Žr. *Pažaislio zakristijos freskos vakarų paskliautėje „Pranciškus Asyžietis ir angelas“ konservavimo restauravimo darbų priėmimo aktas* // Autorės archyvas.

³⁵ Freską „Jėzus plauna kojas savo mokiniais“ konservavo ir restauravo Albertas Kundrotas. Darbas užbaigtas 1983 m.

gegužės 5 d. Žr. *Pažaislio zakristijos freskos šiaurės paskliautėje „Kojų plovimas“ (Kristus plauna kojas apaštalams) konservavimo restauravimo darbų priėmimo aktas* // Autorės archyvas.

³⁶ Koloritas, t. y. meninės formos elementas ar sudėtinė dalis, čia suprantamas kaip organizuota meno kūrinio (objekto) spalvų visuma arba sistema.

TARP DVIEJŲ ATGIMIMŲ

Tautos atmintis Leonardo Gutausko romane „Vilko dantų karoliai“

NOMEDA GAIŽIŪTĖ

Romane riba tarp prozos ir poezijos vietomis labai trapi, kartais prabylama akylam skaitytojui jau pažįstamais eilėraščiais, spausdintais poezijos rinkiniuose. Iš eilėraščių atkeliauja ir svarbiausios romano metaforos: vilko dantų karoliai, perlų karoliai, arklių kaulai, *rosa canina*... Net tie patys personažai – Ieva Marija, žydas Handelė. Tik peržengęs prozos ribą, už kurios „prasideda Valančius: / Pamokslai, nuodėmių atleidimas, lenciūgai ir kančios...“¹, pirmoje romano dalyje Gutauskas ima kalbėti apie karo ir pokario kančias – apie tai, kas knygos išleidimo metais buvo itin aktualu. Tačiau romano pasakojimas savitas – švelniai ironiškas, metaforizuotas, vietomis – groteskiškas. Proza tik išlaisvina tai, kas koncentruotai, metaforomis pasakyta poezijoje, ypač „Portreto“ (1988) skyriaus „Nanseno žemė“ eilėraščiuose, kurių dažniausias ir esminis įvaizdis – sniego, ledo ir kraujo, ugnies dichotomija. Tokia ir romano amžinojo pašalo bei kančios žemė – kraujo lašai ant balto sniego, gyvybės ir mirties įtampa.

Pirmoje romano knygoje sutelktos pagrindinės metaforos, simboliai, vaizdiniai, idėjos. Kitos knygos tarsi papildo pirmą, rašytojo „pieštuko žingsnius“ (I, 5)² vedanti Atmintis užklysta čia į Antikos miesto griuvėsius, čia į Kauno tarpupartę, čia į „Vilko dantų karolių“ ankstesnius puslapius... Vėlesnėse knygose daugiau teorinių meno svarstymų, minčių ne tik apie kitų autorių kūrybą, bet ir rašomą romaną.

Pirmoje „Vilko dantų karolių“ dalyje pokario

atsiminimai sudaro atskirą siužetinę liniją – vieną įnoringosios pasakotojos Atminties klodą, patį realistiškiausią ir patį „jauniausią“. Kalbant kultūrologų terminais, tai būtų komunikacinė istorija, komunikacinė tautos atmintis, neužfiksuota kanonizuotose, objektyviuose tekstuose, gyvuojanti kasdienėje žmonių patirtyje, jų pasakojimuose (galbūt virstančiuose folkloru). Jurijus Lotmanas tokią atmintį apibūdino kaip žodinę, fiksuojančią išskirtinius įvykius, kuriai nebūdinga saugoti įvykių eigos tvarkos, priežastingumo ir pan.³ Tokio tipo atmintis artima grožinei literatūrai.

Dėmesio centre – šurpulis, groteskiškasis *dabar*: karas, pokaris, Sibiro tremtis prieškario Kaune gimusio vaiko akimis. Tačiau tautos tragedija, suvokiama ir pateikiama per individualią pagrindinio personažo Tado prizmę, yra įrėmintą dviejų reikšmingų, viltinų šimtmečio istorijos įvykių: XIX a. pabaigos atgimimo (Maironio) ir XX a. pabaigos „dai nuojančios revoliucijos“. Per šiuos svarbius tautos būties reiškinis prisiliečiama prie kultūrinio, tautinio identiteto paieškos problemos (ji Tadui svarbi ne tik kaip tautos savimonę formuojančiam menininkui, bet ir savojo identiteto ieškančiam žmogui).

KARO IR POKARIO CHTONINĖ PARADIGMA

Karo prisiminimų – tik trys, ir tie, pasakotojo prisipažinimu, „neaišku, ar paties prisiminimai, ar

NOMEDA GAIŽIŪTĖ (g. 1974) – VU lietuvių literatūros magistrė. Straipsnis parengtas pagal magistro darbą apie Leonardo Gutausko romaną „Vilko dantų karoliai“.

¹ Gutauskas L. *Portretas*. – V.: Vaga, 1988. – P. 7.

² Cituojant tekste nurodoma romano dalis ir puslapis. Cit.

iš: Gutauskas L. *Vilko dantų karoliai*. – V.: Vaga, 1990. – T. 1; 1994. – T. 2; 1997. – T. 3.

³ Лотман Ю. М. *Избранные статьи*. – Таллин: Александра, 1992. – Т. 1. – С. 103.

vėliau išgirsti žmonių pasakojimai, pavirtę prisiminimais“ (I, 97). Toks abejojimas liudija tautos išgyvenimų bendrumą ir tarp žmonių cirkuliuojančių žodinių istorijos (tebesančios pirminėje žmonių patirtyje) tekstų panašumą. Rašytojas suranda puikų pasakojimo metodą – tuo pačiu metu manipuliuoja skaitytojo bendruomeniškumo jausmu (nesunku prisiminti, ką jis lietuviams reiškė 1990-aisiais ir šiek tiek vėliau), perpasakodamas neva iš kitų išgirstas (gal perskaitytas?) istorijas ir kartu išlaiko absoliutų individualumą: stiliaus, pasaulėžiūros, įvykių vertinimo.

Simboliška, kad trys „pablukę“ (I, 97) karo vaizdai (Kauno Slabados gaisras, sprogimas, bombardavimai) – iš skirtingų vietų: Kauno, Vilniaus, Veprių. Karas apima visą vaiko erdvę – ir miestą, ir kaimą – bei sąlygiškai nurodo į „to baisiausio žmonijos istorijoj karo“ (I, 97) visuotinumą. Karas palieka ir „daiktinį įrodymą“ – bombos skeveldros sužalotą meškiuką, pro kurio žaizdą šone „visus tuos 35 metus [...] byrėjo, byrėjo kaip smėlis smulkios prieškarinės pjuvenos“ (I, 97). Sovietinio meno klišė – karo sužalotas, sunaikintas ar tiesiog pamestas žaislas, simbolizavęs suniokotą vaiko pasaulį, čia įgyja kitų prasmų (neatmestina ir minėta, nes šukių, duženų gausybė romane simbolizuoja būtent suirusį pasaulį, Tado identiteto prarastį). Žaislas su žaizda šone patenka į vaiko, pasaulio atpirkėjo, asociacijų lauką – jomis „žaidžiama“ karo ir pokario baisumų, netikėtumų fone (utėlės vaikų – tik vaikų – galvose, Tadulio „nukryžiuojamas“ ant lėktuvo nuolaužos, vaiko kritimai, griuvimai, nusideginimai ir pan.).

Visiems trims karo įvykiams būdinga panaši veiksmo vieta (aukštai – žemai) ir gaubianti tamsa, kurioje geriau išryškėja kruvinos ugnies pašvaistės. Žemumoje, „tolimoje duobėje“ (I, 97) sudega Kauno žydų rajonas – nuo kalno į jį žiūri sudegusių namų raudantys gyventojai. Juodą naktį Užupio gyventojai iš dviaukščio namo bilda žemyn, griūva ant Vilnelės ledo, norėdami apsisaugoti nuo Raudonosios armijos bombardavimų. Vepriuose, žeminėje tūnančią šeimą vokiečiai kalbina trauktis į Vakarų, o Jokūbui nesutikus („ne ne, mes niekur

neisim, čia mūsų tėvynė“ (I, 98)), tas pats vokiečiai meta granatą. Tai, kas baisu, tragiška atsitinka tamsoje arba po žeme, duobėje, bunkeryje. Po žeme, bulvių duobėje, vyksta ir didžiosios pokario „Utėlių medžioklės apeigos“ (I, 33).

„Tai vis mums Dievulio bausmė už karus marus baisiausias, už tai, kad ryja žmogus žmogų kaip žvėris, nei Dievo, nei Liuciperiaus nesibijodamas“ (I, 34), – sako Ieva Marija žvakės šviesoje šukuodama Tadulio galvą, o utėlės „tik papt papt papt nei aguonos grūdėliai“ (I, 34) ant „Raudonosios vėliavos“ skiautės. „Tokią bjaurastį ant vaikų užleisti, netvarkoj ten aukštybėse“ (I, 34), – atsiliepia iš kampo dėdė Jokūbas. Tačiau utėlės – ne aukštybių dovana. Karo ir pokario gyvenimą tvarko chtoniško, pragariško pasaulio jėgos.

Gal tas utėles atsinešė karas, užantyje kaip brangiausias aukso trupinius, iškastus kažkokioje tolimoje pragaro žemėje ar iš po sostų nuolaužų ištrauktus, o gal pasiskolino iš pagrindinio pasaulio Viešnamio (I, 33), –

svarsto Tadas. Visa, kas bjauru, nedora priskiriama „pragaro“, požemio sferai. Vepriuose vaikus kankina utėlės, Sibire tremtiniai kovoja (degina barako krosnyje – kaip pragaro ugnyje) su pacais, kurių, beje, netrūksta ir Lietuvoje – net Veprių mokykloje „kampuose lyg urvai į pasakų požemius žiojėjo gūdzios žiurkių olos“ (I, 33). Kuriam groteskiška, alegorinė pokario istorijos versija: žmones užpuola chtoniniai gyviai, Kauną valdo ginkluota Ūsuoto šėtono (prototipas, be abejo, Stalinas) kariauna – „nematoma, bet visur esanti“ (I, 52), žmonės ėda vieni kitus, kad „nuo tokio visuotinio ėdimo net Žalio kalno tvoros buvo apgraužtos“ (I, 52), Sibire „šienaujamos“ žmonių galvos. Žmogus pragaro mašinoje praranda bet kokią vertę: jis niekinamas (partizanai Veprių aikštėje), iš jo tyčiojamas (Kauko laiptų epizodas), jis be jokių skrupulų nužudomas (suvalkiečio ūkininko Makselės istorija). Net vaikų žaidimai sadistiški ir absurdiški. „Ugnies laikais gimę, prie ugnies augę, ugnimi ir žaisti įprato“ (I, 103), – teisina Tadas žiaurius vaikų pokštus: bombą

Kostecko tapykloje, katino „skraidinimą“, padegta šieno vežimą, varlių „lenktynes“.

Kauno vaikų žaidimus – muilo burbulų pūtimą bei „auksinės“ Stalino statulos deginimą – autorius pateikia būtent kaip nesuvoktos, pasąmoninės rezistencijos prieš sovietų valdžią aktus, nors atmenantis Tadas, atrodo, labiau norėtų pasimėgauti vaikystės prisiminimais, ypač muilo burbulų gaminiu ir pūtimu. Galbūt todėl tiek daug vietos skiriama pasirengimo proceso aprašymui (tinkamo šiaudo gaminimui, šarmo pirkimui ir lėtam, rafinuotam burbului išpūtimui) – pasipila asociatyvių prisiminimų grandinė: šunlupys – šuo Rexas – šarmas – Rexo odos batai – pirmoji komunija – burbulai – prieškarinių eglutės žaislų šukės... Asociatyvūs, bet neatsitiktiniai prisiminimai, ir net ilgas burbulų leidimo aprašymas sudaro semantinį vieneta, kuris dar pritraukia naujų prasmų.

Muilo burbulus vaikai pučia iš šunų riebalų šarmo. Jį reikia pirkti pas šungaudį arba pasidaryti patiems. O Tadas labai myli visus valkataujančius Žaliakalnio šunis – kartą net padega didžiulį šunlupio narvą ir išleidžia belaisvius. Taigi eiti pas vienaakį šungaudžių karalių, kuris, Tado akimis žiūrint, yra tipiška požemio pabaisa: šypsosi kaip velnias, akis blykčioja lyg gyvatės, gyvena, anot pasakotojo, urve, – didžiulis savęs paniekinimas. Simbolinėje plotmėje šungaudys – sužvėrėjusio, žiaurais pasaulio ekvivalentas (kaip pateikiama romane, sovietiniai klerikai ir budeliai nemylėjo ne tik žmonių, bet ir šunų) – pasaulio, kuriam nenori paklusti Tadas ir kurio smarvė įsibrauna net į bažnyčią, sutepdama pirmosios komunijos šventę. Ribos tarp *sacrum* ir *profanum* sferų visiškai išnyksta, tiksliau, dingsta pati šventybės vertė – archetipinis pasaulio centras, visada laikytas šventa, ypatinga vieta, persikelia į Turgaus aikštę.

Paradoksalu (nors pokaryje lyg nebėra nieko paradoksalaus), bet būtent iš mylimų šunų šarmo išpučiami gražūs muilo burbulai, savotiška laisvės manifestacija, kupina ironijos „svyruojančiam pasauliui“ (I, 44):

Štai sėdi trijulė ant tvoros Raudonosios armijos

prospekto, pagrindinės pokario meto magistralės, šalikelėj ir leidžia vieną po kito vieną už kitą gražesnius balionus, kuriems nieko nereikia per 80 dienų aplink žemę apsukti! Sėdi, kojom tabaluoja, ir atrodo, jog tai visai ne gatvės vaikai, o kažkokios pasakų būtybės (argi maža pasakose nenusipraususių herojų?) sėdi ant debesies krašto šalia Raudonosios armijos prospekto, šalia karžygių Suvorovo Kutuzovo Černiachovskio vieškelio, ir kaip niekur nieko leidžia besvorius bekūnius oro laivelius, kuriuos vakaris vėjas kartais ištisomis flotilijomis nugabena net į pasaulio širdį Maskvą. (I, 44)

Muilo burbulų leidimas, viena vertus, išreiškia nepaklusnumą esamai sistemai ir Tado pastangą susigrąžinti prieškarinio eglutės žaislus, sudužusius į šukes per nesibaigiančius šeimos kraustymus („kantrybės, gal ir pasiseks pakabinti tuos muilo žaisliukus po eglės šakom,“ – sako vaikas (I, 50)). Kita vertus, burbulai atspindi tos pačios sistemos oficialiąją pusę, kurios atributai – pompastika, tuščiažodžiavimas, gero gyvenimo iliuzija. Visa tai sprogo kaip ilgai, rafinuotai pūstas muilo burbulas. Iš tiesų muilo burbulas romane – pokario trapios atminties metafora: „pats švininis pokarinis šventiškas Laikas atsispindėjo muilo burbulų paviršiuje atsispindėjo ir kaip visareginti akis viską į save gėrė siurbė“ (I, 51).

Metaforos prasmės išsiskleidžia laikmečio kontekste: pokaryje ir visais sovietiniais metais buvo slopinama, trinama istorinė ir kasdienė atmintis, keičiama netikra, nesančia, režimo sukurta fikcija. Burbulo paviršiuje atsispindintis sunkus, groteskiško šventiško prisotintas Laikas ir yra toji paviršinė, tuščia, parodomoji atmintis, tiksliau, net ne atmintis, o tik jos atspindys. Palyginkime: ore plaukiantys, perduodantys norimą „informaciją“ į sovietinio pasaulio centrą, laikini balionai ir rūsiuose, bulvių duobėse, Sibiro barakuose vykstantis nutylimas, oficialiosios istorijos nefiksuojamasis gyvenimas. Muilo burbulai neatspindi ir naktinio Kauno, kur „kančia, prievarta ir nelaimė kaip trys juodos gėlės žydėjo Žalio kalno soduos ir gatvėse“ (I, 51). Tikroji atmin-

tis yra užslaptinta – ne tik kolektyvinė, bet ir individualioji (Tadas stalčiuje rakina dovanotus daiktus, laiškus, po lova slepia bažnyčios vitražų šukes). Praraja skiria realų gyvenimą nuo vaidinamo – taip, kaip stiklinius eglutės žaislus nuo juos pakeitusių sunkių žaislų – bombų. Garsiakalbių dainomis stengiamasi užgožti Turgaus aikštės „įvairiaspalvę muzikėlę“ (I, 51): žmonių klegesį, povių klyksmą, antisovietines daineles. Kuriama „šventė ant pragaro slenksčio“ (I, 51), kuris drąsiai peržengiamas naktį: kankinama, prievartaujama, žudoma.

Kokią chtoniškumo žymę turi vaikų išpūsti muilo burbulai, „debesų palydovai“ (I, 50)? Jie tėra Turgaus aikštės, kur „klykia atvežtos parduoti povės, žviegia paršai ir pragariškai žvengia arkliai“ (I, 50) – to „bedugnio šulinio“ (I, 50) atspindys ore. Pragaro vertikalė išsiplečia – iš požemio laipsniškai kyla aukštyn. Trys išvardytos turgaus prekės neatsitiktinės: klykianti povė romane simbolizuoja nelaimę, kančią, kuilyš – šėtono antrininkas (prisiminkime epizodą, kai tvarte kuilyš negyvai sudraskė Vaclą), pragariškai žvengiantis arklys asocijuojasi su kitu pragarišku vaizdu – žirgų kastravimo kombine rate „lyg degantys šviesuliai“ (I, 119) skriejančiais iškastruotais arkliais. Pastarasis epizodas pritraukia asociatyvius prisiminimus, susijusius su liguista erotika, genitalijų kankinimu ir pan. – dar vienu sadizmo, tamsiosios žmogaus prigimties atsivėrimo būdu. Tai siejasi ir su asmeniniu Tado „pragaru“ – gyvenimu tamsoje, tarpuvartėse, rūsiuose.

Plėtojant anksčiau pradėtą mintį apie Turgaus aikštės pragariškumą, reikėtų atkreipti dėmesį į jos vidaus erdvę: užkeiktos arenos gyvenimas sukasi ratu. Tadas su motina, kuri „keitė butus kaip kojines (o kojines ji keitė gal dažniau nei visos Žalio kalno moterys, nes ir graži buvo kaip laumė)“ (I, 48), keliauja, apsistoja ir vėl keliauja tuo pačiu užburtu ratu, „kaip dvi voverės“ (I, 48). Turgaus aikštė buvo nenugalimos traukos centras, margaspalvis, hermetiškas pragaro ratas – sunaikinus *sacrum* erdvę, neišvengiamai lieka jos bei archetipinio centro poreikis. Tuo tarpu aktyviai naikinami krikščioniško pasaulio centrai – bažnyčios, koplyčios. Bažnyčia ir turgaus aikštė senuose miestuose – visada greta,

ir visada antipodiškos, žyminčios pasaulietinį ir sakralinį gyvenimą. Pokario mieste sakralinis gyvenimas sunyksta, kartu nyksta ir tautinis, religinis, kultūrinis identitetas.

Užkeiktas voverės ratas yra uždaras, kitaip tariant, sukamasi vietoje: „ir patiems atrodo, kad juda, ir iš šalies žiūrintiems, kad vietoj nestovi“ (I, 48). Sukimasis voverės rate – uždaro sovietinio gyvenimo alegorija. Teplioriaus Tado gyvenimas yra įspraustas į rėmus: negalima su tais ir tais susirašinėti, negalima ten ir ten išvykti. Pasipriešinančių tokiai tvarkai ir deklaruojančių savas, su visuotinėmis nesutampančias idėjas, laukia minimali erdvė – bepročių namai. Stalino valdymo metais ant Bekešo kalno Tado surengtas absurdo spektaklis – teatras dėžėje, kaip ir muilo burbulų pūtimas, – ir išsūkis esamai santvarkai, ir jos pakartojimas – tiesa, groteskiškas, parodijuojantis. „Dėžėje – teatras, gyvenimas – dėžėje“ (I, 77), – kyla mintis Tado, žvelgiančio nuo kalno į Vilniaus „griuvėsių salynus“ (I, 76), galvoje. Spektaklyje sutelkiama visa karo ir pokario metų drama: gaisrai, geto liepsnos, žudymai, prievartavimai, orgijos, pasaulio pabaigos nuojautos. Spektaklio pavadinimas „Ugnis ant sniego“ nurodo į apokaliptinį ugnies ir vandens junginį. Dėžė sudega, sudega gyvenimas dėžėje ir jos marionetės. Ar tai ne pasaulio sunaikinimo modelis, inspiruotas košmariškos gyvenimo tikrovės, panašios į absurdo teatrą?

Spektakliu galima pavadinti ir „auksinės“ Stalino statulos galvos deginimą, juo labiau kad Tadas varijuoja šį motyvą vėlesnėse, jau tik parašytose, absurdo pjeselėse: sugalvojamas antrasis, trečiasis „Galvos“ variantas. Mieste vaikų žaidimai yra „intelektualesni“, rafinuotesni, netgi rezistenciniai. Kaime jie žiaurūs: vaikai degina, sprogdina, kankina gyvius – lyg „supaprastintame“ kare. Tai atspindi apskritai kaimo situaciją pokario metais: tautos tragedija čia niekuo nedangstoma – nei Turgaus aikštės triukšmu, nei garsiakalbių muzika. Visa yra atvira – stribų ir miškinių kovos, išniekinta mirtis, chtoninio gaivalo, nenuspalvinto auksu, kaip kad Ūsuoto šėtono statula Kaune (nors archetipinėje plotmėje aukso ir išmatų reikšmės susieina), veržimasis aukštyn.

„BŪSIU MAIRONIS“

Taip prie miškinių vado kapo – klevo Tadas pažada iš Sibiro grįžusiai Zabelkutei.

Aš, Zabelkut, būsiu Maironis, aš kaip jis su medžiais kalbėsiuos, aš lapų žodžius į knygas surašysiu, kad visi žinotų, jog neprapuolė nušautas vadas, kad jis medžio lajoj gyvena drauge su paukščiais, rašytojų labai mažai, ar tesėsi? Tesėsiu, kad tik užaugčiau, neprაžūčiau, žiūrėk, kiek jaunų pražūna, vieni nežinomi kapai aplinkui, kur tik nepažiūri, bet aš tesėsiu, aš labai mokysiuos, knygas skaitysiu, nieko neužmiršiu, ir tavęs, Zabelkut, ir barzdylos... (I, 285)

XIX a. pabaigos tautinio atgimimo imperatyvas ar bet kokio laiko menininko skirtis – viską atsiminti? Akcentas tenka žodžiams „Būsiu Maironis“ – arogantiškiems, bet pagrįstiems.

Maironio poeziją vaikas mokėsi nuo vaikystės. „Išsisupus plačiai vakarų vilnimis“, – šaukdavo Šimo Tadas prie jūros, kad prarėktų kalbos užsikirtimą. Šie Maironio žodžiai buvo pirmieji, kuriais Tadulis grįžo į kalbos pasaulį. Ir jau daug vėliau, po karo, gyvendamas Vilniuje, Tadas kiekvieną sekmadienį į Kauną, prie Maironio kapo, veždavo gėlių – motina tikėjosi, kad Tadas bus kunigas, „matyt, vylės, kad sūnus atpirks ir jos nuodėmes – vis arčiau Dievo“ (I, 76), o pačiam labiau rūpėjo eilės – jau buvo parašęs „šį tą maironiška“ (I, 76) – nei kunigystė. Apie kunigų seminariją minčių būta, bet, kaip po daugelio metų prisipažino tepliorius, „norėjau įstoti daugiau dėl eilėraščių... dėl Maironio eilių...“ (I, 274). Maironis – poetas kunigas – įkūnijo Tadui svarbiausias vertybes: poetinio žodžio jausmą ir dvasios stiprybę, tyrumą (tik gerą gyvenimo tarpsnį nugyvenęs menininkas supranta, kad tarp kunigo ir poeto – amžina drama). Tačiau būtent per Maironio eiles, per Ievos Marijos maldas,

per žodžių „Tėvynė“ „Dievas“ „Baltija“ „Žvaigždė“ „Dvasia“ „Alyvų daržely“ brangakmenius prasisiverbus šviesa atnešė į Šimo Tado gyvenimą

Dvasios tyrumą, viltį, kito, gražesnio, pasaulio ilgesį. (I, 83)

Tačiau Tado pažadas „būsiu Maironis“ – ne tik kūrybinė, dvasinė, bet ir tautinė-patriotinė angažuotė. Simbolinėje plotmėje Maironio eilių isteriškas deklamavimas, rėkimas įsibridus į vakaro jūrą perspėja apie Maironio suformuoto kultūrinio tautinio universumo griūtį, stengiantis iš paskutiniųjų jį išsaugoti, neprarasti galimybės kalbėti sava „kalba“. Tai, kas buvo sukurta XIX a. pabaigos tautinio atgimimo veikėjų, pasiekta nepriklausomoje Lietuvoje, karo ir pokario metais sparčiai yra: prarandama ne tik valstybė, bet ir tautinė savimonė, kultūrinė tautos atmintis. Maironis – simbolinė prarandamos kultūros figūra, pirmasis Lietuvos kultūroje sujungęs, Leonido Donskio žodžiais tariant, visas tautos istorijos dimensijas – praeitį, dabartį ir ateitį, sugebėjęs konstruoti pozityvią kultūros programą⁴.

Sovietinio režimo metais atmetama ir istorijos bei kultūros dimensijų vienovė, ir tautos, ir asmens atmintis. Tado religiniai, kartu ir tautiniai ieškojimai simptomiški sovietinių metų ženklai – nebeaišku, kas aš esu iš tikrųjų: žydas, lietuvis, katalikas, internacionalinės bendruomenės atstovas?.. Naikinant žmogaus asmeninę, kolektyvinę, religinę, istorinę atmintį, nyksta ir siela, nes „užmiršę Prisiėlimą, mes užmiršime, kas esam“ (I, 277). Tada supa žmonės,

paversti besielėmis daiktų vėlėmis: grobiantys, vagiantys, apgaudinėjantys, ropojantys per artimųjų galvas, prie paausiuoto lovio pripuolusių veidmainystė, dangstymasis meile žmonijai, kaimuos – besaikis gėrimas, baudžiavinio darbo išsekintų žmogeliukų priešmirtinė agonija. (I, 276)

Vargo, tamsos Lietuva – situacija panaši į baudžiavinę Lietuvą 1863 m. sukilimo priešaušryje ir vėliau. Menininkui tenka ta pati užduotis kaip XIX a. – kelti tautą, budinti jos savimonę, juk „me-

⁴ Donskis L. *Moderniosios sąmonės konfigūracijos*. – V.: Baltos lankos, 1994. – P. 250.

nas gali išgelbėt pasaulį“ (III, 215), tik „šventas Menas gali mus išsaugoti“ (I, 277). Tado paieškos – savo vietos, žemės, religijos – baigiasi pasižadėjimu kurti sakralinį meną, įtikėjus tautos šventumu, jos auka. Bet tai įvyksta jau atgimimo išvakarėse, kai grobianti, vagianti, gerianti tauta staiga persimaino į „suklaupusius gėrelius“ (II, 22), eina Kalvarijas ir stato kryžius, taria žodį Tėvynė. Romane girdėti Atgimimo sąjūdžio ataidai, bet jie nenuspalvinti nei originaliu individualumu, nei savitesniu požiūriu. Dramatiškasis, ieškantis Tadas kur kas įdomesnis už save atradusį „doruolį“, begalę kartų perkraçantį savo sąžinę ir atmintį. Atgimimas kartu su atgimstančia tauta nepatrauklus, Tadui geriau tinka rezistentas – tegu ir tylaus – vaidmuo.

O kaip gi mažasis Maironis? Netapęs tautos vadu nei ideologu, Tadas savo atmintyje išsaugojo barzdytos partizano, tremtinės Zabelkutės atminimą, po-

kario baisumus. Daug skaitė, kaip buvo žadėjęs, ir savo kūryboje sintetino skirtingas tautos istorijos bei kultūros dimensijas. Maironio laikai sugrįžo – su XIX a. Atgimimui būdinga pakilia retorika ir tautinės saugos formomis. Tadas pažadą išpildė – *nieko* neužmiršo.

Fantasmagorišką pokario *dabar* „irėmina“ šviesių tautos vizijų, vilčių periodai. Ar tautos istorija nepanaši į asmeninio Tado gyvenimo ciklą? Kryžiaus kelias, babytės maldos, maironiška šviesa – nuopuoliai, girtuoklystė – vėl Kryžiaus kelias, romumas, atsidavimas žmonai Emilijai (vaikystės Ievai Marijai). Ir jau nežinia, ar pasakotojas taikosi prie tautos gyvenimo ritmo, ar istoriją tempia ant individualaus „kurpaliaus“ (II, 426). O gal tai nesąmoningas liudijimas, kad žmogaus ir tautos istorija sutampa?

Apžvalga

Religija

PASITIKĖJIMO DOVANA

Nuo Velykų iki Sekminių vyko, o kai kuriose parapijose tebevyksta didžiausia Lietuvoje bažnytinė pasirengimo Didžiajam krikščionybės jubiliejui akcija, vyskupų pavadinta *šeimų lankymu*. Nors pats šis įvardijimas kai kam pasirodė ne visai vykęs (apie tai – vėliau), akcijai teipusėjus palankios nuomonės apie ją aiškiai pranoko skeptikų balsą. Ar sėkmė išties tokia neabejotina, kur slypi jos paslaptis, kam priklauso laurai? Šiuos klausimus mėginsime pasvarstyti, nelaukdami statistinių žinių, kurias organizatorių štabas Vilniuje tikisi surinkti iki birželio pabaigos.

Akcijos užuomazga – Lietuvos Vyskupų Konferencijos 2000 metų jubiliejaus komiteto užsakymu rengtas maldynėlis „Šeimos maldos“*, kurį norėta padovanoti visoms katalikų šeimoms. Supratę, kad bene vienintelis būdas tai korektiškai padaryti – pasibelsti į kiekvienus namus, vyskupai dar pernai lapkritį paskelbė: klebonai su pagalbininkais Jubiliejaus išvakarėse lankys savo parapijos šeimas. „Pakviesime žmones švęsti Krikščionybės jubiliejų“, – taip formuluotas pirmasis akcijos uždavinys pamažu „apaugo“ kitais motyvais. Tačiau jie, priešingai, nei dažnai būna, neužtemdė svarbiausios minties, o greičiau nuskaidrino ją. Lyg nejučia įsisąmoninta, kad Jubiliejus, jam skirti renginiai – ne tikslas, o proga apmąstyti savąjį krikščioniškumą, proga Bažnyčiai eiti į žmones ir atsiverti jiems.

* *Šeimos maldos* / LVK 2000 Metų Jubiliejaus Komitetas. – V.: Katalikų pasaulis, 1999. – 48 p. – t. p. lenkų k.

Greta minėto maldynėlio ir Jubiliejaus komiteto lankstuko „Atverkime duris Kristui“, lankančių šeimas krepšyje dar buvo, priklausomai nuo parapijos, du, trys ar net penki leidinėliai. Vyskupijos parengė savo atskirus lankstinėlius, nemažai parapijų – taip pat. Buvo justi ir tam tikra konkurencija – kuriems pasiseks geriau, ir nuomonių skirtumas, kam – informacijai, evangelizuojantiems ar maldingiems tekstams – suteikti pirmumą. Iki šiol negirdėtos klebonų kooperacijos pavyzdys – dekanatų jubiliejiniai laikraščėliai, tiksliau leidiniai, kurių viena dalis bendra visam dekanatui, o kita skirta konkrečiai parapijai. Teko matyti šaunią elektrėniškių, o girdėti apie panašią jonaviškių proginę periodiką. Kiek mažiau sėkmingas pasirodė akcijos metu platintas judėjimo „Už gyvybę“ lapelis ir marijonų bei vargdienių seserų dovana – pal. Jurgio Matulaičio paveikslėlis. Menkai informatyvios, mėgėjiško dizaino agitacijos „Aš laiminga – man leido gimti!“ pirmasis variantas nustebino Jubiliejaus komiteto sekretoriata, vienos iš darbuotojų žodžiais, savo „parapiniu požiūriu“. Mat jame buvo išspausdinti tik Kaune esančių organizacijų, besirūpinančių gyvybės apsauga, adresai. Teko tuščioje vietoje kiek kitu šriftu įkomponuoti visų vyskupijų Šeimos centrų koordinatas. Trumpame pal. Matulaičio paveikslėlio tekste klaidingai nurodyti net du dalykai: esą arkivyskupas „įsteigė Lietuvos bažnytinę provinciją“ (tai popiežiui rezervuotas sprendimas) ir „ruošiamasi jo beatifikacijai“ (kanonizacijai).

Radosi ne vienas klebonas, kuris, pasinaudojęs akcija, rinko duomenis apie parapijos teritorijos gyventojus. Vieni

prašė talkininkų tik pasižymėti, kas gyvena bute: katalikai ar ne, – tuo tarpu kiti sudarė keliolikos klausimų anketas, kurias siūlyta užpildyti besidomintiems Bažnyčios gyvenimu. Akcija buvo gera proga kunigams ir pasauliečių branduoliui pabendrauti su vietos valdžios atstovais... ir įsitikinti, kad oficialių institucijų turimi duomenys apie seniūnijos gyventojų skaičių kartais daugiau kaip trečdaliu nesutampa su tikrąja padėtimi. Anketavimu ypač džiaugėsi naujai įsteigtų didmiesčio parapijų šeimininkai, sakę, kad dabar pagaliau įsivaizduoja, ką turi

Atverkime
duris
Kristui!

aptarnauti, kokie žmonių nusiteikimai.

O žmonių nusiteikimai akcijos atžvilgiu buvo stebinančiai palankūs. Tai labai vieningas visų, vaikščiojusių po namus įspūdis. Lygiai vieningas nusiskundimas, kad sunkiausia buvo atsisakyti dažnų šeiminių siūlomų vaišių ir neužtrukti ilgiau, nei planuota – penkias septynias minutes. Pasikalbėję su pora dešimčių klebonų pagalbininkų iš trijų vyskupijų, iš viso apėjusių apie keturis tūkstančius butų, nepatyrėme nė vieno atvejo, kad šeimnininkai būtų iškeikę atėjusius, plūde Bažnyčią ar panašiai. Vilniaus Kalvarijos parapijos savanoris Vilmantas Mačiulis, aplankęs puspenkto šimto šeimų, sakė: „Pats nustebau, kad tiek daug yra katalikų ir kad taip tolerantiškai mus sutinka kito tikėjimo, kitos tautybės žmonės. Tiesa, kai laiptinėje tamsu, nusikaltėlių įbauginti gyventojai – gal kokie penki nuošimčiai – bijo atidaryti, prašo įmesti maldynėlį į pašto dėžutę“. Elektreniškę Violeta Ambrazevičienė pasakojo, kad ne viename bute šeimnininkai detalčiai aiškinosi, kokios Bažnyčios atstovai atėjo aplankyti. Galimas dalykas, žmonės elgtis taip sąmoningai vertė visai šviežia patirtis. Mat iš įvairių miestieškų parapijų gauta žinių, kad katalikų akcija naudojosi ir tuo pačiu metu po butus intensyviai vaikščiojo kitos krikščioniškos ir nekrikščioniškos bendruomenės: Tikėjimo žodis, Jehovos išpažinėjai, Krišnos sąmonės organizacija. Kauno arkivyskupijoje akciją koordinavęs kancleris kun. Tomas Karklys prieš jos pradžią kalbėjo: „jei atidarys duris 30–40 nuošimčių – garbė Dievui“. Gražiai sutiko lankytojus bent du sykius daugiau šeimų.

Esama įvairių priežasčių, kodėl aplankytos šeimos paliko bemaž visuotinį Bažnyčiai palankių žmonių įspūdį. Neabejodami, kad daugelis išties su dėkingumu priėmė parapijos dovanėles, norime atkreipti dėmesį į keletą subjektyvių veiksnių. Viena, lietuviams būdingas savotiškas „buitinis konformizmas“, kurį, labai norint, galima pavadinti ir sveitingumu. Žvelgdamas nepažįstamam žmogui į akis savo buto tarpduryje dažnas geriau palinkčios galva, užuot tiesiai pasakęs, kad yra kitų pažiūrų. Jau per

pastarąsias politines kampanijas buvo pastebėta, kad palaikymas „į balsadėžę“ buvo kuklesnis, nei leido viltis patikėtinių, vaikščiojusių po apygardos butus, įspūdžiai. Antra, *šeimų lankymo* akcijos organizatoriai „nu(si)teikė blogiausiam“. Kunigams bei parapijų savanoriams rengtuose instruktazuose, kurių sėkmė didžia dalimi priklausė nuo visą Lietuvą apvažiavusios sesers Ignės Marijošiūtės paskaitų, buvo daug dėmesio skiriama galinčioms ištikti nemalonioms situacijoms ir būdams iš jų išsisukti. S. Ignės nuomone, toks apsidraudimas savanoriams suteikė ramybės. Daugelis stebėjosi, kaip mažai teko pasinaudoti „parengtu“ veiksnių planu, ką daryti, kai sektantai, kai kitatikiai, kai... Žinia, kelias atrodo geras ir sausas, jei išėjai su guminiiais batais, o pasitaikė vos vienas kitas klanas.

Išlygos išlygomis, tačiau bene geriausiai akcijos sėkmę liudija kelių klebonų prošypsniš išsitarimas apie *šeimų lankymo* „vienintelį minusą“ – jiems jau pagausėję darbo. Ne vienas kunigas prisipažino pajutęs, kad po akcijos parapijiečiai dažniau klausia, pageidauja, net ragina. Nežinia, ar tarp besikreipiančių į kunigus daug tokių, kurie „išdrąsino“ apsilankius savanoriams, tačiau visai tikra, kad pastarųjų žmonių vieta bažnytiniame gyvenime jau niekada nebus tokia, kaip iki šiųmečių Velykų. Septyni tūkstančiai savanorių – tiek jų radosi per visą Lietuvą – turėjo progos apčiuopiamai patirti, kad rūpintis savo tikėjimu ir savo tikėjimo gyvenimu yra visų pakrikštųjų pareiga ir atsakomybė. Jie yra *šeimų lankymo* akcijos fundamentalus rezultatas. Aišku, ten, kur savanorių suburta po pusantro šimto, kaip Vilniaus Šv. Rapolo bažnyčioje, dirva tokioms iniciatyvoms jau buvo išpurenta. Tačiau nestigo ir spontaniško atoliepio į Jubiliejaus komiteto kvietimą. Pasauliečiai, kurie, Elektrėnų parapijietės Danguolės Galinienės žodžiais, suvokė, išgyveno klebono pasitikėjimą kaip dovaną, nebegalės ateityje būti tik nebylūs bendruomenės veiklos stebėtojai. Svarbus buvo apsisprendimas tapti parapijos savanoriu, Gavėnios metu vykęs pasirengimas, tačiau ypač „elektrino“ pats lankymas,

žmonių veidų ir nuotaikų kaleidoskopas.

Belstis į nepažįstamos šeimos duris susvetimėjimo amžiuje – ypatingas išgyvenimas. Jame susipina smalsumas ir drovumas, žmogiškas noras žvilgtelėti, kaip gyvena kiti, ir baimė, kad pritrūks parengtų žodžių, galimybė kompensuoti bendravimo stoką ir prisiimtos atsakomybės svoris. Į savo pareigą daugelis savanorių žvelgė ir labai skrupulingai, ir pakylėtai. Antai sutikome žmonių, kurie iš pirmo sykiio neradę gyventojų, į apsiimtus aplankyti butus grįžo po penkis šešis kartus, nors buvo sakoma, kad visai pakanka trijų mėginimų. Viena jauna pora po rytinių Atvelykio pamaldų per dieną apibėgo visus pusantro šimto paskirtų butų ir vakare atskubėjo parapijos koordinatoriui iškilmingai pranešti – viskas gerai. Klebonai prisipažino, kad ten, kur dėl pavėluotai atspausdinto lenkiško maldynėlio lankymas buvo savaitei ar dviem atidėtas, savanoriai ragino: kada, kunige, pagaliau pradėsime? Ir taip toliau.

Savanorių buvo gausu, o jų įspūdžiai – geri, manding, todėl, kad pradėta nuo maža, t. y. keltas labai nesudėtingas, nei specialių įgūdžių, nei žinių, nei patyrimo nereikalaujantis uždavinys. Paklausti žmonės, ar juos domina Krikščionybės jubiliejus, klebono vardu įteikti keletą leidinių ir pakviesti minėti Šventuosius metus iš tiesų gerokai paprasčiau, nei prisiimti kurių nors iš pasauliečiams Bažnyčioje paprastai skiriamų tarnybų. Kita vertus, *šeimų lankymas* – svarbios misijos pojūtį teikiantis darbas, dvasinė veikla, atverianti visai kitokią dalyvavimo Bažnyčios gyvenime perspektyvą nei talka šventoriui tvarkyti ar langams plauti. Savanorių pareigos buvo ribojamos labai paprastais sumetimais. Jubiliejaus komitetas baiminosi nekompetentingų samprotavimų apie Bažnyčią, destruktivių diskusijų tikėjimo klausimais. Keli tikybos mokytojai net truputį piktinosi, kad savanoriams buvo uždrausta leisti į katechezės sritį ir jie, lankydami šeimas, „pagal instrukciją“ vengė atsakyti į klausimus, kuriuos kasdien aptaria savo darbe. Savotiškas „pašalinis“ apsidraudėliškos taktikos re-

zultatas – akcijos metu iškilęs patrauklus Bažnyčios įvaizdis, apvalytas nuo šiuolaikinei visuomenei nesimpatišku bruožu. Apie tai puikiai byloja kun. Karolio pasakojimas: „Aš savanoriams po instruktazo pateikiau kelis klausimus: ar sakiau, kad reikės mokytis? – Ir pats atsakiau: ne! Ar sakiau, kad reikės moralizuoti? – Ne! Ar sakiau, kad reikės terorizuoti, muštrą naudoti? – Ne! Parodyti dėmesį, meilę, palikti informaciją apie Jubiliejų, ir viskas – amen, nieko daugiau!“

Paaiškėjo, kad net didžiausiose, po šimtą ir daugiau tūkstančių statistinių gyventojų aprėpiančiose miestų parapijose įmanu apeiti *visus* namus. Kitas dalykas, kad ne visi klebonai norėjo turėti reikalo su savanoriais. Jubiliejaus komiteto sekretoriaus kun. Rolando Makricko teigimu, kai kurie parapijų šeimininkai, ypač kaimo kunigai, sakėsi patys lankysią šeimas. „Bandėme jiems paaiškinti, kad telkti savanorius nėra klebono misijos ribojimas, o tik pasidalijimas, kuris turėtų būti kiekvienoje parapijoje.“ Matyt, vienais atvejais iš tiesų stigo pasitikėjimo pasauliečiais, kitais – norėta pakalėdoti, trečiais... Ne pasakytinas svarbos priežastis, dėl kurios dalis šeimų taip ir neišvys jubiliejinio maldynėlio – finansinė. Pristigo tų centų, kuriuos klebonams teko už kiekvieną maldynėlio egzempliorių krapštyti iš savo ar turtingų rėmėjų kišenės. Kaimo kunigai bėdojo dėl mažų pajamų, o miestiečiams už 10–30 tūkstančių egzempliorių susidarė ištis apvalios sumos.

Būta ir kitų įtampos tarp Jubiliejaus komiteto bei kunigų priežasčių. Kai kurie klebonai skundėsi, kad viskas pradėta daryti per vėlai, pateikta ne visa žadėta

AKMENYS TAMPA DVASIA (Anglijos Bažnyčia ant 2000-ųjų slenksčio)

Anglijos katedrose ir toliau gyvuoja ankstyvosios Anglijos Bažnyčios teologijos, dvasios ir muzikos tradicijos. Akmenys tampa dvasia – Kembridžsyro gra-

medžiaga. „Kitur rengiamasi trejus metus, o mūsųose – kelis mėnesius. Esame ganytojų suvedžioti“, – sakė vienas kunigas, turėdamas galvoje, kad savo parapijoje iškabino Jubiliejaus komiteto sekretoriato skelbtą sąrašą leidinių, kuriuos atneš savanoriai, o iš kurios negavo nė vieno judėjimo „Už gyvybę“ lapelio egzemplioriaus. S. Ignės požiūriu, jei viską parapijoms duosi velniui – gali nukeliauti į šiukšlių dėžę. Ji stebėjosi, kad taip nedaug kunigų į Jubiliejaus komiteto sekretoriatą kreipėsi pagalbos, paaiškinimų, patarimų – vadinasi, problemų buvo mažiau, nei sakoma.

Centrinė akcijos būstinė taip pat stokojo lėšų, todėl centralizuotai gamintos medžiagos tiražai tesiekė tarp 300 tūkstančių ir pusės milijono. Statistiškai Lietuvoje yra arti milijono katalikais save laikančių šeimų. Kunigai gi savo valia sprendė, kiek leidinėlių užsisakyti, kiek „centų“ skirti. Šiuo atveju būtų galima įžvelgti ir tam tikrą principinių nuostatų konfliktą: galimas daiktas, dalis dvasininkų laikėsi S. Ignės išreikštos nuomonės, kad *šeimų lankymas* netiksliai nusakoma sumanymo esmę – „akcijos objektas yra ne šeimos, o katalikai tikintieji“. Tuomet dėmesio lauke atsidūrusių ratas susiaurėja iki praktikuojančių žmonių. Tačiau ten, kur savanoriai aplankė kiekvienus namus ir paliko maldynėlių visiems jo neatmetusiems, geroji Krikščionybės jubiliejaus sėkla pabiro gerokai plačiau. Kas žino, kaip ji dygs menkai išpurotoje žemėje? Tikinčiųjų bendruomenė, ypač turint galvoje savanorius, gerokai sujudinta. Žmonės laukia – kas toliau?

Paulius Subačius

fystėje stovinti Elio katedra rodo, kad Anglijos katedrose – jau vien dėl jų masyvių formų – glūdi dvasinė žinia. Pilnas jos pavadinimas – Švenčiausiosios ir Nedalomos Trejybės Elio katedra – yra ištisas trinitarinis ir ekumeninis mokymas. Pirmą benediktinų abatiją Elyje dar 673 m. įkūrė anglosaksų karaliaus dukterė

šv. Edeltrūda. Po 300 metų abatas Simeonas 1083 m. pradėjo statyti bažnyčią, tuomet turėjusią tapti viena įspūdingiausių normanų katedrų Anglijoje. 177 metų ilgio Elio katedra yra viena didžiausių Anglijos bažnyčių, nors tai ir nepadarė jos vertos bronzinėmis raidėmis paminėti ant Romos šv. Petro bazilikos grindų. Galbūt tolimasis Elis rytiniame Anglijos pakraštyje tiesiog užmirštas? O gal dėl principingos politikos, kuria remdamasis Henrikas VIII skynė Anglijos Bažnyčiai kelią į Bažnyčios istoriją, Roma nepaminėjo šio normanų brangakmenio Elyje? Kad ir kokia būtų tiesa, vis dėlto verta atidžiau pažvelgti į Anglijos Bažnyčią ir dabartines jos katedras.

Aukščiausias Anglijos Bažnyčios dvasininkas, Kenterberio arkivyskupas, karūnuoja Anglijos karalius ir karalienes. Elzbietos karūnavimas Vestminsterio abatijoje įvyko 1953 m. birželio 2 d. ir dabar beveik užmirštas. Dėl visuomeninių pokyčių, susilpninusių Bažnyčios įtaką bei politinį požiūrį į karaliaus instituciją, pastaraisiais dešimtmečiais pasigirsta vis daugiau balsų, norinčių nutraukti Bažnyčios, karaliaus sosto ir valstybės gijas.

Kenterberio arkivyskupas 1945–1961 m. Geoffrey Francis Fisheris, rengiantis 1953 m. birželio 2 d. karūnavimo iškilimams, dar turėdamas galvoje Bažnyčios, karaliaus sosto ir visuomenės artumą, kreipimesi per radiją taip aiškino: „Dėkokime Dievui, kad turime paveldimą monarchiją, kuri valdančiųjų išminties dėka ir mūsų liaudies nepriklausomybės vardan tapo iki šiol neregėtu įrankiu, valdančiojo suvereno asmenyje išreiškiančiu mūsų prigimtine vienybę“.

Tačiau pastaraisiais metais vis daugiau karališkos šeimos narių kelia visuomenės nepasitenkinimą. Kas kada bus kitas karalius? Ar Didžiąjai Britanijai apskritai reikalinga karaliaus institucija?

Bažnyčia – karūna – valstybė

Anglijos Bažnyčioje šis klausimas svarstomas. Hipotetiškai klausama, ar Velso princas, tapdamas karaliumi, iš viso galys karūnavimo metu duoti priesaiką po to, kai, įdėmiai stebint visuo-

menei, nutraukė savo santuoką. Ar Bažnyčia galinti pripažinti tokį karalių, tituluojamą „ištikimybės gynėju“? Ar Bažnyčia ir toliau galinti leisti, kad galiotų religijos kodekso 21 straipsnio nuostata: „Visuotiniai Bažnyčios susirinkimai be karalių įsakymo ir valios negali būti sušaukiami“.

Diskusijoje, žinoma, atsiranda pa-
guodžiantis argumentas, jog ne tik Velso princas, bet ir kiti žmonės, taip pat išsiskyrę, esą naudingi visuomenės nariai. Karoliui linkintys gero skaitytojai savo laiškuose kartais pastebi, kad Velso princo jokiū būdu negalima lyginti su Henriku VIII, kurio skyrybos ir

padėjo atsirasti Anglijos Bažnyčiai.

Vis dėlto šis klausimas liečia ne tik vienintelio pretendento į sostą ir galimo karaliaus asmenį: ar ir toliau Anglijos Bažnyčia turinti save suvokti kaip Bažnyčią, susietą su valstybe ir karaliaus sostu, kaip valstybinę Bažnyčią? Atsakymuose, ypač bažnytinei bendruomenei priklausančių gyventojų, labiausiai iškyla Anglijoje nuo seno tarpusavyje susipynusių politinės ir bažnytinės kultūrų motyvas. Pasisakoma už tolesnę valstybinės Bažnyčios egzistavimą, nes tik taip Anglijos Bažnyčia galėsianti prisiimti visą visuomeninę atsakomybę. George'as Austinas, pavyzdžiui, argumentuoja taip:

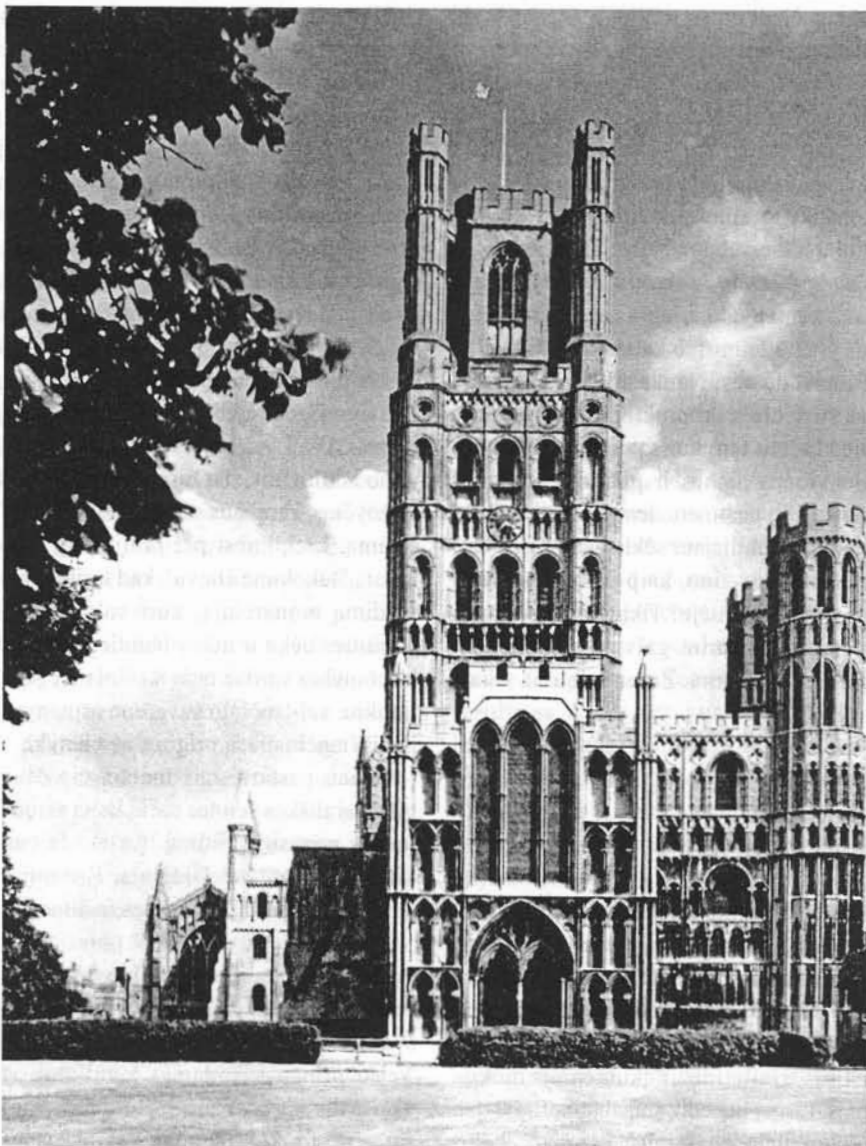
„Anglikonų Bažnyčia mūsų krašte istorijos atsitiktinumo dėka tapo valstybine. Būtų neteisinga, jei šį atsitiktinumą klaidingai suprastume kaip privilegiją. Tačiau mes nevykdytume pareigos, kurią mums skyrė Dievas, jeigu norėtume atsisakyti šios teisinės formos“.

Dalyvaujant karalienei, katedrose kartais nuskamba Williama Byrdo himnas Elzbietai I: „O, Dieve, leisk Tavo tarnaitai, mūsų karalienei, džiūgauti Tavo valdžioje. Išpildyk jos širdies troškimus, neatstumk prašymo iš jos lūpų, bet palaimink ją amžinajam gyvenimui“. Williamas Byrdas rašė „anglikonišką“ ir „katalikišką“ bažnytinę muziką, nes neišpažino naujojo savo karalienės tikėjimo. Byrdui tai išėjo net į gera: jis vargonininkavo ne tik Linkolno katedroje, bet vėliau ir karališkoje koplyčioje, kurioje buvo grojama karalienės garbei. Williamas Byrdas buvo vienas žymiausių Elzbietos laikotarpio muzikų, ir tai rodo, kad anglikoniškas Anglijos požiūris į savo bažnytinę ištakas dažniausiai buvo tolerantiškas.

Žvelgiant šių dienų akimis, sunku įsivaizduoti, kad Anglijos Bažnyčia netolimoje ateityje galėtų būti pasirengusi nutraukti glaudų įstatymais apibrėžtą santykį su karūna ir valstybe – savo valstybiškumą. Toks revoliucingas žingsnis reikštų atotrūkį nuo pirminės tradicijos ir sugriautų jos „anglikoniškos“ dvasios branduolį. Atskyrus Bažnyčią nuo valstybės, būtų pakenkta ir giliai įsišaknijusioms Anglijos pasaulietinėms tradicijoms. Turime rimtą pagrindą džiaugtis, kad ir kitame tūkstantmetyje katedrose bus giedama karalienėms ir karaliams.

Bažnyčia, karūna ir valstybė tebėra susijusios. Kadangi karalienė vis dar yra aukščiausia Anglijos Bažnyčios valdytoja, tebeprašoma karūnos pritarti parlamente Nacionalinės Asamblėjos priimtiems Bažnyčios įstatymams. Ministras pirmininkas dar turi teisę iš Bažnyčios pateikto kandidatų laisvai kardinolo vietai užimti sąrašo išsirinkti savo favoritą. Ministras pirmininkas po formalios konsultacijos su Bažnyčia gali pats skirti dekaną, kurio pareigos katedroje yra svarbiausios, nors ateityje santykius tarp

Elio katedra. XIII–XIV a.

Bažnyčios ir karūnos bei Bažnyčios ir valstybės numatoma plėtoti atsargiai. Jie turi remtis „draugišku dialogu su valstybe“, tačiau apie Bažnyčios atskirimą nuo valstybės negalvojama.

Bažnyčios atsakomybė už šalies politiką

Kai Anglijoje reikėdavo ginti Bažnyčios interesus, Kenterberio arkivyskupas įsijungdavo į šalies politiką, tačiau tai jiems ne visada gerai baigdavosi. Antai 1170 m. gruodžio 29 d. Henriko II partijos šalininkų savo katedroje buvo nužudytas Tomas Beketas. Tomas Cranmeris buvo politinis ir teologinis vadovas, gynęs Henriko VIII pradėtą anglikonų Bažnyčios reformą, tačiau vėliau, 1556 m., buvo nužudytas, kilus konfliktui dėl revizionistinės Bažnyčios politikos, vykdytos Marijos Tiudor, kuri po 3 valdymo metų užsitarnavo Krūvinosios Meri pravarde. Maištingas puritonų parlamentas 1645 m. sausio 10 d. viešai nukirsdino Williamą Laudą, o po 4 metų tokių nuosprendį paskelbė ir Karoliui I Stiuartui.

Mūsų amžiuje Anglijos Bažnyčios įtaka vyriausybės politikai yra smarkiai susilpnėjusi. Prieš 1997 m. gegužės 1-osios rinkimus į Bendruomenių rūmus Hugh'as Montefiore, iki 1987 m. Birmingemo vyskupas, „Church Times“ aiškino, kad iš tikrųjų tik Jorko arkivyskupas Williamas Temple'is 1942 m. išleista knyga „Krikščionybė ir visuomeninė santvarka“ paveikęs visus šalies politikus ir partijas. Temple'is buvęs leiboristų partijos narys, tačiau labai veikęs ir konservatorių partiją.

Esminė jėgų pusiausvyra socialinėje politikoje žlugo valdant Margareth Thatcher. Kadangi opozicinės partijos, neturėdamos aiškios strategijos ir būdamos silpnos, ministrei pirmininkei pasipriešinti negalėjo, Anglijos Bažnyčia ir kitoms Bažnyčioms teko slaptos opozicijos vaidmuo, kovojant prieš tolesnį politinių, ypač socialinių, vertybių nykimą. Anglijos Bažnyčia, dėl savo konservatyvių esminių pažiūrų ilgą laiką vadinta „Konservatyvia maldos partija“, vyskupams ir valdžios organams reiškiant savo nuomonę, vis dažniau priešinosi įsigalėjusi-

siam tečerizmui. Ministrė pirmininkė dėl šių viešų pasisakymų buvo taip supykusi, kad kartą vienos partijos konferencijos metu autoritetingus vyskopus smarkiai užsipuolė.

44 vyskupijų spauda prieš gegužės 1 d. rinkimus į Bendruomenių rūmus, atsižvelgdama į skirtingas gyventojų nuomones ir ekonominę situaciją, Bažnyčios narius supažindino su pagrindiniais politikos klausimais. Vyskupijos, kurioms priklauso didieji miestai, daugiau dėmesio skyrė pirmiausia specifinėms tankiai gyvenamų sričių ekonomikos ir socialinės politikos problemoms, o kitose vyskupijose labiau atsižvelgta į kaimo problemas. Ypatinga situacija susiklostė Solsberio vyskupijoje, nes Solsberis yra Anglijos pietuose, kur tradiciškai renkami konservatoriai, kadangi šalia vakarinio gotikinės katedros portalo – Solsberio katedros varpinė yra aukščiausia Didžiojoje Britanijoje – buvęs ministras pirmininkas Edwardas Heathas turi namą ir kadangi „Tedas“, kaip jį visi vadina, yra gerbiamas katedros bendruomenės narys.

Bažnyčios laikraščio „The Sarum Link“ balandžio numeryje aukšti vyskupijos dvasininkai – vyskupas, arkiadiakonai, katedros kapitulos nariai ir augziliarai – suformulavo klausimus, kurie kandidatams turėjo būti pateikti rinkimų kovos metu. Šie klausimai buvo abstraktūs, neįpareigojantys ir bendro pobūdžio, antra vertus, jie palietė svarbiausius politikos ir visuomenės dalykus. Taip pat buvo paliesta valdžios padalijimo tarp Briuselio, miesto bei bendruomenės parlamentų problema. Mažų kaimo mokyklų ir centrinio pašto įstaigų kaimo vietovėse uždarymas, brangūs autobusų tarifai pensininkams, vargšams ir bedarbiams, važiuojantiems į kitą miestą pas gydytoją, galvijų epidemija, žemės ūkio struktūriniai planai, bažnytinių mokyklų būklė (211 Anglijos Bažnyčios mokyklų Dorsete ir Vilkšyre sudaro daugiau nei pusę visų mokyklų) ir naujų švietimo planų rengimas – tai vis klausimai, šiais aspektais skaitytojams pateikti po antrašte „Kaimo skurdas“.

Ypač kritiški buvo Šerborno arkivyskupo augziliario ir kartu kariuomenės

vyskupo Johno Kirkhamo klausimai. Jis apgailestavo, kad Londono vyriausybė į trečiojo pasaulio šalies eksportuojanti ginklus ir nepaisanti žmogaus teisių, kad 1996 m. ketvirtadalis pasaulio prekybos ginklais teko Didžioji Britanija ir kad 40% visų moksliniams tyrimams skirtų valstybės lėšų atitenką karo pramonei, kurioje kiekviena darbo vieta per metus valstybei kainuojanti 135 000 Anglijos svarų sterlingų.

Vyskupas Kirkhamas dideles viltis dėjo į naujos politikos pradžią: „Tikiuosi, kad nauja vyriausybė, kaip tarptautinės bendrijos narė, rimtai sieks nedelsiant įvesti kontrolę ir apriboti prekybą ginklais ir kartu parems prekybą ginklais reglamentuojančio kodekso įvedimą Europos Sąjungoje“.

Tik toliau į rytus esančiame vyskupo mieste Vinčesteryje vietą Bendruomenių rūmuose iš konservatorių perėmė liberalai demokratai. Tai, kad ir Vinčesteryje yra milžiniška katedra, kurios seniausios architektūros dalys siekia normanų laikus, su šių rinkimų rezultatu neturi nieko bendra. Vinčesteryje katedra 2 metrais trumpesnė už Elio katedrą, tačiau, kol nebuvo pradėta statyti Šv. Petro bažnyčia Romoje, ji buvo ilgiausia Europos bažnyčia, todėl šv. Petro bažnyčios grindyse neliko nepažymėta. Dar kartą grįžtant prie Elio katedros, kuri Romoje užmirštama, reikia pripažinti, kad Roma tikrai nėra labiau anglikoniška už pačius anglius, taip pat ne visada žinančius tikslų Elio katedros ilgį.

Nuo 1994 m. kovo 13 d. pradėtos išventinti moterys

Prieš tris savaites iki rinkimų į Bendruomenių rūmus Britanijos ir Airijos Bažnyčių susirinkimas, kuriam priklauso anglikonai, katalikai ir nepriklausomos Bažnyčios, išleido didelės apimties (298 p.) mokslinį veikalą apie nedarbą per 18 konservatorių valdymo metų. Ekonominio klestėjimo, kurį Didžiojoje Britanijoje galima įrodyti statistiškai, fone vis primygtiniau pabrėžiama britų visuomenei aktuali problema: „Atrodo, kad kai kuriuose mūsų salų regionuose pamažu einama socialinės krizės link, ka-

dangi tarp nuosavybę turinčiųjų ir jos neturinčiųjų didėja abipusis abejingumas. Į tokią situaciją pernelyg ilgai nebuvo kreipiamas dėmesys, ir ji darosi vis blogesnė“. Bažnyčia mano, kad nė viena partija nepajėgi pradėti socialinių permainų politikos: „Jei tiek daug žmonių gyvena skurde ir yra bedarbiai, neteisinga vykdyti reikalavimus vien tik tų, kuriems ir taip gerai klojasi. Jokia politinė partija nepateikė programos, kuri mūsų visuomenėje iš tikrųjų galėtų pagerinti vargstančiųjų padėtį“.

Laikas pasirodyti „Nedarbui ir darbo ateičiai“ parinktas buvo tinkamas, tačiau reikia palūkėti, kokią darbo rinkos, mokesčių ir socialinę politiką pradės Blairo vyriausybė. Stebina didelis britų ir vokiečių Bažnyčių požiūris į nedarbą, dėl kurio jos kritikuoja savo šalių politiką, panašumas, ir vokiečių Bažnyčios į tai turėtų iš tikro atsižvelgti. Jeigu Tony Blairo politika pasirodytų esanti tik „tečerizmas su žmogaus kauke“, kaip baiminasi kai kurie analitikai, tai britų Bažnyčioms kitais metais reikėtų nuveikti nemažą agitacinį darbą.

1994 m. kovo 13 d. Bristolio katedroje 32 moterys buvo išventintos Anglijos kunigų Bažnyčios kunigėmis. Šis įvykis pagaliau užbaigė daugelį metų trukusį bei komplikuotą nuomonių formavimąsi ir įstatymų leidybos procesą sinodinės valdžios organuose. Kartu pirmųjų moterų kunigių išventinimas – tai naujas svarbus įvykis Anglijos Bažnyčios gyvenime. Dėl jo kilę protestai, pasitraukimai iš tarnybos ir atsivertimai į Katalikų Bažnyčią buvo pastebimi ir kitose šalyse. Buvo galima laukti, kad kai kurie žymūs pasauliečiai ir dvasininkai, nesutikę su moterų išventinimu, norės viešai pasisakyti. Aplinkos ministras Johnas Selwynas Gummeris ilgai nelaukęs tapo kataliku, vėliau savo ankstesnę Bažnyčią juodino ir vadino ją sekta: „Jai nieko kito nelieka, išskyrus istoriją“. Šioje politikų pakrikštytoje „sekte“ buvo ne vien moterys, kurios šių kvailokų pasisakymų metu savo nuomonės garsiai nereiškė.

Praėjus vos kelioms savaitėms po Bristolyje vykusių išventinimų „Daily Teleg-

raph“ pranešė, kad 5 Londono bendruomenės drauge su savo kunigais norėjusios pereiti į Katalikų Bažnyčią ir kad iki 1994 m. liepos keli šimtai pasauliečių ir 139 iš 12 000 dvasininkų tai jau padarė. Būtina šiuos skaičius deramai išanalizuoti ir „karštuose“ pranešimuose, kad Bažnyčią vienur paliko ministras, kitur aukštas pareigas užimantis teisėjas bei kas nors iš diduomenės, pabandyti išvelgti grynus faktus. 139 atsivertę dvasininkai, tarp jų keli vyskupai, 1994 m. liepą sudarė tik 1,16% anglikonų dvasininkų. Turint omenyje skaičius, 139 dvasininkų netekimą Anglijos Bažnyčia išgyveno nesunkiai, jei kartu atsižvelgsime į tai, kad naujas moterų išventinimas jau 1994 m. nesumažino pastovaus dvasininkų skaičiaus.

Dėl demokratinės tolerancijos, kuria per 20 metų laiko tarpą pasižymėjo Bažnyčios veikėjų tarpusavio santykiai, visuomenę paveikė intensyvus labai argumentuotų nuomonių formavimosi procesas visoje Anglijos Bažnyčioje bei sąžininga sinodo įstatymų leidyba. Jau 1975 m. Visuotiniame sinode 225 balsais „už“ ir 180 „prieš“ buvo priimtas pareiškimas, kad Anglijos Bažnyčioje iš esmės neprieštaraujama moterų išventinimui. Kitas pareiškimas, kuriuo siekta panaikinti visus moteris liečiančius apribojimus, buvo atmetas. 1984 m. lapkritį Visuotinis sinodas pradėjo leisti įstatymus dėl moterų išventinimo, ir 1985 m. liepą diakono tarnyba tapo prieinama moterims. 1987 m. diakonėmis išventintos pirmosios moterys. Tačiau metais anksčiau (1986 liepą) dar kartą buvo atmetas siūlymas kunigėms, jau išventintoms užjūrio anglikonų Bažnyčios provincijose (1986 m. JAV, Kanadoje, Naujojoje Zelandijoje ir Ugandoje) buvo jau apie 1 400 moterų kunigų, leisti eiti pareigas Anglijos Bažnyčioje.

Pirmas bendro pobūdžio vyskupų rūmų pranešimas apie reikalui esant įvestiną moterų išventinimą 1987 m. visuose trijuose Visuotinio sinodo rūmuose buvo priimtas didele balsų persvara. Antras 1988 m. padarytas pranešimas jau detalai apibūdino keletą būsimos įstatymų leidybos bruožų, todėl buvo priim-

tas tik nedidele balsų persvara. Kadangi moterų išventinimas dvasininkams taptų svarbiausiu sąžinės apsisprendimu, buvo parengtos taisyklės tuo atveju, jeigu einantys pareigas, taip pat vyskupai, balsuotų prieš moterų išventinimą ir, nepaisant to, toliau dirbtų Bažnyčioje. Tokiu atveju, jeigu einantys pareigas dėl sąžinės paskatų tarnybos atsisakytų, buvo parengta daug teisinių garantijų, numatančių pinigines kompensacijas nesutinkantiems su moterų išventinimu.

Po dar 4 sinodinio darbo metų, 1992 m. lapkričio 11 d., trijuose Visuotinio sinodo rūmuose dviejų trečdalių balsų persvara buvo priimtas Bažnyčios įstatymas „Dvasininkų (moterų išventinimo) matas 1993“. Įstatymas įsigaliojo 1991 m. vasario 1 d. Išventinimas Bristolio katedroje įvyko po 6 savaitių, 1994 m. kovo 13 d.

Santykiai su Roma normalizuoti

Po 3 metų situacija dar labiau aprimo. Dabar apie 400 dvasininkų yra pasitraukę iš tarnybos, dalis jų prisijungė prie Katalikų Bažnyčios. Bažnyčios statistika rodo, kad 1995 m. jau 820 išventintų moterų darbavosi Anglijos Bažnyčioje.

Supykęs ministras Gummeris, paskelbdamas savo nuosprendį, atrodo, apsiriko, nes 1996 m. „Guardian“ apklausa parodė, kad tik 1,5% anglikonų bendruomenių nuosekliai nepripažįsta moterų kunigių. Anglikonų bendruomenėje, kaip tik Naujojoje Zelandijoje, jau 1992 m. pabaigoje vyskupijos vyskupe tapo moteris, be kita ko, anglė. Tuo pat metu JAV pareigas pradėjo eiti pirmosios dvi moterys vyskupės augziliarės.

Po Bažnyčios skilimo XVI a. Kenterberio arkivyskupas pirmą kartą su popiežiumi susitiko 1960 m. gruodžio 2 d. Dėl Groffrey Fisherio apsilankymo Vatikane iš pradžių Valstybės sekretorius Tardini truputį abejojo. Po 426 metų komplikuotos bendros Bažnyčios istorijos tai nekėlė nuostabos. Tardini nenorėjo, kad arkivyskupas Fisheris susitiktų ir su kardinolu Bea jo naujajame sekretoriato. Tačiau vėliau ši anglo pasiūlyta ir Valstybės sekretoriaus iš apsilan-

kymo programos išbrauktą susitikimą Jonas XXIII vėl įtraukė į programą.

Kai Geoffrey Fisherio įpėdinis arkivyskupas Michaelis Ramsey po keleto metų Vatikane aplankė Paulių VI, Vatikano santūrumo daugiau nepastebėta. Dabartinis Kenterberio arkivyskupas George'as Carey 1996 m. gruodžio 5 d. Vatikane susitiko su popiežiumi Šv. Grigaliaus bažnyčioje. Šv. Grigaliaus bažnyčia pasirinkta dėl to, kad joje prieš 1400 metų popiežius Grigalius I benediktinų vienuolį Augustiną pasiuntė tarp anglosaksų atlikti misiją. Į Angliją jis atvyko 597 m., o 601 m. buvo paskirtas pirmuoju Kenterberio arkivyskupu.

Augustinas pagerbiamas ne tik kaip pirmasis Kenterberio arkivyskupas, bet ir kaip Londono vyskupijos įkūrėjas bei Kenterberio, Ročesterio ir Šv. Pauliaus (Londonė) katedrų statytojas.

Augustino mirties dieną (gegužės 26-ąją) Kenterberio katedroje įvyko iškilmingos jo atminimui skirtos pamaldos, kuriose dalyvavo ir Velso princas. Minėdamas Augustino atvykimą į Angliją, kitą dieną kardinolas Hume'as Londono Vestminsterio katedroje aukojo iškilmingas Mišias, o gegužės 28 d. Kenterberio arkivyskupas Lambeto aikštėje Londone surengė pokylį, kuriame dalyvavo kardinolas Hume'as, naujasis ministras pirmininkas ir opozicijos vadovas.

Anglijos Bažnyčia – visa apimantis meno kūrinys

Anglijos Bažnyčia yra žmones ugdanti ir šviečianti Bažnyčia.

Stephenas Neillas beveik prieš du šimtmečius rašė, kad jai niekad netrūkę mokytojų ir žymių tarnų, ir toks vertinimas išliks taip pat kitą šimtmetį. Be to, Anglijos Bažnyčia turi didelę įtaką Oksforde, Kembridže, Durhame, taip pat išsāk-

nijusi ir visuose kituose britų universitetuose bei aukštosiose mokyklose. Apie katedros ir universiteto bendrą gyvenimą galima sužinoti perskaičius Hugh'o Walpoles romaną „Katedra“ (1922), už kurį autorius susilaukė pripažinimo, nes buvo Durhamo vyskupo sūnus. Prie katedrų veikiančiuose knygynuose kiekvieną mėnesį kabo plakatai, siūlantys knygas, kurių *motto* – „Vikaro pasirinkimas“, „Dekano pasirinkimas“, „Vyskupo pasirinkimas“. Privačios bažnytinės mokyklos, iš kurių asmenys kviečiami giedoti katedrų choruose, yra aukšto lygio, ir mokslas jose brangus. Didžiojoje Britanijoje kas trečia mokykla yra bažnytinė, o kas ketvirtas mokinys lanko vieną iš jų. Anglikonų mokyklos užima svarbią vietą tarp bažnytinių mokyklų.

Anglijos Bažnyčios negalima įsivaizduoti be bažnytinės muzikos. Tallio, Byrdo, Perselo, Hendelio ir Briteno kūriniai giedami katedroje ir atliekami katedros choro, kurį dėl geresnio skambesio, deja, per dažnai sudaro tik berniukų ir vyrų balsai. Normaninės, romaninės, gotikinės ar perpendikuliarinio stiliaus plačios katedros erdvėje skambanti muzika, angliški bei lotyniški tekstai – ar tuo Anglijos Bažnyčios nariai pranašesni už mus, kitus europiečius?

Bažnytinė muzika yra liturgijos dalis, todėl Anglijos Bažnyčia yra liturginė Bažnyčia. Rytinė malda ir vakarinė giesmė visuomet prasideda žodžiais: „O, Kristau, atverki mūsų lūpas. / Ir mūsų žodžiai šlovins tave. / O, Dieve, greičiau išgelbėk mus. / O, Kristau, greičiau išvaduo mus“.

Kiekviena vienuolių kanoninė valanda brevijoriuje prasideda tais pačiais žodžiais – Anglijos Bažnyčia išaugusi iš vienuolynų ir iš seniausios krikščioniškos tradicijos. Himnus pakeitė rytinė mal-

da, todėl joje išlikusi *Benedictus* dalis. Kenterberio arkivyskupas Tomas Cranmeris, kuriam Marija Tiudor paskelbė mirties nuosprendį, vakarinėje giesmėje sujungė Mišparus ir pagrindinę Mišių dalį: *Magnificat, Nunc dimittis* ir vakarinis aukų rinkimas tapo pamaldų dalimis.

Anglijos Bažnyčios savitumas pasireiškia tuo, kad ji nuo įkūrimo yra tapusi nacionalinės kultūros dalimi. Ji priklauso šaliai, kuri dėl savo salų geografinės padėties liko nepaliesta pernelių tiesioginių Europos žemyno įtakų ir valdant karaliams tapo politiškai vieninga. Anglų kalba sieja Bažnyčią, valstybę, visuomenę ir karalių. Be anglų kalbos ir be geografinės Anglijos padėties Anglijos Bažnyčia netektų svarbių „anglikoniškos“ Bažnyčios egzistencijos bruožų. Jungtinėse Amerikos Valstijose kaip episkopalinė Bažnyčia ji neretai painiojama su kitomis Bažnyčiomis.

Anglikonų Bažnyčios Sąjungos, kuriai 164 šalyse priklauso apie 70 mln. krikščionių, vienybe nuo 1867 m. rūpinamasi Kenterberio arkivyskupo sukviestamų Lambeto konferencijų metu.

Dėl dėkingos atokios geografinės padėties Anglijos Bažnyčioje išliko tvirtos tradicijos ir struktūros, kurios kitur Europoje išnyko ar yra smarkiai deformuotos. 463 metus trukusi anglikoniška Bažnyčios istorija, skaičiuojama nuo 1543 m. pasirašyto *Act of Supremacy*, mūsų dienų Anglijos Bažnyčioje tampa dabartimi. Anglijos Bažnyčia yra visa apimantis kultūros darinys, į kurį verta žvelgti atidžiai.

Hermann Vogt

Iš vokiečių k. (*Steine werden Geist*. Die Church of England vor dem Jahr 2000 // Herder Korrespondenz. – 1997. – Nr. 7. – S. 358–363) vertė Naglis Mačerauskas.

KRIZĖS GRIMASOS IR FILOSOFIJOS GALIA

Lietuvos filosofų draugijos ir Lietuvos filosofijos ir sociologijos instituto organizuotoje konferencijoje, vykusioje gegužės 7–8 dieną, savo mintis dėstę pranešėjai buvo vieningi dėl to, kad mes esame atsidūrę krizėje – ne tik filosofai, bet ir visas pasaulis. Nepaisant to, kad konferencijai buvo užduota tema „Tiesa, galia, solidarumas“, jos variacijos atsirado apmąstant krizės išgyvenimą. Lietuvos filosofai ne tik nurodė krizės faktą ir atskleidė jos bruožus. Kai kurie iš jų nubrėžė aiškią krizės įveikos strategiją.

Politika ir moralė

Prasidėjo konferencija netikėtai auringai. Alvydas Jokubaitis („Politinio įsitikinimo reikšmė“), šiuolaikinę krizę apibūdinęs kaip žodžio laisvę turinčio žmogaus nesavarankiškumą, nurodė skirtumą tarp individualaus veiksmo ir žmonių sugebėjimo suprasti vienas kitą kasdiniame pasaulyje. Pranešėjas pasiūlė būdą atsispirti galimoms politinėms manipuliacijoms. Kadangi savo veiksmais ir įsitikinimais individai ne tik palaiko politinių institucijų egzistavimą, bet ir gali keisti jų pobūdį, krizei įstengia pasipriešinti tie piliečiai, kurie „savo kasdiniams veiksmais prisideda prie tam tikros politinės tvarkos, kurią jie suvokia kaip savo įsitikinimų tęsinį, palaikymo“¹. Jokubaitis atskleidė du visuomenės vyksmo kraštutinumus: radikalų individualumą ir subjektyvumo destrukciją. Tiesa sakant, šias pozicijas Jokubaitis nusakė vertybiškai ir pasiūlė pasirinkti vidurio kelią. Savo pranešimu Jokubaitis siekė nubrėžti politinio moralumo ribas.

Marius Povilas Šaulauskas („Metodologiniai tiesos, galios ir solidarumo ideo-

¹ *Tiesa, galia, solidarumas*: Mokslinės konferencijos medžiaga [Vilnius, 1999] / Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, Lietuvos filosofų draugija. – V.: Eugrimas, 1999. – P. 22.

logemų politiškumas ir logiškystė“) tyrinėjo du transcendentalinės mechanikos (kodėl ne organikos?) pavyzdžius: logiškystę ir politiškumą. Nemažai ką stebino čia pateikta Hannah Arendt minčių interpretacija bei jų iliustracija pavyzdžiais, pasisakymo autoriui leidusiais tvirtinti, kad politika su morale neturi nieko bendra. Tai turėjo sukelti aštrią ankstesniojo pasisakiusiojo reakciją, juo lab kad koviniu kivrėu neparemta politika (logiškystė) buvo apibūdinama kaip „pati gryniausia ir brutaliausia prievarta“. Tačiau tokios reakcijos pranešimas nesukėlė, tuo lyg ir parodydamas, kad politinis Lietuvos gyvenimas remiasi ne kovingu kivrėu, o veikiau meilinga draugyste (logiškyste). Todėl jau kaip netarpiškos realybės ką tik paneigtas mintis buvo galima išklausti Audronės Žukauskaitės pasisakymą („Antagonizmas, identifikacija ir legalus konfliktas“) apie ne tik žmonių tarpusavio santykius, bet ir paties žmogaus mąstymą persmelkiantį antagonizmą, trukdantį įsitvirtinti visiškai tiek individo ir visuomenės, tiek politikos ir moralės tapatybei. Įtampa pasirodė esanti natūrali visuomenės ir individo būseną.

Pranešimas atskleidė, kad numanomas Jokubaičio ir Šaulausko ginčas būtų tuščias, atradus ginčo kaip antagonizmo apraiškos šaknis juose pačiuose. Žukauskaitės pranešimas tarsi turėjo užbaigti šiuos ginčus, tačiau net jis nesugebėjo įveikti skirtumo tarp teorijos ir praktikos: teoriškai įrodžius, kad įtampa yra natūralus dalykas, ji taip ir lieka nepakeliama praktikoje ir skatina veikti. Algirdas Degutis („Visuomeninis naudingumas“) pasiūlė viską išdalyti, „išparceliuoti“. Tada visi taptų lygūs, nebūtų vadų, politinių sprendimų, išnyktų ir įtampa. Pranešėjas nepaaiškino, kiek toli tos dalybos turi siekti: apsiriboti tik daiktais ar apimti ir žmones? Perniek visos Šaulausko, Jokubaičio ir net Žukauskaitės pastangos: „politika iracionali“, o „iškvailystės daromas sprendimas nebūtinai protinga išvada“. Kita vertus, Degu-

Kultūra

tis, kritikuodamas politiką, ją supranta aiškiai moraliai, nes kalba apie „politinę pareigą“ bei „politinę privalomybę“. Dėl politikos noro būti moraliai, atrodo, ir kyla visos problemos.

Pasaulyje, kuriam gresia išdalijimo pavojus ar net griūtis, būtina ieškoti kokių nors atramos taškų ar bent juos numanyti, tikėtis jų buvimo. Galimą individualaus veikimo kelią pasiūlė Jokubaitis, tačiau nepasakė, ką konkrečiai reikėtų daryti. Aiškiai jaučiama grėsmė visuomenei diktavo Vytauto Kundroto („Aksiologinės nuostatos – visuomenės saugumo veiksnys“) pranešimą. Jis išdėstė normatyvumo ribas, kurių neperžengianti visuomenė stiprina savo saugumą. Lilijana Astra („Tiesos problema Josifo Levino metafizinėje sistemoje“), remdamasi Josifo Levino išvalgomis, pasiūlė kitą sprendimo būdą: reikia ne reglamentuoti visuomenę, o remtis „intuityviu pažinimu“.

Aiškus yra Laimutės Jakavonytės („Sørenso Kierkegaard'o mokymas apie tiesos ir galios santykį postmodernaus socialinio būvio kontekste“) pasirinkimas. Ji teigia: „Netenka abejoti, kad Kierkegaard'as yra autoritetas ne tik moderniems, bet ir postmoderniems filosofams“ (autoritetas jis yra ir mums, ar stengtumės būti postmodernistais ar juos kritikuotume). Kaip imperatyvas šandienai skambėjo Kierkegaard'o raginimas „neprarasti savęs minioje, tapti tikru individu, tikru asmeniu“, „suteikti bent jau iliuzinę prasmę gyvenimui“. Tačiau Kierkegaard'as nepasiūlo kelio išsivaduoti iš šiandienės įtampos, o naujai formuluoja šios įtampos polius: laisvė – paklusnumas, nuolankumas – išsivadavimas. Kierkegaard'as parodytas kaip modernumo krizės gilintojas, o ne jos sprendėjas. Krizė dar neįveikta, vadinasi, Kierkegaard'o pasiūlyta amžiaus terapija gali būti tik kosmetinė ir netinkanti nūdienai, kurią apėmusi visuotinė krizė.

Pranešimas, nors ir neteikė vilčių mūsų laikams, lyg ir žadėjo išsigelbėjimą kai kuriems pavieniams individams. Ne

tiems, kurie aiškiau mąsto, vadinasi, geriau mato pačią krizę, o tiems, kurie aistringiau gyvena. Jie ir sudaro tą krizės neįveikiamą elitą. Tiems, kurie linkę aiškintis ir mąstyti, daug artimesnės galėjo pasirodyti Ritos Šerpytytės („Ar imanoma filosofija, kuri nebūtų nostalgiska?“) įžvalgos. Ji šiandienę situaciją, susiklosčiusią dėl „liūdno filosofijos pasikeitimo“, filosofijai nutolus nuo religijos, nusakė kaip nostalgiską. Pranešėja klausė: „Ar imanoma filosofija, kuri nebūtų nostalgiska? Ar imanomas ne-nostalgiskas mąstymas?“² Pratešdami šių klausimų eilę, galime pasidomėti: ar imanoma įveikti krizę? Į klausimus Šerpytytė atsako vienprasmiškai: išeitis būtų etikos kaip pirmosios filosofijos iškilimas. Nors ir nėra aišku, ar ši galutinį „mąstymo nostalgiskosios struktūros sugriovimą“³ gali atlikti ne tik naujam etiniam elitui priklausą žmonės, svarbu tai, jog, pranešėjos teigimu, šis etinis posūkis vyksta kaip tik dabar.

Nors Šerpytytės požiūris ir gali būti pavadintas optimistiniu, drąsa problemų akivaizdoje jį pralenkia Aivaro Stepukonio („Jungtinio asmens sąvoka kaip etinė-personalistinė bendruomeninio vieningumo išraiška“) mintys. Jo išdėstyta Maxo Schelerio pozicija taip pat suprantama tik išrinktiesiems „kitiems neprieinamą būdu“. O ką daryti tiems, kurie nepriklauso „dvasiškai savarankiškam jungtiniam asmeniui kaip dvasinės veiklos centrui“, kurie jame „nedalyvauja“, kurių „subjekto savimonė vis dar nepabudusi“? Pranešėjui atskyrus moralinį solidarumą (dvasių vieningumą) nuo politinio, norėjosi klausti, ar taip nengiamas sąmokslas prieš politiškumą, įtvirtinant jau ne demokratiją, o elitinę santvarką. Jis sustiprėjo pranešėjui prisipažinus, kad šis dvasiškai vieningas jungtinis asmuo gali būti griauantis ir kuriantis, moraliai geras ir blogas. Kokia tai moralė, – klaustume, – kurioje nėra svarbus gėrio ir blogio skyrimas?

Krizę suvokus kaip moralumo – politiškumo perskyros padarinį, ją pasirodė

galima įveikti etikos pagalba – atmetant ar pasitelkiant kaip svarbiausią įvykių vertinimo kriterijų. Moralės klausimas, konferencijoje sukėlęs audringas diskusijas, staiga buvo užmirštas nepriėjus jokios bendros, visus, o ne tik etikos išrinktuosius, paguodžiančios išvados.

Filosofija ir kritinis mąstymas

Jau Šerpytytė nurodė, kad krizė ištiko ne tik politikos, visuomenės, bet ir filosofijos gyvenimą. Vieną filosofijos krizės sprendimo ar paaiškinimo būdų pasiūlė Tomas Sodeika („F. Nietzsche: „apgretas platonizmas“). Prisipažinęs, jog jo būties tragizmas yra filosofinio vitalizmo trūkumas, jis papasakojo pamokančią Diogeno Sinokiečio gyvenimo istoriją: šis, išgirdęs Apolono ištarmę apie „visų verčių perkainojimą“, suprato ją kaip raginimą padirbinėti pinigus ir tik vėliau teisingai išsiaiškinęs jos prasmę tapo filosofu kiniku. Svarbiausia tai, kad Diogenas, elėjiečiams imantriai samprataujant apie judėjimą, neapsikentęs atsisotojo ir pradėjo vaikštinėti, taip įrodydamas judėjimo galimumą. Diogenas argumentavo veiksmu. Sodeika pabrėžė, kad chreiatinis filosofavimas tampa beveik vienintelis imanomas. Nors ne vienam klausytojui kilo mintis apie tai, kad mes iš tiesų tiek nedaug skiriamės nuo graikų, Sodeika teigė, kad „chreia kaip filosofavimo būdas, nebūdingas mums“. O mes neatsispiriame norui rašyti, kuris ir veda į krizę pačią tiesosaką: „Rašytinis tekstas yra „platonizmo“ tiesosakos „vieta“ (*topos*). Šios „vietos“ esminis bruožas yra jos u-topinis pobūdis. Tai „vieta“, kuri yra visur ir niekur“⁴.

Sodeikos kaltinimai, be abejo, buvo skirti Nietzschei, tačiau nėra aišku, kuo jis kaltinamas – sąžinės ar proto trūkumu: „Nietzschei reikėtų tapti gatvės chuliganu“. Sodeika tvirtino, kad ir mūsųose iš paskutiniųjų stengiamasi daryti taip kaip Nietzsche – „išlikti filosofinės literatūros rėmuose“, net kai išsakomas turinys juose netelpa. Būties tragizmas, atrodo, iš tiesų slypi ne vitalizmo trūku-

me, o jo pertekliuje. Su pranešėju ir buvo polemizuota teigiant, jog istorija pasakoja, kad Diogenas po savo išpuolio buvo sumuštas, jau elėjiečiams veiksmu įrodant nepasitenkinimą. Tačiau šis faktas, jei ir būtų teisingas, ką griežtai neigė Sodeika, nepaneigia atrastų skirtingų argumentavimo būdų.

Nekreipdamas dėmesio į Sodeikos pastangas demaskuoti platoniską tiesosaką, Arvydas Šliogeris („Apie tiesą be galios ir solidarumo“) ieškojo pozityviųjų tiesos elementų, nekeldamas klausimo apie krizę, filosofiją ir filosofą. Jis nurodė į esminį tiesos topiškumą: „Šitokią mano ir pasaulio daiktiskosios konkretybės vietovę pavadinkime kosmopoliu: kūno akims regima taurė susiliesdama su žemės taure uždaro kosmopolio Sfairą ir sudaro mano gyvosios juslinės patirties ir mano dabartiškojo juslinio intensyvumo vietovę“⁵. Tai, kad Šliogerio mąstymas yra kilęs iš aptartos krizės problematikos, rodo jo naujų tiesos apibrėžčių paieška bei pateikti kaltinimai tiems, kurie apsigaua, nepakankamai radikaliai abejodami tiesos buvimu. Šliogeris pasiūlo ir tiesosakos krizės įveikos metodą: „ji turi būti be-galis švelnumas Kito atžvilgiu“⁶, tuo patvirtindamas Sodeikos mintį, kad veikimas krizės akivaizdoje užima mąstymo vietą.

Nijolė Lomanienė („Dvi šiuolaikinės filosofijos strategijos: dekonstrukcija ir rekonstrukcija“) pademonstravo puikias pastangas ir sugebėjimą ne tik išlikti filosofinės literatūros ribose, bet ir ją ženklinti bei sisteminti, bandydama atrasti racionalumo ir metodiškumo erozijos dar nepalietą sklypelį. Remdamasi neabejotiniais autoritetais (Laudan, Berstein, McCarthy), ji išmaniai žymėjo ribas, tačiau ar tai įtikino klausytojus, ypač tuos, kurie nepripažįsta pačių ribų buvimo?

Neinicijuotam klausytojui Lomanienės pranešimo paskatinta diskusija apie filosofijos ir racionalumo ribas galėjo pasirodyti labai sunkiai suprantama. Į diskusiją netiesiogiai, su jo žygių liudy-

² *Ibid.* – P. 63.

³ *Ibid.* – P. 64.

⁴ *Ibid.* – P. 48.

⁵ *Ibid.* – P. 68–69.

⁶ *Ibid.* – P. 69.

tojų pagalba, įsijungė baronas Miunhauzenas. Jo garsus vardas ir neabejotinas istorinis faktas, kad jis iš pelkės už kepurės išstraukė ne tik save, bet ir savo arklį, liudijo neabejotinus barono nuopelnus filosofijai. Būta įvairių jo žygio temos variacijų, ir buvo aišku, kad jos kažin kaip susijusios su Sodeikos ir Lomanienės mintimis, nors Sodeika nuo bet kokio artumo baronui ir atsiribojo, teigdamas, kad šis – melagis.

Kitą filosofijos apmąstymo krizės akivaizdoje perspektyvą atvėrė Gintas Mažeikis („Institucionalizuota filosofija ir kritinis mąstymas“). Pranešėjas yra žinomas savo žaismingai provokuojančiais pareiškimais. Nenuvyklė ir ši kartą. Mažeikis kalbėjo apie institucionalizuotą filosofiją, kuri save pateikia kaip kritinį mąstymą, atskleidė simbolinės galios įsigijimo ir praradimo procesą, kuriam nebūtinai kritinis mąstymas. Tiesa, vėliau aktyviai atakuojamas jis pripažino, kad ir pats naudojasi simboliu galia, o mąstymo kritiškumas gali būti laipsniuojamas.

Mažeikis pačiomis niūriausiomis spalvomis piešė simbolinės galios turėtojus. Tai „simbolinės valdžios vampyrai“, „filosofiniai vampyrai“, praktikuojantys „autoritarinį paklusnumą“, nes „institucionalizuotai tvarkai būdingos autoritarizmo formos“. Taip apibūdinta institucija tikrai daug labiau priminė Foucault kalėjimą, o ne maitinančios šviesos sklaidimo centrą. Institucijoje autoritarinę agresiją vykdo ir tie žmonės, kurie apie ją nieko nežino, tokie kaip Rorty, padedantys kitiems kaupti simbolinę galią. Klausytojas išvydo tokį filosofinės institucijos vaizdą: beasmenė žymių filosofų kaukėmis prisidengusių šešėlių viešpatija, suskirstyta hierarchiškai pagal kaukėms suteiktas privilegijas ir verčianti paklusti. Nėra jokios galimybės kritiniam mąstymui nei išversti šešėlius iš jų sostų, nei peržengti karalijos slenkstį neturint tinkamos kaukės. Klausytojams turėjo būti skaudu dėl to, kad Mažeikis atskleidė tiesą, bet nepasiūlė jokios praktinio veikimo programos. Kokia galėtų būti alternatyva institucionalizuotai filosofijai? Ar tik ne institucinę filosofiją atstovauja pats pranešėjas?

Mažeikio argumentus savo pranešime sutriuškino Nerija Putinaitė („Galia ir solidarumas mokslinėje bendrijoje: kantiškoji perspektyva“). Remdamasi Kanto autoritetu, ji įrodė tiesioginį mokslininko ir institucionalumo ryšį. Pranešėja neapsiribojo dabarties problemomis, atverdama platesnę laiko perspektyvą. Mokslo istorijoje pavienio mokslininko gyvenimas, jo godos ir nepasitenkinimas pasirodė esą menki dalykai. Institucijos išlaiko mokslų, tarp jų ir filosofijos, galią, o pavieniai mokslininkai privalo būti represuojami, nes jie linę rentis tik savo protu ir lieka prigimtinėje mokslininko būklėje. Krizė kyla iš matymo ydų, o ne iš dalykų padėties.

Šis pranešimas bei klausytojų reakcijos žymėjo konferencijos minties posūkį. Pats Mažeikis pritarė tam, jog institucijos būtų ne visiškai sunaikintos, o iš dalies pataisytos, prisipažinęs, jog jo kritika rėmėsi idealaus filosofo samprata. Diskusija apie institucijas ir filosofijos institucionalizavimą įtraukė netikėtai daug klausytojų. Pasirodė, kad ši problema yra daug opesnė už klausimą apie moralės ir politikos santykį ar apie tiesą: ji skaudžiai lietė dalyvaujančių filosofų likimą. Problema nebuvo išspręsta, tačiau ji yra pakankamai vaisinga ir tikrai dar ne kartą sulauks Lietuvos filosofinės bendrijos dėmesio. Nors aptariant filosofijos ir kritinio mąstymo santykį ne kartą buvo minimas veiksmas, išsprendžiantis tai, su kuo nesudorojama mąstymo kategorijomis, konferencijoje nebuvo pasiekta sutarimo dėl veikimo strategijos keičiant ar sunaikinant tiesosaką, filosofiją ar filosofines institucijas.

Tiesa ir galia

Konferencijos įvykio liudytojais vėliau plačiai aptarė jiems akivaizdų faktą, kad konferencijoje grūmėsi dviejų „mokyklų“ atstovai: filosofijos fakulteto ir profesoriaus Andrijausko. Jei tai tiesa, pasakutinis ir ne tyliausias žodis priklausė pastarajai.

Posūkį į tą pusę rodė Vytauto Rubavičiaus pranešimas („Meno tiesa ir galia“), kuriame paliestos meno ir tiesos

temos galėjo leisti į filosofiją ir į pačią konferenciją pažvelgti kaip į žaidimą: „žaidimas įgauna užbaigtumą ir tampa menu“, be to, ne kiekvienas menas priimtinas: „svarbu tikrojo meno buvimas ne tik filosofijoje, bet ir kitur“. Paaikšėjo, kad filosofai gali stokoti meniškumo, o pareiškus, kad „pernelyg daug meno gresia Lietuvos kultūrai“, save gerbiantys filosofai turėjo pradėti protestuoti. Tačiau to neįvyko: konferencijoje tyliai atsisakius ne tik moralės, bet ir filosofijos temos, pereita prie empirinės galios dalykų.

Ryžtingai filosofiją atmetė Stasys Mostauskis („M. Foucault ir postmoderniojo subjektyvumo archeologija“), teigdamas, kad „filosofija užmiega“, „empirija pareiškia savas transcendentalines pretenzijas“. Tuo konferencijos dalyviai galėjo įsitikinti betarpiškai ir tuoj pat. Mostauskio pranešimas buvo imperatyviai provokuojantis: „atmesti žmogų“, „išvalius filosofiją nuo žmogaus, galima pradėti mąstyti“, „beprotis – kurio idėjos perauga laikmetį“. Pranešėjas klausė ir atsakė: „Kas gali tapti filosofijos objektu, jei ne žmogus? Struktūros.“ Keista, tačiau daugiausia dėmesio susilaukė beprotiškumo tema. Jei ligi šiol dar buvo abejojama racionalumu, konstatuojama jo krizė, tai nuo šiol jo ryžtingai atsisakoma. Ne tik racionalumo, bet ir bet kokių jo brėžiamų normų. Paklaustas apie jo vartojamus su Foucault vardu siejamus terminus, Mostauskis tvirtino: „nėra taip svarbu, kaip mes tai įvardinsime“ („paėmiau laisva ranka ir pavadinau“). Iracionali konferencijos pusė teigė ir tvirtino savo galią.

Dvi Andrijausko pranešimo („Mąstymo transformacijos postklasikiniame diskurse“) temos atskleidžia šios galios pobūdį. Pranešėjas teigė, kad komparatyvizmas atlieka mesianistinį vaidmenį, o postmodernizmas yra ideologija. Džiugino tas faktas, kad Lietuva be jokių išlygų buvo priskirta vakarietiškai etnocentrinei kultūrai. Mostauskio aptartas ir deklaruotas iracionalumas Andrijausko buvo sustiprintas, šiam teigiant, kad melagingas ir beasmenis racionalizmas turi būti pakeistas minėta ideologija: „Nuvainikuodami klasikinės Vakarų meta-

fizikos išaukštintus statusus, versdami nuo pjedestalų senuosius dievus (Protą, Sistemą, Absoliutą ir t. t.), postmodernizmo ideologai ruošia teorinį pagrindą naujai komparatyvistinei filosofijai, siekiančiai aprėpti įvairių civilizacijų ir kultūrų patirtį⁷. Andrijauskas, teigdamas, jog komparatyvizmas išgelbės pasaulio kultūrą, ryžtingai priešinosi bandymams jį kaip nors sieti su vakarietiška kultūrine tradicija. Prisiminus daugelio Kinijos filosofų likimą Didžiosios kinų sienos statybos ar progresuojančio socializmo laikais, tenka pasidžiaugti, kad radikalusis komparatyvizmas, linkęs vienyti skirtingas kultūras, šiandien yra tapęs tik filosofine, bet ne politine ideologija.

Kiti mokyklos, ar mąstymo krypties, atstovai pasirodė esą daug mažiau radikalūs ir tenkinosi kai kuriais postmodernizmo ir komparatyvizmo aspektais. Valdas Jaskūnas („Hinduizmo estetika komparatyvistinės metodologijos perspektyvoje“), postulavęs, kad vakarietiškas žodis „estetika“ neturi analogų Indijos filosofijoje, taigi atidavęs duoklę mokyklai, filosofijos fakulteto dvasia išdėstė indišką estetikos sampratą. Panašiai elgėsi ir Loreta Poškaitė („Tiesos prasminės metamorfozės klasikinėje kinų filosofijoje“), aptardama tiesos sampratą klasikinėje kinų filosofijoje. Jų pranešimai vertė tikėtis, kad ši mokykla nėra tokia jau politiškai radikali, vadinasi, viltis suprasti vieniems kitus išlieka.

Galia ir solidarumas

Konferencijoje aptartos temos rodė gyvą pasisakiusių filosofinių rūpestį. Nors ir buvo išsakyti antagonistiniai požiūriai, konferencijos nuotaikos jokiū būdu nebūtų galima vadinti priešiška. Joje buvo galima pastebėti ryškių ne tik galios, bet ir solidarumo ženklų.

Būta ir labai įdomaus topografinio pasiskirstymo. Žmonės, sėdėję salės gilumoje, buvo ryžtingai nelinkę judėti į priekį. Tuo konferencija nesiskyrė iš kitų: tokį pat reiškinį galima stebėti daugelyje filosofų susibūrimų. Jį galima aiš-

kinti stipriu Lietuvos filosofų hierarchijos pojūčiu: arčiausiai kalbančiųjų esančios vietos suvokiamos kaip privileijuotos ir žyminčios jas užimančiųjų galią.

Būta ir nesimbolinės galios apraiškų. Konferencijoje išryškėjo su galia tiesiogiai susijęs reiškinys, galintis tapti įstatymu kitose, būsimose konferencijose. Pareikšta, kad moderatorius pasirenka, kuriam pranešėjui suteikiamas ilgesnis pasisakymo laikas, kuriam – trumpesnis. Žodžio ilgumas buvo grindžiamas asmeninėmis moderatoriaus simpatijomis pranešėjui, taip pačiam pranešimui suteikiant nelygstamą simbolinę vertę. Ar apie pranešėjo autoriteto perteklių, ar apie moderatoriaus stygių čia kalbama?

Nesunku buvo pastebėti, kad Lietuvos filosofai nesolidarūs ne tik dėl nelygios padėties simbolinės galios hierarchijoje. Konferencijos metu pastebėtas keistas migracijos reiškinys. Perskaite pranešimus palikdavo konferencijos erdvę, pasirengę skaityti užimdavo jų vietą. Toks reiškinys patvirtina neseniai intelektualiojoje spaudoje perskaitytą mintį, kad lietuviai yra iš prigimties ir pomėgio klajokliai, ir juos taip užvaldęs šis klajojimo geismas, kad jie verčiau pasirengę keliauti Anapilin negu likti vienoje vietoje⁸. Gerai, kad konferencijos dalyviai, mieliau linkę išeiti, o ne išreikšti savo nepatogią nuomonę, pasirinko mažiau radikalų keliavimo būdą.

Kadangi vienintelis dalykas, daugelį pranešėjų sulaukęs jų vietose, buvo jų pranešimas, galima ir gilesnė, filosofinė tokio reiškinio interpretacija. Ją savo pranešime ir išdėstė Sodeika, atskleisdamas keistą Senovės Graikijos filosofų gyvenimo būdą. Atradę du skirtingus argumentavimo būdus, lietuvių tautos atstovai, atlikę argumentinio įrodinėjimo pareigą, pasirenka vaikščiojimą.

Dalyvių solidarumą žymėjo ne tik nuosaikus dalyvių elgesys bei geranoriškos, su reta išimtimi, reakcijos į pastabas, bet ir aiškiai bendrumą žymintis įvykis: „Vyno vakarėlis“. Kai kurios jame išsa-

kytos mintys bent trumpam griovė galios skirstymus bei rodė, jog Lietuvos filosofams tikrai nėra svetimas kritinis mąstymas, nors ir prasiveržiantis tik trumpam, vynu padedant.

Kita vertus, konferencijos galių kirtimosi lauke buvo nepastebėta kita pačiai konferencijai gyvybingai svarbi filosofinio solidarumo apraiška. Be instituto direktoriaus Vacio Bagdonavičiaus palaiminimo konferencija gal ir būtų įvykusi, tačiau be palaiminimo suteiktos finansinės paramos būtų daug skurdesnė.

Konferencijoje buvo ir netikėtų tiesos pareiškimų. Daug ką pradžiugino Andrijausko bent du kartus pakartota mintis, kad mes savo intelektualiais pasiekimais pavijome ne Senovės Graikiją, ne Romą, o patį XIX amžių. Džiaugsmą kėlė ir tuos žodžius lydėjusios tai nustačiusios institucijos paminėjimas. Jos pavadinimas skambėjo labai solidžiai. Manau, kad daug kas iš dalyvavusių daug lengviau atsikvėpė sužinoję, kad mūsų mąstymas beveik pasivijo europietišką, o jei pasistengsime kiek intensyviau mąstyti, tai gal per kokį šimtą metų jį ir aplenks.

Būta ir labai netikėtų minčių. Klausytojus ypač nustebino teiginys „Žmogus mirė!“ (Mostauskis). Taip ir nepavyko išsiaiškinti, kuris tai buvo žmogus. Be to, žmonių pasaulyje mirtis nėra toks jau retas reiškinys, ir kažin ar kada mums pavyks ją taip užmiršti, kad pareiškimas apie žmogaus mirtį rodys gilią filosofinę išmintį.

Būta ir visai netikėtų prisipažinimų filosofiniu vampyriavimu (reaguojant į Mažeikio pastabas) bei deklaratyvių kaltinimų žmones mulkinantiems humanistams. Nors ir buvo išreikšta mintis, kad šiuolaikiniame pasaulyje bausmė išsklidusi visur, pačios konferencijos negalima manyti buvus teismo procesu. Jos vyksmas nepriminė nė žaidimo. Konferencijoje skleidžiama tiesa labiau buvo linkusi į galią, o ne solidarumą, gilinti krizę, o ne ieškoti būdų jai spręsti, atrasti filosofinių pozicijų skirtumus, o ne jų bendrumo taškus. Tačiau kadangi kiekviena tiesa išreiškia galią bei negali reikštis be solidarumo, galima tvirtinti, kad Lietu-

⁷ *Ibid.* – P. 9.

⁸ Beresnevičius G. *Apie mažas mirtytes* //

Šiaurės Atėnai. – 1999 04 24. – Nr. 16 (457). – P. 2.

vos filosofų bendrija yra sukūrusi būtinas sąlygas tiesai. Net jei šios sąlygos ir yra palankios filosofijos, proto ar tiesos

TRYS KOMERCINĖS TELEVIZIJOS, ARBA PO DEŠIMTIES METŲ

Prieš gerą dešimtmetį, taigi laikais, kuriuos dabar prisimename su dideliu vargu, buvo viena televizija. Ją vadinome ir nacionaline, ir valstybine, ir respublikine, o iš tiesų ji buvo sovietinė. Sovietinės televizijos modelis visiems įkyrėjo iki ašarų, tad ėmus kurtis komercinėms televizijos stotims, atrodė gana aišku, ką jos turėtų rodyti. Tereikėjo pritaikyti priešybės principą ir viską, kas egzistavo sovietybėje, atmesti, o ko nebuvo, tačiau trūko – sukurti. Tada ir paaiškėjo, kad žmonės trokšta įvairesnių, teisingesnių žinių, linksmesnių ir laisvesnių pramoginių programų, daugiau geresnių ir naujesnių filmų. Televizijos marginalai (įvairūs kultūros žmonės, daugiausiai apie televiziją rašantys, tačiau laidų reitingams įtakos beveik neturintys) dar svajojo apie nepriklausomas, alternatyvias, profesionalias kultūros bei analitines laidas.

Apžvelgus dabar veikiančias komercines televizijas (būtent su jomis sietos didžiausios viltys kuriant naują, *žiūrovams įdomią* televizijų visumą), susidaro įspūdis, kad pasiteisino anaip tol ne visi lūkesčiai. Trys pagrindinės po nepriklausomybės atgavimo sustiprėjusios TV stotys, pradžioje teikusios tiek vilčių, galiausiai nesugebėjo įgyti savitumo. Arba sąmoningai nuėjo lengviausiu keliu. Jos blankiai dubliuoja viena kitą, rodydamos tą patį tuo pačiu laiku (nesvarbu, ar kalbama apie žinių laidas, ar apie meksikiečių serialus). Trūksta įdomių, savą argumentuotą požiūrį turinčių, išsilavinusių „televizijos asmenybių“, kurias mėginama keisti jaunimo kultūros veikėjais, įdomiais tik sau patiems ir labai siauram žiūrovų ratui. Televizijos konkuruoja ne koncepcijomis, bet techninėmis galimybėmis, tad nuo šios konkurencijos laimi ne žiūrovas, o „teležvaigždės“, keliaujančios iš vienos televizijos į kitą.

galimumą neigiantiems pareiškimams.

Tomas Daugirdas

Kaip susiformavo toks nykus peizažas? Pamėginsime apytikriai pasekti trijų minėtų sričių – informacijos laidų, pramoginių programų ir kino filmų – raidą komercinėse televizijose.

Informacinės laidos evoliucionavo bene ryškiausiai. Susikūrus LNK, ne vienas buvęs „Lietuvos televizijos“ žiūrovas persijungdavo naujosios stoties žinias: įdomios buvo pastangos įvairinti, gyvinti informacijos pateikimą, rengti daugiau reportažų. Tele3 stengėsi pritraukti žiūrovus gausia užsienio informacija. Anuomet dar silpnos BTV vadovai į šias lenktynes nestojo, ruošdamiesi valandai, kai jų siūstuvai apglėbs visą Lietuvą.

Dera priminti, jog tai buvo metas, kai žinias žiūrėjo visi. Daugelis – per lietuviškus kanalus, tačiau buvo ir tokių, kurie neatplėšdavo akių nuo retransliuojamų CNN, BBC World Service ar Deutsche Welle. Nesaugi Lietuvos padėtis ir staigios permainos aplinkiniame pasaulyje skatino žmones aktyviai domėtis Lietuvos, Rusijos ir pasaulio įvykiais. Naujai kuriamos informacinės tarnybos išsijuosusios žadėjo patenkinti žiūrovų poreikius. Jau tada atsirado būgštavimų, jog naujosios televizijos bus lengviau išsivaduoti iš sovietinių rėmų negu iš Atgimimo retorikos ir „kalbančių galvų“ stiliaus. Inercija pasirodė besanti labai stipri. Ne vienas anuometinis kalbėtojas iki šiol išliko dažnas įvairių pokalbių bei informacinių laidų svečias, ir sunku tvirtinti, jog jų kalbos smarkiai pasikeitė.

Sustiprėjus komercinėms televizijoms ir ėmus labiau konkuruoti tarpusavyje bei su LRT tapo skausmingai aišku, kad keturių gerų informacinių tarnybų Lietuvoje būti negali. „Keturių darbo vietos“ tik suteikia galimybę informacijos srityje dirbantiems žurnalistams ir apžvalgininkams keliauti iš vienos televizijos į kitą, ieškant geresnių sąlygų.

Žiūrovams iš to – jokios naudos. Kaip rodo balandžio mėnesio reitingai („TV antena“) žinių laidos atkakliai išlieka nepopuliarios. Šis reiškinys neliko žiniasklaidos nepastebėtas. Dažniausiai jį linkstama aiškinti tuo, kad lietuviai esą nesidomi pasaulio įvykiais, o štai kaimyno kiemo ar, dar geriau, miegamojo istorijomis – tik duok. Gal. Tačiau veikiausiai ne viskas taip paprasta.

Keturiuos savarankiškos (labai brangiai kainuojančios) informacinės sistemos keturiose lietuviškose televizijose (įskaitant ir LRT) yra visiškai vienodos. Pasistengus būtų galima rasti smulkių skirtumų: LNK reporteriai greičiausiai sužino ir smulkiausiai nupasakoja įvairias kriminalines istorijas, LRT dažniau rasime informacijos apie kultūros įvykius bei reportažų iš tolimesnių nuo Vilniaus rajonų, BTV koziris – profesionalūs vedėjai. Tačiau šie skirtumai tokie smulkūs, kad iš principo galima kalbėti apie bendrą žinių pateikimo sistemą: nepatrauklią, be analizės ir konteksto, dažnai drebiant žiūrovui pliką faktą, kuris prašyte prašosi specialisto komentarų. Ypač tai skaudina žiūrint užsienio informaciją, kurią, nepriklausomai nuo svarbos, visose žinių tarnybose linkstama nukelti po Seimo kiverčių, bet prieš kultūrinę informaciją. Pakanka prisiminti nesena istoriją apie karą Jugoslavijoje, kuris nė vienai Lietuvos televizijai nepasirodė „toks jau labai“ reikšmingas. Nė vienai žinių tarnybai nėra pasisekę sukurti visumos: štai pasaulis, štai mes jame, šiuo laiku ir šioje vietoje, štai kaip mus paveiks įvykis, apie kurį dabar pranešame.

Žinoma, galima sakyti, kad pasikeitė laikai. Faktas, kad dauguma Lietuvos žiūrovų abejingi pasaulio įvykiams, leidžia manyti, jog žmonės jaučiasi gerokai saugiau ir labiau rūpinasi savo reikalais. Tačiau kartu, tai ir akivaizdus Lietuvos suprovincialėjimo ženklas. Kaip tas žemaitiškas „Strazdas“, sudainuotas „Eurovizijos“ konkurse, tarsi tyčia stengiantis nepaisyti konkurso kriterijų ir tvirtinant, jog mūsų daina buvo pati geriausia, tik konkursas jai netiko. Nejau tai nebuvo aišku iš anksto?

Net paviršutiniškos nuomonių apklausos kartais išryškina labai įdomias problemas. Štai vienas pavyzdys iš televizijos srities: žiūrovų klausta, su kokia „televizijos asmenybe“ jie norėtų pavaikarientauti. Daugiausia balsų surinko Algimantas Čekuolis (iš LRT), pasižymintis bruožais, kurių jaunųjų komercinių televizijų vadovybės vengia it ugnies. Čekuolis nejaunas, jo vedama laida rodoma neįtikėtina nepatogiu metu – šeštadienį popiet, joje nedalyvauja jokie kiti pašnekovai, neskleidžiami skandalingi gandai, net filmuota medžiaga naudojama itin šykščiai. Tačiau ją nuolat žiūri gausus būrys žmonių, kurie, pasirodo, mielai prateštų pokalbius su vedėju ir už vakarienės stalo. Tokius reiškinius sunku vienprasmėškai paaiškinti, tačiau galima manyti, jog gerbėjų pasirinkimą žymia dalimi lėmė tai, kad Čekuolis daug matęs, skaitęs ir patyręs, o svarbiausia – gimęs pasakotojas, sugebantis autoritetingai ir įdomiai pasakoti įvairiausių dalykus. Ne tik papasakoti, bet išaiškinti, sakytum, suvaidinti, padaryti pasaulio įvykius artimus ir pažįstamus. Trumpai tariant, tai ryški asmenybė, apžvalgininkas, nevenigiantis pateikti tokio įvykių vaizdo, kokį mato pats. Tai vienas iš labai nedaugelio „ano meto“ žmonių, sėkmingai įsiterpusių į „šio meto“ gyvenimą. Su jo vertinimais galima ginčytis (labai dažnai), tačiau tai tikras ginčas su gyvu žmogum, o ne sielvartas atsimušus į krūvą popierinių spaudos pranešimų bei filmuotos medžiagos, kuriuos „pristato“ blankiaakiai vedėjai, visus užsienietiškus žodžius tariantys pagal anglų kalbos taisykles.

Taip visai netikėtai atsiskleidė bene skausmingiausia visų komercinių televizijos stočių nelaimė: įdomių ir patikimų žmonių trūkumas. Šis poreikis egzistavo vos joms kuriantis, jis išlieka ir po dešimt metų. Išties galima išvardyti labai nedaug žmonių, kurie susiformavo kaip „televizijos asmenybės“ ir teikia svarumo savo vedamoms ar kuriamoms laidoms. Tai žinių vedėjai Nemira Pumprickaitė ir Darius Lukoševičius, pokalbių labirinte vykusiai laviruojanti Edita Mildažytė ir „geriausias krepšinio

komentatorius“ Linas Kunigėlis. Įdomu ir tai, kad šie profesionalai dažniausiai dirbė ne vienoje televizijoje, o Kunigėlis išvis klajoja per visus kanalus, komentodamas įdomiausias varžybas. Beje, publicistinių bei informacinių laidų vedėjų amatas – tas retas atvejis, kai jaunystė yra kliūtis. Todėl ir „Srovės“, ir „Lietuvos ryto televizija“ atrodo netikros, „perspaustos“, o dažnai pasitaikantys globalūs reporterių apibendrinimai skamba geriausiu atveju naiviai, blogiausiu – visai juokingai.

Kad žiūrovai buvo išsiilę *pramoginių ir humoristinių laidų*, aiškiai parodė neilgai gyvavusios „Bentski šou“ ir, priešingai, stebėtinai ilgaamžės „Radijo šou“ populiarumas. Šiedvi laidos buvo visiškai skirtingos: lengva, neįžeidžiai absurdiška „Bentski šou“ nekurstė perdėtų aistrų, patiko daugeliui žiūrovų (o kuriems nepatiko, tie paprasčiausiai gūžtelėję pečiais perjungdavo kanalą). Tuo tarpu „Radijo šou“ veikėjai linksminosi draskydami šventenybes ir iš kailio nėrėsi ieškodami replikų, kuriomis galėtų užgauti kuo daugiau žmonių išsūk. Įsigyti priešų jiems puikiai sekėsi, tačiau ne mažiau aistringi buvo ir jų gerbėjai. Taigi dvi skirtingos kryptys, dvi skirtingos, tačiau kone vienodai vaisingos koncepcijos – tarsi smagus rokenrolas ir žiaurus metalas. Kaži kaip išsūk humoro laidų kūrėjams pavyko pataikyti į pasaulyje populiaris sroves: viena iš jų tarsi smagiais kvailiojimais pagrįsti pokštai, kaip senesniųjų BBC serialų ar „Monty Pythono“ perliukai, kita – juodoji absurdo komedija, panaši į pas mus skandalų neišvengusį „Byvį ir Tešlagalvį“. Tačiau šias dvi pramogines laidas siejo vienas esminis bruožas: jos abi turėjo intelektualinį pamatą, operavo kultūrai bendromis ir istorinėmis sąvokomis. (Skandalingasis „Radijo šou“ vaikinių išsityčiojimas iš nesėkmingo Dariaus ir Girėno skrydžio buvo skirtas žiūrovui, kuris jau žino, kas tie Darius ir Girėnas ir ką jie padarė. Beje, kaip parodė tolesni įvykiai, gyvenimas ir čia pranoko kūrėjų vaizduotę: siekdamas gerinti įvaizdį „Lietuvos avialinijos“ nė nemirktelėjusios pavadino du savo lėktuvus žuvusių lakū-

nų vardais – atseit, laimingo skrydžio). Dabar „Bentski šou“ tradiciją iš dalies tęsia „Dviračio šou“, nors jai ir nepavyksta išlaikyti skaidraus, dienos politinėmis aktualijomis neapkašyto tono.

Užtat panašu, jog tai laida žmonėms, dar mokantiems skaityti.

Tačiau, kaip kadaise pranašėskai pareiškė orioji „Bentski šou“ visų klausimų specialistė ponია Hana: „Jie ten turi savo madą, o mes čia turim savo madą.“ Todėl lietuviškos humoro laidos nepasuko nė viena iš klasikinių krypčių (pastaruosius kelerius metus nykiaai vegetavusi „Radijo šou“ buvo tik blyškus savo pačios šešėlis). Užtat atrasta trečioji kryptis. Dar LNK karjeros pradžioje atsirado pramogų bei humoro laida – pono Zakarausko „Šou bulvaras“, skirtas ne tokiai mąšliai auditorijai. Laikui bėgant abi pirmosios laidos nunyko, o štai „Šou bulvaras“, garsėjančio klaidiais anekdotais apie girtuoklius ir „antrą galą“, pavyzdžiu susikūrė ištisa puokštė naujų laidų, pasiklidusių po visas komercines televizijas: neįtikėtinojo Raimundo Šilansko vedama „Tegyvuoja karalius!“ bei anekdotų šou „Už kampo“ per TV3, „Plikio ir Šmikio Šo“ BTV, „Nosis“ LNK. Tad atsitiko taip, kad būtent šios laidos lemia „pramogų ir humoro“ sąvoką komercinėse televizijose. Peržvelgus kasdienės pramogines programas darosi aišku, jog

minėta tendencija kone simbolinė. Kas prieš dešimtmetį atrodė neskoninga, grubu, neprofesionalu ar stačiai kvaila, dabar atrodo lygiai taip pat, tik pateikiama daug gausiau. „TV antenoje“ skelbiami įvairių laidų reitingai rodo, jog žiūrovai rydami seilę stebi „Teleloto“, „Laimės ratą“, „Atspėk kainą“ bei panašias pinigų dalybas.

Vienas kertinių bet kokios televizijos akmenų – jos rodomi *filmai*. Sovietiniais laikais ir šiaip filmų nebuvo per daug, o užsienietiškių bei naujų – kone išvis nerodė. Todėl suprantamas žiūrovų godylis kuo greičiau užpildyti prievarta suformuotas išsilavinimo spragas. Tiesa, spragas kiekvienas jautė vis kitokias: vienas alko pamatyti visas „Rokio“ serijas, kitas – Jarmusch'o filmus, trečias – „Kasablanką“. Vargu ar suklysiu pasakiusi, kad tokios beviltiškų serialų gausos nesitikėjo niekas. Bet kalba ne apie juos. Neseniai „7 meno dienoje“ šiaip jau kritiškas Jonas Ūbis rašė, jog televizijos iš esmės atliko švietėjišką vaidmenį ir suteikė žmonėms galimybę susipažinti su svarbiausiais klasikiniais pastarojo pusamžio filmais. Su šiuo teiginiu knieti ir sutikti, ir nesutikti. Taip, senų filmų (daug gerų, dar daugiau blogų) parodyta daug. Tačiau tvirtinti, jog jie leido užpildyti spragą, galėtų tik kino profesionalas ar karštas mėgėjas, iš anksto žinojęs, kokių filmų buvo pasmerktas netekti, ar net sugebėjęs kaip nors aplinkiniais keliais juos pasižiūrėti. Tik jam tai vienoje, tai kitoje televizijoje fragmentiškai šmėstelintys įvairiausių laikotarpių kino filmai galėjo sugulti į bendrą, tolygų audinį. Kitaip sakant, jis juos net ne žiūrėjo, bet veikiau *atpažino*, at rado lietuviškoje kultūrinėje terpėje.

Eiliniam kinu besidominčiam žiūrovui (apytikriai tai būtų tas, kuris žinojo, kad „Maltos sakalė“ vaidino Humphrey'is Bogartas, tačiau filmo nebuvo matęs) sovietų ir geležinės uždangos sukurtą tuštumą įveikti gerokai sunkiau. Jis turi stropiai sekti specialią kultūrinę spaudą, nes bendrųjų savaitraščių televizijos programose visi filmai, sukurti iki 1980 metų, pristatomi kaip „klasika“, naujesni – kaip „naujovė“. Dažniausiai

tai būna visiškai begėdiškas melas. Tiesa, panašu, jog liovėsi tokie barbariški triukai, kaip „Mano puikiosios ledi“ ar „Muzikos garsų“ dainų tekstų vertimas į lietuvių kalbą, herojams dainuojant. Tačiau liko bukas įsitikinimas, kad per kitas Velykas kuri nors televizija būtinai vėl parodys „Muzikos garsus“ (aš statyčiau už TV3). Tuo tarpu milijono kitų puikiausių senų miuziklų neparodys niekada. Kodėl? Ar kad „miuziklą žiūrovai jau matė“?

Bent kiek sistemingesnio filmų pateikimo nėra nė žymės. LNK „Snobo kinas“ parodė ne vieną įdomią kino juostą, tačiau šią laidą smarkiai riboja jos priklausomybė nuo visiškai nesuvokiamų veiksnių: ar autoriaus skonio, ar pačios televizijos finansinių galimybių. Negali būti tikras, kokią šalį, kokį laikotarpį ar stilių laida atskleis kitą savaitę, be to, gerokai trikdos dosnus vedėjo įprotis vienodai genialiais vadinti visus pristatomus filmus.

„Snobo kinas“ siejasi ir su bene vienu išlikusia šio vardo verta kultūrine laida – Ryčio Zemkausko „Lankomis“ (LNK). Pradžioje ji atitiko kriterijus, nesąmoningai keliamus „nevalstybinės“ televizijos kultūros laidai: gyva, laisva, pernelyg nepaisanti autoritetų, aiškiai rodanti autoriaus interesų sritis bei skonį. Galima ilgai aiškintis, kodėl smalsumą ir norą išklausti įdomius pašnekovus

KLAUSIMŲ PATOSAS

Friedhelmas Menekes SJ – Kelno Šv. Petro bažnyčios klebonas, Šv. Jurgio Aukštosios filosofijos ir teologijos mokyklos, Mainco universiteto ir Braunšveigo Aukštosios vaizduojamųjų menų mokyklos profesorius. Spausdiname jo pokalbį su *Stefanu Orthu*.

Viduramžiais vyravo meno ir Bažnyčios harmonija, o šiandien jie – kas sau, jei ne vienas prieš kitą. Negi santykiai tarp Bažnyčios ir meno yra?

Žinoma, esama ir irimo reiškinių. Tačiau aš šį procesą linkęs sieti su sociologiniu požiūriu į kultūrą ir religiją, taigi žiūrėti į tai dalykiškai. Todėl reikia pra-

ilgainiui pakeitė pretenzingumas ir gėrėjimasis savimi, tačiau atsitiko keistas dalykas: „Lankos“ tiek suoficialėjo, kad joms beliko pereiti į LRT.

Galima įvairiopa aiškinti, kodėl tiek daug žadėjusi laisvos komercinės televizijos idėja (prisiminkime, jog LNK reiškia „Laisvas ir nepriklausomas kanalas“) virto tokia nuobodybe. Gal tai dėl to, kad Lietuvos rinka per maža. Gal dėl to, kad savininkams labiausiai rūpi pelnas, kurį lengviausia gauti iš masinių pramogų. Gal kad niekam nerūpi ugdyti profesionalius televizinius ar nuosekliai rodyti gerus filmus. Žinovai tvirtina, kad komercinės televizijos visur neskoningos. Tačiau problema ne ta. Blogiau, kad Lietuvoje visos trys komercinės televizijos neskoningos *vienodai*. Komercinės televizijos ryžtingai atsisakė buvusių ketinimų specializuotis ir kiekviena taikosi „apimti“ visus Lietuvos žiūrovus, kišdamos masines pramogas, padaugintas iš bendro žemiausio vardiklio. Rezultatas – faktiškai viena, jungtinė komercinė televizija, kaip vienas didžiausias šalies dienraštis.

Šiame fone Lietuvos Respublikinė Televizija, šiaip išties nusipelnanti kritikos, bent turi šansą išryškinti kitokią koncepciją.

Rasa Drazdauskienė

dėti nuo to, kad naujaisiais laikais turime konstatuoti kultūros diferencijavimąsi į įvairias autonomines sritis. Visuomet patsitelkiu palyginimą su ranka: sugniaužtas kumštis ir išskėsti pirštai. Sugniaužtas kumštis simbolizuoja Viduramžius. Kumštis įtemptas, o viduryje, kažkur viduje egzistuoja kažkas panašaus į įsivaizduojamą vidinę transcendentinę erdvę. Šis vidinis vidurys traukia į save visas jėgas. O mūsų laikus vaizduoja ranka išskėstais pirštais. Išskėtus pirštus, į jų galiukus priplūsta kraujo, jie parausta, ir tada matyti, kur susitelkusi energija. Šis atitrūkimas apibūdina visiškai normalią raidą. Visuomenėje ir politikoje iškilo demokratija ir pliuralizmas; panašiai vys-

tosi ir religinis pasaulis, pamaldumas ir jo visuomeninė raiška. Santykis tarp meno ir Bažnyčios dabar tampa sociologiškai apibrėžtu nutolimo ir susvetimėjimo santykiu. Tik iškart reikia pasakyti, kad santykiai, pavyzdžiui, tarp meno ir karybos arba tarp meno ir literatūros šiandien taip pat nėra geri. Tokia realybė. Kas kita – kaip su ja elgiamasi.

Kas lėmė šį diferencijavimąsi?

Atsakymo, matyt, reikia ieškoti Renesanso. Aš pritarčiau, pavyzdžiui, Josepui Beusui, teigusiam: svarbiausias naujųjų laikų žmogus yra Ignacas Lojola. Jam jis buvo dar svarbesnis už Martyną Liuterį. Beusys Ignacą laikė pirmuoju moderniu žmogumi, Viduramžių hierarchinį mąstymą pavertusiu *devotio moderno*, iš sustabarėjusios objektyvios mąstysenos ir sąmonės struktūros perėjusiu į atvirą, subjektyvią, modernią. Dabar pavienis žmogus turi elgtis visiškai kitaip. Jis nebegali savaime iškomponuoti į tam tikrą pasaulio vaizdą, o savo pasaulėvaizdį turi kurti pats, individualiai. Jis visada išlaiko tam tikrą ryšį su tradicija, tačiau skirtumo tarp Pasaulio ir Aš formavimuisi lemiamas dalykas yra kūrybingo ir laisvo subjekto ugdymas.

Vis mažiau žmonių reguliariai lanko pamaldas. Užtat meno parodų lankytojų pastaraisiais metais smarkiai padaugėjo. Ar šis reiškinys atspindi pasikeitusį žmonių prasmės poreikį?

Tai ne tik pasikeitęs prasmės poreikis, bet ir pasikeitęs visuomeninis prasmės pasiskirstymas ir organizacija. Vyksta didžiulis klasikinių religinių formacijų – konfesijų erozijos procesas, ir vieno prasmės poreikio šalininkai pereina į kitas prasmės zonas, kur tas prasmės poreikis patenkinamas galbūt lengviau, paprasčiau, „švelniau“. Daug kas ieško prasmės poreikio patenkinimo laisvalaikiu, literatūroje, kultūriniuose renginiuose, kine, muzikoje, žinoma, svarbi vieta tenka ir muziejams. Tačiau, drįsčiau sakyti, ten šis poreikis vargu ar visiškai patenkinamas.

Kodėl muziejai ir juose esantys paveikslai nesugeba to padaryti?

Esminė priežastis – paties paveikslo savybės, tačiau tai nulemia ir muziejų organizavimas. Paveikslas nepateikia pasaulėžiūros dalykų taip, kaip tai padaro žodis. Paveikslas nėra racionaliai tikslus. Jis abejoja apibrėžimais. O žodis yra apibrėžtas, pakankamai aiškus ir vienprasmis. Paveikslas, priešingai, labiau linkęs būti atviras, veikiau neapibrėžtas. Todėl paveikslas niekada nėra aiškus teiginys, tai sudėtinis jutiminis ir intelektinis išpūdis, o poveikį man, žiūrovui, pirmiausiai reikia išsiaiškinti pačiam. Todėl paveikslai reikalauja interpretavimo. Tą darbą turiu atlikti. Tačiau muziejuje vien pažvelgus į paveikslus tai neįvyksta, todėl ir toks pateikimo būdas paveikslams netinka. Muziejuje eksponatai rodomi difuziškai ir chaotiškai, jie užgožia vienas kitą, todėl su menu susidūrusiam žmogui labai sunku orientuotis. Iš esmės muziejus nėra agentūra, tenkinanti prasmės poreikį, kur kas labiau tai visuomeninė laisvės saugykla, demonstruojanti nepriklausomą meno egzistavimą ir būtinumą. Užtat geresnės ir įdomesnės atskirų menininkų parodos, apžvalgos, retrospektyvos. Čia galima bandyti nutiesti tiltą tarp kūrinių visumos ir žiūrovo.

Pastaraisiais dešimtmečiais būta nemažai bandymų ir pastangų vėl užmegzti bendravimą tarp meno ir Bažnyčios. Tačiau, nepaisant jų, tai vis dar atskiri pasauliai?

Žvelgiant į visumą – be jokios abejonės. Egzistuoja ne tik struktūrinė įtampa, kuri gali būti ir vaisinga: Bažnyčia ir menas daug kur priešiški vienas kitam. Sakau taip, nors esu patyręs ir daug gerų dalykų. Praktiškai mūsų laikų meno bažnyčioje nerasi, praktiškai tai, ką Bažnyčia naudoja arba įsigyja kaip meną, menas pašiepia ar net niekina.

Ar pagrindinė priežastis, dėl kurios nėra pagrindo sutarimui, – išsiskiriančios estetinės pažiūros, netinkamas santykis tarp Bažnyčios vadovybės meninio

skonio ir šiuolaikinio meno sluoksnių stiliaus supratimo?

Supratimo nėra, kadangi skirtinga ne tik estetika, bet ir pati meno sąvoka. Fatališkas dalykas: menas įsivaizduoja užvakarykštę Bažnyčią, o Bažnyčia susidaro užvakarykštį vaizdą apie tai, kas yra menas. Supančiota devyniolikto ir dar ankstesnių amžių estetikų Bažnyčia mene vis dar ieško iliustracijos, atpažįstamo vaizdavimo, reprezentacijos, simbolikos, tai yra, „sužodinio“ ir suprantamumo. Ji nenuėjo to kelio, kurį nuėjo menas – iš apribojimų į save patį, prie naujų išraiškos sistemų.

Tad kur glūdi meno ir Bažnyčios problemos?

Menas, tikėjimo požiūriu, yra priemonė kritiškai ir nuolatinei apreiškimo reformacijai. Jis nepasirengęs priimti „romiškąjį“ Bažnyčios principą – tikėjimo pavertimą institucija. Menas į religiją žvelgia senąja protestantiška dvasia, jam tai klausimas apie prasmę ir ištakas. Todėl meno ir Bažnyčios santykiuose susiduria labai sudėtingos skirtybės. Iš pradžių reikia suvokti šią struktūrinę problemą ir pripažinti atsiskyrimą. Tai pagrindinė būtina sąlyga norint rasti protingą išeitį. Toliau nereikėtų nei abejoti meno autonomija, nei keikti amžinai vakarykšte diena gyvenančią Bažnyčią už autoritariškumą ir dogmatiškumą.

Bet kodėl galima rodyti autonomiškus ir neturinius aiškiai išreikštų religinių paskatų moderniojo meno kūrinius Bažnyčioje, kaip Jūs darote Šv. Petro bažnyčioje?

Man dažnai priekaištauja, esą aš darau kažką neleistina: į bažnyčią, kur švenčiamas tam tikras apreiškimas, įnešu su juo nieko bendra neturinčią dvasią. Čia turiu pasakyti, kad tiesiog negaliu kitaip, kadangi meno lygmenyje neturiu nieko kita. Be to, meno kūrinys turi tokią pat teisę būti bažnyčioje, kaip kiekvienas žmogus turi teisę ten ateiti. Juk pagaliau ir dauguma žmonių ateina ne

tik kaip tikintieji, bet ir kaip klausiantieji, trokštantys atsakymo, nes tai suinteresuoti žmonės. Nė kiek neabejoju, kad egzistuoja sveikas vaizdaus meno poreikis. Tačiau meną reikia imti iš to laikmečio, kada jis gyvavo. Šiandien iš esmės nebėra jokio „vaizdaus“ meno. Sakydamas, kad man jo reikia, ir užsakydamas jį kam nors, kas gali pigiai pateikti, gaunu tokį rezultatą, jog menas to kūrinio nelaiko menu, jis neišnaudoja didelių galimybių, slypinčių tarp Bažnyčios ir meno.

Kas jungia abu pasaulius? Kodėl verta Bažnyčioje užsiimti moderniuoju menu?

Žvelgiant į mano pastarųjų dvidešimt metų praktiką, į akis krinta toks dalykas: tiek menas, tiek religija yra priklausomi nuo intelektualinių ir dvasinių inovacijų. Šios inovacijos religijoje vadinamos apreiškimu, kaip tiesioginis – nors žmogiškai, per kalbą ir patirtį pasireiškęs – dieviškumo poveikis. Meno lygmenyje tai vadinama įkvėpimu, nes menas dažnai atsiranda iš didelės nevilties ir dvasios skurdo. Kūrinyje visada grumiasi abejonė ir tikėjimas. Apreiškimo vedamai religijai, kokia yra krikščionybė, nėra nieko geriau, kaip atsiliepti į atviras klausimų struktūras, nors krikščionybės atsakymai nėra tokie plokšti, paprasti ir dogmiški, kaip galbūt kai kas mano. Įdomu, kad dvidešimtam amžiuje mene glūdi gili religinių pastangų tradicija.

Kokių pavyzdžių čia būtų galima pateikti?

Visame pasaulyje tai pademonstravo didelės parodos, pavyzdžiui, 1986 m. Los Andželo paroda „The Spiritual in Art. Abstract Painting 1890–1985“, 1995 m. Čikagos „Negotiating Rapture“, 1998 m. Melburno „Beyond Belief“, Vokietijoje vyko Katalikų dienų parodos – 1980 ir 1990 m. Berlyne. Visose jose peržengta Bažnyčios nustatyta riba ir parodyta, kad visas meno spektras atviras ir būtinai reikalingas religijai. Pavyzdžiui, Kandinskis ir Mondrianas buvo labai stiprios religinės orientacijos žmonės, tačiau kartu labai skeptiškai nusiteikę pripa-

žintų Vakarų religijų atžvilgiu. Tačiau prieš kritikuojant svarbu pamatyti, kad čia klausama tikra forma ir atvirai. Dėl skirtingų meninių pozicijų pateikiami skirtingi atsakymai, juos pasigavusios religijos iš tiesų nustebtų.

Kiek šiame meno atsivėrime religijumui esama krikščioniškojo prado?

Imkime, pavyzdžiui, įsikūnijimo arba Jėzaus širdies tematiką. Bažnyčioje daug kas mano, jog tai esanti dvasinė praeities tradicija, ir nustemba, jog yra priešingai. Staiga šią klasikinę seną širdies, jausmų ir įkarščio religiją vėl primena – ir ne kas kitas, o Josephas Beuysas. Kai menininkai remiasi tiesiogiai krikščionyste, juos įkvepia ne tai, kas skelbiama šiandien, o praeities mistika: pavyzdžiui, Antonį Tāpiesą – Ramonas Llullas, Arnulfą Rainerį – Teresė Avilietė ir Kryžiaus Jonas..., daugeliui menininkų artimas Mokytojas Ekhartas. Apskritai menas savo kelio ieško būtent keldamas religinius klausimus, ypač krikščionybėje. Menas, kaip sako Karlas Rahneris, stovi anoniminėje krikščionybėje ir čiuo-pia, ieško, klausia. Be to, manau, realybė neatrodo tokia „įstriža“ ir tokia ezoteriška, kaip mums dažnai nori įteigti meno kritika ir meno istorija. Tačiau menas priklauso nuo Evangelijos ir teologijos. Čia nusidriekia daugybė pokalbių. Tačiau Bažnyčia jų nesurenka. Ji nekalba ta kalba ir nenori jos išmokti. Ji netgi nebekalba lotyniškai, ką jau kalbėti apie hebrajų kalbą. Tačiau ji ne ką daugiau kalba angliškai ar ispaniškai. Nėra smalsumo. Nėra noro tiesti tiltus ir persikelti į kitą pusę.

Pastudijavus bažnytinių akademijų programas ir leidyklų katalogus krinta į akis, kad meno ir Bažnyčios tema šiuo metu yra en vogue. Gal galima kalbėti apie permainų nuotaikas?

Čia reikia skirti du dalykus. Nenoriu neigti, kad Katalikų Bažnyčioje viena ar dvi kartos puoselėja tokių pastangų tradiciją. Nuo prancūzų dominikonų arba monsinjoro Otto Mauerio Vienoje iki pa-

vienių dvasininkų Vokietijoje ir Austrijoje, besiremiančių Romano Guardini'o didžiuoju kultūriniu atvirumu. Yra ir dvi institucijos: žurnalai „Kunst und Kirche“ ir „Das Münster“ bei Guardini'o draugija Berlyne ir Vokietijos krikščioniškojo meno draugija Miunchene. Iš viso Vokietijoje vien parapijų lygyje dabar esama maždaug 700 ar 800 iniciatyvų, ir jų vis daugėja. Tačiau aš drįščiau teigti: kad ir kiek būtų gerų ir nuostabių dalykų, beveik niekas nedaroma nuosekliai – čia nereikėtų pasiduoti iliuzijoms. Tokia mano kritika visuomet susilaukia nemažai prieštaravimų ir piktų atkirčių, tačiau ne ją paneigiančių argumentų. Svarbiausia mene yra ne pakabinti paveikslus bažnyčioje, o išlaikyti meno „erosą“ ir „jėgą“. Meninis pradas negali apibrėžti religinio, kadangi juda visai kita kryptimi. Todėl visuomet kartoju, kad norėdamas tvirtinti, jog paveiksluose esama religinio prado, eksponuojamas turi pats pastovėti prie paveikslų. Reikia pačiam sužinoti, ką „sako“ paveikslai ir tai verbalizuoti, kai žmonės kreipsis su suinteresuotais ir paprastais bei aiškiais klausimais. Paveikslai niekuomet nebūna identiškai tikėjimo paslaptims. Tai visuomet tik daliniai klodai. Tačiau jie nevienodi. Todėl paveikslams reikia laiko, susikaupimo, reikia klausyti, matyti, įžvelgti, reikia visų dorybių ir apeigų, kurių išmokstama stebint. Tačiau tokio dėmesio paveikslai nesulaukia. Todėl kasdieniame mūsų bendruomenių gyvenime šie susitikimai nebūna vaisingi.

Šv. Petro bažnyčioje nuo devinto dešimtmečio reguliariai savo meną rodo žymūs menininkai – vien altoriuje buvo daugiau kaip 50 menininkų triptikų. Kuo išsiskiria Jūsų Kunst-Station veikla iš kitos bažnytinės veiklos?

Pirmiausiai mes esame ne šv. Petro Kunst-Station, o šv. Petro parapija. Mūsų bažnyčia pirmiausiai yra sakralinė vieta, kurioje galima melstis ar uždegti žvakelę prie Dievo Motinos paveikslo. Mes nesame galerija, muziejus ar parodų salė, mes esame moderni krikščionybės skleidimo vieta, turinti didelę praeitį. Pamatai

padėti 70 metais, o bažnyčia čia stovi maždaug 1400 metų. Kaip ir visoms bažnyčioms miesto rajone, kur gyventojų nedaug, mums tenka kovoti ir atsiskaičyti konkrečiam žemiškam gyvenimui. Bandome suaktualinti tai, ką skelbiame, per bendravimą su menu bažnyčios patalpose, kad nepražiopsotume svarbiausių epochos klausimų, kaip, pavyzdžiui, Bažnyčia pražiopsojo devyniolikto amžiaus socialinius klausimus, tačiau menas vis dėlto nėra pastoracinė koncepcija, kaip susieti žmones su bendruomene. Menui bažnyčioje mes suteikiame atskirą patalpą – emporą. Apačioje, liturginėse patalpose, rodome tik vieną ar du paveikslus – anksčiau tai buvo triptikai altoriaus erdvėje, iš bažnyčių pašalinus altorius, iš esmės jau nefunkcionalūs. Taigi pas mus – skirtybių sambūvis. Ir lengvas sąlytis, kurį norime pajusti klausimuose ir atsakymuose.

Modernųjų, abstraktųjų meną daug kas nelabai pripažįsta. Ar bendruomenė, tai yra tie, kurie ateina pirmiausiai švęsti Mišių, neprotestuoja?

Čia jau neaprotestuota. Tačiau tai didmiesčio bendruomenė. Žmonės, neretai ateinantys iš toliau, čia tikisi meno. Iš pradžių aš kunigavau Frankfurte, tradicinėje parapijoje pagal gyvenamąją vietą. Ten, suprantama, tokių problemų kildavo. Joms spręsti reikėjo daug kantrybės ir daug nutarimų. Pamenu, kaip Emilio Schumacherio parodą galėjau surengti tik dėl to, kad parapijos taryboje turėjau vieno balso persvarą! Vėliau supratau: dėl meno negalima balsuoti. Problemų yra ne tik Bažnyčios demokratijoje, bet ir meno demokratijoje. Dvasiniuose dalykuose tai ne tik skaičiaus, bet ir kvalifikuoto įsijautimo dalykas. Kelne mes daug kovojom dėl šios problemos: rezultatas surašytas nuostatuose. Bendruomenės taryba pasikvietė patarėją meno klausimais ir juo pasitiki, pasilaikydama sau veto teisę. Kiekvieną sekmadienio popietę aš krikštiju – vienos krikščynos po kitų, nes tai, ką mes bandome daryti, sukelia tam tikrą atvirumą, rezonansą ir vaisingumą, kuris kartu yra

katalikiškas. Kardinolas Meisneris, kuriam visada būsiu dėkingas už atvirumą, matyt, susidarė apie mane tokį vaizdą: jis turbūt truputį kuoktelėjęs, bet katalikas. O tai man svarbiausia.

Paprastai menininkai vengia krikščioniškų susibūrimų. Ar tie, kuriuos kviečiate eksponuoti savo kūrinius, nebijo tokio artumo?

Nors ir nederėtų garsiai sakyti, daugelis menininkų labai ilgisi susilietimo su Bažnyčia ir netgi susitaikinimo su ja. Artumo baimės niekuomet nėra, jei sąlygos tinkamos. Tačiau norėdamas pakabinti paveikslą bažnyčioje, prieš tai turiu iš ten išnešti labai daug, ne tik abejotina meną. Nagi, pasižvalgykit po mūsų krašto altorius. Ten rasi ko tik nori: gėlių, stalų, kėdžių, žvakių, kilimų, varpelių... Todėl erdvė tampa neaiški. Svarbiausias bažnyčios įrangos dalykas – altorius. Altoriaus, – nesvarbu – stalo ar bloko – forma labai aiški. Tačiau padėjus ant jo daiktus – žvakę, gėlę, knygą, – ta aiški forma uždengiama. Prisiminkit ir daugybės žvakidžių apsuptį. Norint pateikti altoriaus inovaciją, reikalinga tuštumos kultūra.

Kaip suderinti tą tuštumos kultūrą su liturgijos reikalavimais?

Prieš aukojant Mišias tam reikia pasirngti. Procesija įneša viską, ko reikia liturgijai, o paskui vėl viską išneša. Tai reiškia, kad aiškiai struktūruotoje, jei norite – ir tuščioje bažnyčioje vis dėlto įmanomos labai iškilmingos, katalikiškos ir džiaugsmingos pamaldos. Tiesiog reikia viską išjudinti. Toliau: Pelenų dieną reikia uždengti visus paveikslus. Visus. Dabar mes marškomis uždengiame ne tik visus paveikslus, bet ir spalvotus langus. Tai gražus senojo papročio atnaujinimas. Maždaug tūkstantaisiais metais taip buvo daroma beveik visur, tik vėliau pamiršta.

Ar jaunoji menininkų karta tokia pat jautri religiniams dalykams?

Jau kokius dešimt metų lankausi vi-

sosė meno akademijose, galiu surasti religines patalpas ir paakinti jaunos menininkus rodyti ten savo darbus. Kiekvieną kartą mane nustebina didelis domėjimasis religija. Neseniai vienoje akademijoje ketinau kalbėti apie Beusą, tačiau studentai ėmė klausinėti: kas yra egzercicijos? Kas yra Dievo valia? Kaip klausimai apie Dievą susiję su mano kūryba? Kai atsakau, kad tai, kas susiję su religija, susiję ir su jais pačiais, kad pirmiausiai tai susiję su menu ir kad be religinio impulso menas nėra negali būti kuriamas, atsiranda kai kas nauja, tai, kas įgauna religinį santykį. Tik tai labai sunku. Pernelyg mažai bažnyčioje žmonių, su kuriais galima kalbėtis. Vienas čia nieko nenuveiksi. O struktūriškai? Sizifas. Sizifas, ir nieko daugiau. Bet tai įdomu!

Kas turėtų pasikeisti?

Didžiausia problema – bažnytinio mokymo struktūra. Nesu iš tų, kurie sako, kad vyskupai nepajėgūs ką nors pakeisti. Priešingai. Tarp mūsų vyskupų daug „grožio mylėtojų“, ir galima pasidžiaugti, kad Vokietijos Vyskupų Konferencija sukūrė naujas teologų rengimo koncepcijas. Tačiau egzaminų tvarką fakultetuose vis dar diktuoja dogmos ir tūkstančiai egzegezės detalių. Žinoma, visa tai svarbu, tačiau, esant dabartinei struktūrai, menui vietos nebelieka. Tai turės fatališkų pasekmių. Bažnyčia neįsidėmėjo Pauliaus VI įžvalgos: mūsų amžiaus klausimai – tai kultūriniai klausimai.

Nelengva ir nežinia, ar tikslinga nurodyti bendruosius kriterijus tiek autentiškam, tiek religiniam menui. Ar visi dailės kūriniai iš esmės tinkami rodyti bažnyčios patalpose?

Visuomet sakau: tik geriausi! Bažnyčioje mums teks pasivyti ilgą naujųjų amžių Renesanso laikotarpį. Anuo metu, paprastai šnekant, buvo siekiama: Dievui tinka tik tai, kas geriausia. Šiandien Bažnyčioje beveik nesama meninės kompetencijos. Užtat, deja, nemažai nieko nepasiekusių menininkų, sulindusių į iliustratyviąją dailę. Jie bando pa-

tekti į Bažnyčią per užpakalines duris. Aš sakau: kiekvienas geras kūrinyt tinka mas rodyti bažnyčioje. Menas – tai siekimas sukurti tikrą, naują formą, kuri bus tokia, kad ir mane, žiūrovą, paakins kurti, išjudinti transcendentiškus dalykus. Tam tinka visi meno kūriniai, nesvarbu ar jie konkretūs, vaizduojamieji, ar nekonkretūs, abstraktūs. Aš nebijau nė kritiškų paveikslų. Žinoma, reikia žiūrėti, ar tai, ko aš nebijau, būtinai tuojau pat turi būti įtraukta į bendravimo procesą Bažnyčioje, kuris vėlgi priklauso nuo geros valios. Tačiau tai jau kitas – protingumo klausimas.

Ar būna šventvagiškas menas?

Tai absurdiškas įsivaizdavimas. Geras menas iš viso negali būti šventvagiškas. Menui kelią rodo klausimai. O tikrais klausimais siekiama pozityvaus atsakymo. Kai priekaištaujama dėl šventvagiškumo, dažnai kalbama apie blogą meną. Tam menui tenka atsakyti už daug ką, kad galėtų įsitvirtinti aršūs fanatikai. Nesu pastebėjęs ieškančių menininkų šventvagiškumo. Žinoma, kai kas šokiruoja, pavyzdžiui, Maxo Ernsto madona, „lupanti“ kūdikėlį Jėzų. Menas neretai būna nepatogus ir dygliuotas, kadangi jis naujas ir naujai „mato“. Tai jau užduotis man: kaip su juo elgsiuosi, kaip atsiversiu.

George'as Steineris knygoje „Tikrosios esatys“ pateikė tezę apie religinį meno kūrinių orumą. Daug kas jam prieštaravo. Ar kiekviename meno kūrinyje yra kokia nors religinė plotmė?

Čia reikia kalbėti atsargiai, nes ne vienas menininkas susierzina dėl tokio teiginio. Drįsčiau teigti, kad Francis'o Bacono moderniojo meno indėlis į religingumą šiame amžiuje, ko gero, didžiausias, nors jis pats nebuvo religingas. Tačiau jis buvo entuziastingas, aistringas, rimtas, kūrybingas. Kas daro meno kūrinių religinių? Žinoma, jis netaps religiniu, nutapius tam tikrus akivaizdžius, žinomus krikščioniškus siužetus. Menas niekuomet nėra žinios. Menas atveria nuostabą ir šitai nustato tai, kas yra

esminis dalykas tikėjimui. Lemiamas dalykas mene yra jausti poreikį semtis iš kūrybos ir dar daugiau iš prisidėjimo prie kūrybos, keisti perspektyvas ir formas, kurti vizijas, nepavaizduojamus dalykus paversti vaizdu... Štai čia reikia ieškoti gero meno. Tam prireiks daug kantrybės, teks daug ką pamatyti. Gerą paveikslą bažnyčiai rasti sunku.

Jau Senajame Testamente draudžiami paveikslai. Visada buvo manoma, kad jutiminiai dalykai negali prilygti antjutimiams. Šiais laikais, kai estetika išgyvena pakilimą, šia tradicija ypač susidomėjo filosofija ir teologija. Kokia reikšmė tenka paveikslų draudimui kalbant apie paveikslų eksponavimą bažnyčios patalpose?

Mano pozicija paveikslo atžvilgiu kritiška. Tam tikra prasme aš skeptikas. Paveikslai gali būti pavojingi. Jie gali, pavyzdžiui, varginti. Tačiau paveikslų, prie kurių pripratome, prie kurių galime priprasti, bažnyčioje nereikia. Šia prasme aš esu už tai, kad bažnyčiose paveikslų būtų mažiau. Štai kad ir toks pavyzdys: mūsų bažnyčioje yra Rubenso „Petro nukryžiuojimas“, tapytas 1642 m. Nors paveikslas altoriuje, ilgą laiką jį būdavo galima pamatyti tik keletą dienų per metus. Jis buvo uždengtas audeklu arba kitu paveikslu. Katalikų Bažnyčia visuomet buvo atvira paveikslams. Tačiau ji niekada nebuvo „akla“ paveikslams. Tai rodo Bažnyčios susirinkimai. Tačiau Bažnyčiai teks iš naujo apmąstyti ir apibrėžti savo nuostatą paveikslų atžvilgiu. Tai, kad visuomet ir visur galima matyti visus paveikslus, yra mūsų ryšio su paslaptimi žlugimo priežastis, tai skatina ir mūsų tikėjimo konkretizavimą. Paveikslai – taip, tačiau tik tuomet, kai su jais daug „dirbama“. Menas – tai nuolatinis konfliktas tarp atvirų klausimo ir atsakymo formų, kad įsiklausytum į klausimus ir ieškotum, kovotum, grumtumėsi – taip pat ir dėl senosios tradicijos bei šiandienų mano klausimų sambūvio. Tai nepatogu, tai religinės egzistencijos kryžius ir laimė. Šis darbas ir teikia tą malonumą, kuris ir pažadina religingumą.

Ko Bažnyčia gali išmokyti iš meno?

Bažnyčia iš meno gali išmokyti klausimų bei formų kūrimo patoso. Vienuolio vienvatė, pamokslininko atsiskyrimas artėjant sekmadieniui turi daug ką bendra su dailininko vienvatve dirbtuvėje prie tuščios drobės. Ir vieni, ir kiti patyrė prislėgtumą ir abejones savimi. Klausimas tas, ar tokią atviro, prislėgto žmogiškumo kultūrą rasime Bažnyčioje.

Teologijoje, kaip ir anksčiau, pagrindinis vaidmuo tenka žodžiui. Ką ji gali laimėti iš estetiškos patirties?

Dar brolis kardinolas Aloisas Grillmeieris yra pasakęs, kad iš tikrųjų trūksta monumentų teologijos. Į kristologiją, kaip ir į teologiją, neturėtų būti žiūrima vien kaip į žodį. Didžiuosius teologijos traktatus reikėtų perrašyti iš naujo, lygiagrečiai su Bažnyčių statybos, tapybos, skulptūrų raida... Kultūrinis teologijos neišmanymas dažnai esti tiesiog stulbinantis ir verčia smarkiai suabejoti abstrakčiąja teologija. Kaip, būnant kataliku, galima rašyti kristologiją be paveikslų?

Net ir Liuteris sakė, kad žmogus be paveikslų negalės nei suprasti, nei mąstyti. Vadinasi, tikėjimas labiau pareina nuo matymo, o ne nuo klausymo?

Menininkai neretai man sako: „Mano evangelijoje parašyta: Iš pradžių buvo paveikslas.“ Paveikslas ir žodžio kilmė ta pati. Be paveikslas nėra žodžio. Be žodžio nėra paveikslas. Prasmę jie gali suteikti tik vienas kitam. Vėliausiai Bonaventūras to išmokė teologiją. Be vaizdumo nieko nebus. Tikėjimas turi tapti kūnu, patirtimi, emocija. Tai neturi būti nukreipta prieš protą ar teologiją, prieš ištikimybę tikėjimui ar tikėjimo discipliną. Tačiau neištraukus jutimų bet koks dvasingumas yra tik išprotautas ir labai abejotinas.

Iš vokiečių k. (Herder-Korrespondenz. – 1998. – H. 11. – S. 558–563) vertė Kristina Sprindžiūnaitė.

KĄ DARO IR GALI PADARYTI CENTRO SAJUNGA?

Dabartinį Lietuvos politinį gyvenimą bene paprasčiausia apibūdinti aprašant partijų pozicijas. Sakoma, valstybę valdo Konservatorių partija, jiems nuolat oponuoja LDDP ar LSDP. Partinė narystė daugmaž leidžia nuspėti potencialų žmogaus požiūrį į situaciją šalyje, galimas vertybines ar ideologines nuostatas. Tai kartu padeda gana nesunkiai klasifikuoti partijas politinėje sistemoje tam tikru metu – pagal pozicijos/opozicijos skalę.

Vis dėlto atidžiau išsižūrėjus į Lietuvos politinę-partinę sistemą, tampa akivaizdu, kad gyvenime neegzistuoja tik aiškūs atsakymai „taip“ arba „ne“. Ryškus tokio reiškimo pavyzdys yra Lietuvos centro sąjunga (LCS). Jos adresu galima išgirsti įvairių epitetų. Pavyzdžiui, teigiama, jog centristai nori „sėdėti ant dviejų kėdžių“ (Andrius Kubilius), arba partija kaltinama „dviapalyte“ (opozicijos atstovai). Nepaisant kritiškų kolegų pastabų, visuomenės nuomonės apklausos nuolatos rodo partijos aukštą populiarumą tarp rinkėjų¹. LCS neabejotinai yra viena stipriausių politinių partijų Lietuvoje, ji turi nemažą tiek organizacinių, tiek žmogiškų galimybių, kad galėtų atsiskleisti per kitus rinkimus. Gana dviprasmiški vertinimai dar labiau skatina atkreipti dėmesį į LCS ir panagrinėti kai kuriuos jos veiklos aspektus.

Pats Centro sąjungos susikūrimas buvo Sąjūdžio dezintegracijos pasekmė. Partija atsirado iš būtinybės užpildyti egzistavusį vakuumą tarp dviejų polių – Sąjūdžio radikaliųjų jėgų ir LDDP atstovų, taip pat besivadovaujant idėja, kad „trečioji jėga“ galinti išgelbėti Lietu-

vą. Ne paskutinėje vietoje buvo ir mintys apie pergalę rinkimuose. Nepaisant nemažų vilčių, net tvirto įsitikinimo, 1992 m. Lietuvos Centro judėjimas (visuomeninis judėjimas, LCS pirmtakas, kurio pagrindu 1993 06 05 ir sukurta politinė partija – LCS) gavo tik dvi vietas naujajame Seime ir abi – vienmandatėse rinkimų apygardose. 1996 m. rinkimų rezultatai (gauta 14 vietų) galėjo atrodyti kaip nemaža Centro sąjungos pergalė, ypač palyginti su 1992-aisiais. Visgi apčiuopiamesnės įtakos politiniame valstybės gyvenime, kaip vėliau galėjome įsitikinti, partija neįgijo. Būtent dėl to, kad ji dar nebuvo „valdžioje“, LCS dabar ima atrodyti kaip perspektyvi, naujų galimybių turinti partija.

Kalbant apie politinę partiją, visada pirmiausia norisi suvokti jos idėines nuostatas, požiūrį į visuomenę ir valstybę, į šalyje egzistuojančias problemas. Šis lygmuo labai svarbus, bandant atskleisti partijos savivoką. Sąvoka „centras“ politinės minties kontekste, kitaip negu, pavyzdžiui, „kairė“, akcentuojanti lygybę, ar „dešinė“ – laisvę, pati savaime neturi jokios stiprios, aiškios idėjos. Tuščių idėjinę erdvę partija turėjo užpildyti pati. Savo politinėje programoje LCS pabrėžia, jog ji „netapatina savęs su jokia esama ir buvusia ideologija, [...] koreguoja dešiniąją ir kairiąją ideologijas“. Pagrindinis principas, kuriuo vadovaujamas – „sveikas protas ir valia“, vėliau atsiranda ir tokių žodžių junginių, kaip „liberalių pažiūrų partija“, „besiremianti socialliberalizmo ideologija“. Be to, centrizmas turėtų reikštis visuomenės narių interesų derinimu, o tai esą šiuolaikinio žmogaus laisvės ideologija². Centrizmo samprata dar labiau

Visuomenė

išskysta, aptikus tokių žodinių (neformalių) pasisakymų, kaip „centrizmas – tai dvasios būseną“³ arba „viskas priklauso nuo to, kas kam vadovauja“ (Romualdas Ozolas)⁴.

Centristinė partinė ideologija nėra koks ypatingas lietuviškas išradimas. Vakarų Europoje, ypač Skandinavijos šalyse, galima rasti partijų, priskiriančių save centrai. Naujosios Lietuvos valstybės visuomeninių ir valstybinių institucijų sistema buvo kuriama, kopijuojant vakarietiškos demokratijos idėją, bandant ją taikyti vietinėms sąlygoms, tad ir centrizmo tvirtesnių bei aiškesnių nuostatų galima bandyti ieškoti „ten“. Centro partijos, skelbiančios vidurio kelio idėjas, egzistuoja, pavyzdžiui, Švedijoje, Norvegijoje, Danijoje, Suomijoje⁵. Visos kartu susirinkusios, jos vis dėlto negalėtų sutarti, ką reikšia būti *centro* partija. Viena, kas tikrai jungia jas visas, būtų ekologinių problemų iškelimas. Taip pat akcentuojama individo, visuomenės ir gamtos vienovė; toks požiūris net įvardijamas ekohumanizmu. Be to, norima išplėsti piliečių dalyvavimą valstybės valdyme, todėl keliamos dar ir decentralizacijos (pavyzdžiui, kapitalo ir valdžios) idėjos. Tačiau daugiau idėjinį bendrumą sunku įžiūrėti. Dera taip pat pastebėti, jog nė vienoje Vakarų šalyje centro partija nevaizduoja labai ryškaus vaidmens. Pavyzdžiui, Švedijoje ji yra penkta pagal dydį parlamente, o Danijoje apskritai susikūrė tik 1992 m. ir kol kas vien siekia įgyti rinkėjų paramą, naudodamasi prieš Europos Sąjungą ir imigrantus nukreiptais šūkiais. Taigi nesiremiama klasikinėmis ideologijomis, bet kol kas ir nesuformuluojama nauja nuoseklesnė idėjų sistema. Taip tampa

¹ Žr. Lietuvos rytas. – 1999. – Balandžio 17. – P. 3, kur teigiama, kad LCS pirmauja turėdama 14, 5 % ir daugiau negu 5 punktais lenkdama LDDP bei TS (LK).

² Lietuvos centro sąjungos programą, priimtą 1995 m. rudenį, galima rasti kn.: Lietuvos politinės partijos ir politinė sistema: Straipsnių rinkinys. – K., 1997. – P. 185–191; taip

pat žr. 1996 m. rinkimų į Seimą programa // Ten pat. – P. 209–246.

³ Cit. pagal Aloyzą Sakalą iš kn.: Lietuvos nacionaliniai interesai ir jos politinė sistema: Konferencijos medžiaga. – V., 1995. – P. 150.

⁴ Cit. pagal: Šerėnas A., Morozovas N. Centristinės utopijos // Lietuvos aidas. – 1997. – Gegužės 7. – P. 5.

⁵ Plačiau apie Vakarų Europos Centro partijas galima pasiskaityti Interneto: Švedijos Centro partijos puslapis – <http://www.cenertiet.se>, Norvegijos – <http://www.senterpartiet.no>, Danijos – <http://home 7.inet.tele.dk/dcp>, Suomijos – <http://www.keskusta.fi>, Olandijos – <http://www.xs4all.nl/centrum>.

ma *ad hoc* partija, tai yra nukreipta į kasdienių, „čia ir dabar“ kylančių problemų sprendimą partija. Lietuvos centro sąjunga šiame kontekste išsiskiria tik liberalių vertybių iškelimu ir visišku abejingumu žaliųjų judėjimui.

Galima atsargiai žiūrėti į programinių nuostatų reikšmingumą, tačiau tai svarbus atspirties taškas, svarstant kitą klausimą – elektorato partinę identifikaciją. Atrodytų, LCS rinkėjų pripažinimas – neabejotinas. Kaip minėta, dabar tai populiariausia partija Lietuvoje, ir apskritai nuo 1997-ųjų Centro sąjungos reitingai nesunkia žemiau negu 12 %⁶. Vis dėlto apibūdinti LCS rinkėją gana sunku. Partija skelbiasi remianti vidurinių visuomenės sluoksnį, vidutiniojo bei smulkiojo verslo interesus. Tačiau ne daugelis galėtų pasakyti, kas gi iš tiesų Lietuvoje priklauso tai viduriniajai klasei. Abejonių kyla ir dėl rinkėjų nuotaikų pastovumo, psichologinės narystės LCS atžvilgiu tvirtumo. Dėl ištikimai apsisprendusios tam tikros rinkėjų dalies greičiausiai gali būti ramios tik TS (LK), LDDP, dar galbūt LLS. Kalbant apie Centro sąjungą, galima daryti prielaidą, kad jos elektoratui apibūdinti geriausiai tiktų „nuosaikiųjų nepatenkintųjų“ sąvoka. Tai tokie žmonės, kurie nėra patenkinti esama padėtimi, tačiau nereikalauja radikalių reformų ir yra pasyvioji elektorato dalis. Tikėtina, kad tokia neįsitikinusi dėl kokios nors vienos partijos pranašumo rinkėjų grupė ir pasisako per apklausas už centristus. Tokie žmonės ir per rinkimus galėtų pasisakyti už LCS, jei apskritai ateitų balsuoti. Mat tik didelis žmonių aktyvumas (minėtųjų pasyviųjų dalyvavimas) per rinkimus galėtų būti palankus LCS.

Sunku pasakyti, kiek idėjinės centrismo nuostatos iš tiesų veikia partijos pasirinkimą, o kiek sprendimą lemia labiau negatyvūs aspektai – nepasitenkinimo esama padėtimi suvokimas ir iš to kylantis noras ieškoti alternatyvų. Tačiau vertėtų pripažinti, kad partijos reklama nėra šokoladinių batonėlių reklama, kai

n-tą kartą parodai prekę, pasakai, kokio ji nuostabi, ir visiems tai tinka. Partinė preferencija yra sudėtingiau formuojamas bei tapatinamas ir kartu labai slidus dalykas, niekam neleidžiantis užmigti ant laurų. Juk jau 1992 m., taip pat ir 1996-aisiais, Centro sąjungą palaikančių žmonių pagal nuomonių apklausas būta gerokai daugiau, negu gauta vietų per rinkimus. Dabartinė situacija rodo tokią pat tendenciją: LCS tikisi laimėti *ateityje*, turėdama aukštus reitingus *dabar*. Bent jau tokią nuostatą atspindi centristų veikla, apie kurią šiek tiek dar bus užsiminta.

Tarp kitų partijų LCS išsiskiria gana originalia organizacijos viršūnėse vyraujančia dvivaldyste. Nuo pat partijos susikūrimo iki dabar ją nepaliaujamai simbolizuoja du žmonės – Romualdas Ozolas ir Egidijus Bičkauskas. Tiesa, retsykais galima susipažinti ir su kitais centristais: vis dažniau žiniasklaidos priemonėse išgirsi Kęstutį Glavecką, Prezidento rinkimų metu išlindo ir Vidmantas Stanulius, pasitaiko pastebėti besireiškiant Gintarą Šileikį ar Rasą Melnikienę, kitus veikėjus. Tačiau dažniausiai partija vis dar tapatinama su lyderių pavardėmis. Šiuo metu kiek aptilus ir rečiau besireiškiant Egidijui Bičkauskui, gana ryškiai matoma Ozolo figūra. Tai, be abejo, politikas, kurį sunku vienprasmiskai apibūdinti. Jis jau senokai dalyvauja šalies politiniame gyvenime, turi nemažą partitį bei orientuojasi įvairiose politikos srityse. Tačiau kadaise, dar būdamas vicepremjėru ir kas savaitę šnekėdamas per televiziją, jis užsirekomendavo ir kaip

vienas sudėtingiausiai, neaiškiausiai bei „filosofiškiausiai“ kalbančių visuomenės veikėjų. Sunku tvirtinti, kad vėliau šios savybės buvo prarastos. Ne tik komplikuota partijos lyderio kalba, bet ir dažnų pareiškimų turinys verčia suabejoti jų būtinybe. Nelabai senas Ozolo kalbas apie ketvirtąją Baltijos respubliką – Kaliningradą, atsiskyrusį nuo Rusijos, žinoma, galima traktuoti kaip tam tikro pobūdžio retoriką, bet skepticizmas tokių pasisakymų atžvilgiu išlieka. Lygiai taip pat abejotina, ar būtų aiškios priežasties ankstyvą pavasarį prabilti apie Vyriausybės krizę ir pirmalaikius rinkimus, kai, rodos, net partijos kolegos ne iš karto susiorientavo situacijoje ir apsibrėžė aiškesnę partinę poziciją. Panašaus pobūdžio pastabų, žinoma, galima buvo girdėti ir anksčiau, tačiau neįmanoma neatkreipti dėmesio ir į pačių Centro sąjungos rinkėjų išreikštą nuostatą. Mintyje turiu naująją reitinginę sistemą 1996 m. rinkimuose,

Romualdas Ozolas ir Egidijus Bičkauskas. 1999. Henriko Gaičevskio nuotrauka

⁶ Plačiau žr. taip pat Internetė: <http://www.Sci.lt/ratings>.

kurios bene ryškiausias bei akivaizdžiausias rezultatas ir buvo dviejų LCS lyderių susikeitimas vietomis, atspindintis gana kritiškas tendencijas svarbiausio partijos asmens atžvilgiu.

Apžvelgiant jau ne vieno iš lyderių, o viso partinio darinio porinkiminių rutininių veiklą, galima atkreipti dėmesį į keletą jos aspektų. Pirmiausia, aišku, prisimintinas partijos apsisprendimas dalyvauti koalicijos darbe kartu su TS (LK) ir LKDP. Pasirinktąjį strategijai („du žingsniai kartu, vienas į šoną“, anot vieno centrismo) LCS liko ištikima beveik iki pat šio, 1999 m. pavasario. Turėdama dvi ministerijas, tačiau nenorėdama būti tapatinama su valdančiąja koalicija, ji nebegalėjo būti ir aiškoje opozicijoje. Galima sakyti, centristai buvo atsidūrę (o)pozicinėje – neapibrėžtumo, nesvarumo būsenoje. Prezidento rinkimai 1997-ųjų antroje pusėje buvo dar vienas bandymas parodyti ar atskleisti LCS jėgą politiniame Lietuvos gyvenime. Dabartinis valstybės Prezidentas buvo centristų iškeltas ir globotas kandidatas, su jo pergale sietos nemažos viltys vaidinti ryškesnį vaidmenį Vyriausybėje. Nors galutinis rezultatas ir buvo pergalingas, jo pasekmės nesuteikė pagrindo triumfuoti. LCS buvo nustumta į šalį, iš principo taip ir nepasinaudojusi pergale, jeigu neskaitysime Vidmanto Staniulio atėjimo į Prezidentūrą. Deramai neįvertinta arba Lietuvos politinės sistemos specifika, arba Valdo Adamkaus asmenybė, o gal tiesiog apsiskaičiuota, vertinant savo galimybes. Audrius Butkevičiaus byla – dar vienas LCS veiklos laukas; partija bandė – kartais gana grakščiai, kartais ne taip – ginti savo frakcijos narį, kaltinamą sukčiavimu. Jau antrus metus niekaip nesibaigianti byla galėjo daug kam atsibosti ir daugelis jos aspektų tapti nebesvarbūs, tačiau nevienprasmiškas LCS vaidmuo pradinėje šios situacijos stadijoje turėjo įstrigti ne vienam. Iš ankstyvos šių metų pavasarinės politinės audros, kurią inicijuoti padėjo ir vienas LCS atstovas, centristams pavyko išlįsti gana elegantiškai: jie atsikratė vienintelės likusios ministerijos, o kartu ir ryžtingai atsiribojo nuo valdančiosios par-

tijos, santykiai su kuria galėjo tik kompromituoti. Kartu pasiskelbta *savarankiška* opozicine partija. Šis savarankiškumas išryškėjo, pavyzdžiui, Šemetos interpeliacijos atveju, kai LCS pozicija nebuvo aiški, rodos, nei pozicijai, nei „kitai“ opozicijai. Gal taip tiesiog demonstruojamas partijos pasitikėjimas savo jėgomis, įsitikinimas politine stiprybe ir nuomonės svarba?

Visu savo elgesiu LCS mėgina parodyti, kad tai ji turėtų būti trečioji (alternatyvioji) politinė jėga būsimajame Lietuvos visuomeniniame gyvenime (pavyzdžiui, po 2000-ųjų). Klausimas tik tas, ar ji sugebės tai padaryti. Ar pavyks pastebėti savus minusus, ištaisyti padarytas ar daromas klaidas bei pabrėžti stipriausias savybes, kurių, be abejo, yra ne mažiau negu silpnųjų? Būdama viena stipriausių politinių jėgų Lietuvoje (viena iš penkių tvirtų parlamentinių partijų), LCS potencialiai gali tapti viena iš valdančių partijų bei pasiūlyti naujų, dar nematytų veidų Lietuvos politikai. Turėdami tam tikrą pakankamai stabilų žmonių pasitikėjimą, centristai gali sau leisti gana savarankišką politiką, tik ši

ATSAKOMYBĖS DALYBOS

Birželio viduryje Lietuvos politinėje padangėje įsivyravo taika. Po ilgų derybų birželio 10 d. Lietuvos Respublikos Seimas patvirtino buvusio Vilniaus mero, 43 metų konservatoriaus Rolando Pakso vadovaujamos devintosios Vyriausybės programą. Baigėsi mėnesių mėnesius trukusi konfrontacija. Piliečiams buvo suteikta vilties, kad visa šalis bus tvarkoma gražiai, kaip iki tol tvarkėsi sostinė. Gyvenimas grįžo į normalias vėžes – politikai tarpusavyje kalbasi (kai kurie žemaičiuodami), nafta teka į Mažeikius, o LIFE rodo Europos cirką.

Vyriausybės kaita demokratinėje visuomenėje yra normalus dalykas. Tačiau tai dar nereiškia, kad kiekvienas Vyriausybės pasikeitimas liudija demokratiją. Kaimyninėje Rusijoje vyriausybės keičiamos kas pusmetį. Šįkart Prezidento

neturėtų, kaip kartais atsitinka, atsisukti prieš juos pačius. Be to, daugelis panašių problemų, ypač tokių, kaip ideologinė pozicija ar sunkumai dėl elektorato identifikacijos, kankina nemažą dalį Lietuvos politinių partijų. Skirtumas tik tas, kad LCS, kaip stambesnei ir didesnių pretenzijų turinčiai partijai (pavyzdžiui, iškilti kaip trečiajai jėgai), keliami ir didesni reikalavimai. Norint per artimiausius rinkimus gauti pažymį „labai gerai“, tikriausia vertėtų atsižvelgti į kai kuriuos dalykus. Pavyzdžiui, nors tai ir nelengva, labiau sukonkretinti ir apibrėžti programines, ideologines nuostatas, aiškiau atsiskirti kad ir nuo Liberalų sąjungos identiteto. Ne tik savarankiška, bet kartu ir aiški, nuosekli, apgalvota bei argumentuota pozicija įvairiais politinio gyvenimo klausimais taip pat suteiktų partijai solidžios ir koordinuotai bei apmąstytai dirbančios partijos įvaizdį.

Tačiau, matyt, tik artimiausi rinkimai gali padėti atsikratyti skeptiškumo ir atsargumo, vertinant Lietuvos centro sąjungos potencijas.

Dovilė Jakniūnaitė

pasitikėjimą praradusį Eugenijų Primakovą pakeitė Sergejus Stepašinas, kurio padėtis ne ką tvirtesnė už jo pirmtako.

Vyriausybės pakeitimas Lietuvoje nepriklauso nuo vieno žmogaus valios. Visgi nepasitikėjimo ir pasitikėjimo istorijos peripetijos buvo kupinos brandžiai demokratijai nederančių paradoksų. Prezidentas pareiškė nepasitikėjimą premjeru Gediminu Vagnoriumi, neturėdamas galios jį atstatydinti. Šis pasitraukė, nors buvo besąlygiškai remiamas daugumą vietų Seime turinčios partijos. Seimo dauguma perleido prezidentui iniciatyvą sudaryti Vyriausybę su sąlyga, kad ši toliau vykdys senąją programą. Net trys partijos delegavo ministrus į naująją vyriausybę, tačiau visos nusišalino nuo atsakomybės už jos veiklą. Naujai paskirtasis premjeras akrobatiniais skrydžiais linksmino Vingio parko žiūrovus. Visos šios keistenybės, giliau pažvelgus, turi

vidinę logiką, suteikiančią naujų bruožų visam Lietuvos politikos veidui.

Pradėkime nuo to, kad šį mūsų laimėjo neretai politikos naujoku vadintas Prezidentas. Jis įtvirtino savo įsivaizdavimą, ką ir kaip turi veikti prezidentas. Išvengęs formalaus įgaliojimų apibrėžimo naujais teisės aktais, jis iškovojo teisę dalyvauti visų svarbiausių klausimų sprendime. Tenka tik nusistebėti, kad privertęs pasitraukti iš Vyriausybės pripažintą konservatorių lyderį Gediminą Vagnorių ir daugumą jo bendraminčių, Adamkus nenutraukė santykių su Seimo dauguma ir net laimėjo jos sutikimą bendradarbiauti. Neatimsi prezidentui sumanumo naudotis žiniasklaidos ir visuomenės nuomonės svertais, balansuoti tarp skirtingų politinių veikėjų ir jėgų, nė su vienu iš jų galutinai nesusisaisiant! Antai rinkimuose prezidentą iškėlusį ir konflikto metu jį „besąlygiškai“ rėmusį Centro sąjunga, pati nesulaukė pritarimo savo abejonėms dėl „Mažeikių naftos“ privatizavimo. O Vagnoriaus atsistatydinimo siekusios kairiosios partijos gavo pasitenkinti gal ir simpatiškesniu premjeru, bet dar mažiau socialinių įsipareigojimų žadančia, dar liberalesne naujosios Vyriausybės programa.

Vargu ar šie prezidento laimėjimai būtų įmanomi, jeigu jis nebūtų turėjęs galingo sąjungininko. Ir galima spėlioti, kad jie tvers tiek, kiek gyvuos ši sąjunga. Energingai įsijungęs į derybas, formuluočių bei kandidatūrų paieškas taikingą konfliktą pirmiausia nulėmė Vytautas Landsbergis. Siekdamas išsaugoti savo asmeninį ir institucinį autoritetą, prezidentas ir seimo pirmininkas sutartinai pakišo koją premjerinės valdymo sistemos įsigalėjimui. Tai kiek netikėtas, bet nuoseklus mūsų valstybės pusiau prezidentinio modelio pasireiškimo kampas: valdžios triumvirate dviese susivienija prieš per daug galios vienoje rankose siekiantį sukaupti trečią.

Tikriausiai šios galimybės neįvertino pasitraukti apsisprendęs Vagnorius. Jo pasiūlyta tolesnių veiksmų seka buvo nesudėtinga: jeigu prezidentas imasi versti vyriausybę, tai tegu pats sudaro naują ir atsako už jos darbo rezultatus. Šis sce-

narijus nuosekliai plaukė iš ankstesnių Vyriausybės pareiškimų apie viršijamus prezidento įgaliojimus. Vagnorius apsisukaičiavo. Atsistatydinimo išvakarėse Seimo konservatorių frakcija jį vieningai palaikė, o jo pasiūlytą schemą parėmė 19 įtakingų Seimo narių, bet vėliau jo šalininkų gretos retėjo ir galiausiai pakluso kompromisiniam sprendimui. Subtiliai ir išmoningai Landsbergis sugebėjo įtikinti Tėvynės Sąjungos frakciją, politinę tarybą ir skyrių vadovų pasitarimą sušvelninti kategorišką reikalavimą ministru pirmininku skirti ne konservatorių. Formuluočes pamažu švelnėjo nuo „tiesiogiai Prezidento įtakojamos vyriausybės“ link „Prezidento pasitikėjimo vyriausybės“ ir iki „plataus pasitikėjimo vyriausybės“. Visuomenės ir opozicijos spaudimas, kai kurie paskutinėmis dienomis Vyriausybės priimti abejotini sprendimai, parlamentinės demokratijos logika, o gal konkurencija partijos viršūnėse lėmė, kad buvo pritarta Pakso kandidatūrai.

Ar Paksas bus pripažintas Tėvynės Sąjungos deleguotu atstovu, spres liepos 11 d. rengiamas neeilinis Tėvynės Sąjungos suvažiavimas. Pamatysime, ar šie poslinkiai lems pasikeitimus partijos struktūrose. Jau ne pirmą kartą pasitraukimo dalį patiriantis Gediminas Vagnorius turi tvirtą charakterį ir vargu ar pralaimėjęs mūsų mano pralaimėjęs visą karą. Grįžęs į Seimo nario kėdę jis galės patyrusia akimi vertinti Vyriausybės darbą ir turės daugiau galimybių bei laiko telkti savo šalininkus sostinėje ir rajonuose. Tikėtis partijos skilimo būtų naivu. Tačiau konkurencija gali būti aštri. Per keletą praėjusių mėnesių į viešumą išniro visas būrys iššūkių senbuviams galinčių mesti konservatorių politikų. Drąsiau ir savarankiškiau pasisako partijos nariai iš skyrių. Galbūt prasideda seniai pranašauta kartų kaita, atsiradus nauju, šiandienės visuomenės lūkesčius atspindinčių veidų ir stilių. Konservatoriai, regis, turi nemenką atsinaujinimo rezervą, ko nepasakys apie kitas partijas. Todėl ši krizė gali jiems būti net naudinga.

Iki suvažiavimo Vyriausybės padėtis lieka dviprasmiška. Iš 14 ministrų sep-

tyni – konservatoriai. Į Vyriausybę buvo pakviesti septyni nauji ministrai: Sveikatos apsaugos – konservatorius Raimundas Alekna, Teisingumo – centristas Gintaras Balčiūnas, Kultūros – nepartinis Arūnas Bėkšta, Vidaus reikalų – nepartinis Česlovas Blažys, Valdymo reformų ir savivaldos – konservatorius Sigitas Kaktys, Finansų – nepartinis Jonas Lioginas, Ūkio – nepartinis Eugenijus Maldeikis. Pusiau atsinaujinusi Vyriausybė skelbia teiksianti pirmenybę naujų darbo vietų kūrimui, eksporto, ypač žemės ūkio produkcijos, skatinimui, verslo sąlygų liberalizavimui, savivaldos stiprinimui, piliečių saugumo garantavimui, ilgalaikių strateginių nuostatų stiprinimui švietimo, kultūros ir sveikatos srityse. Be to, ketinama spręsti energetikos, visuomeninio transporto, biudžeto formavimo ir valstybės funkcijų audito problemas. Liko nepaminėtos, bet ne mažiau svarbios europinės integracijos problemos. Nors kiekvienas Lietuvos pilietis asmeniškai gali pajusti integracijos proceso naudą (nuo liepos mėnesio į visas Šengeno sutarties šalis galima važiuoti be vizų), skeptiškas visuomenės požiūris į ES didėja.

Vyriausybės sprendimų laukia be galo sudėtingos problemos. O sprendimai pačia tikriausia savo esme bus politiniai. Todėl taip dažnai keliamas politinės atsakomybės klausimas ir stebimasi, kodėl daugeliui strateginių ministerijų vadovauja politinių partijų nekontroliuojami žmonės.

Įdomiausia figūra, be abejo, yra Ūkio ministras Eugenijus Maldeikis. Iki šiol jis beveik trejus metus dirbo Turto banko valdybos pirmininku, o šio banko uždavinys – perimti iš bankrutuojančių bankų vadinamąsias blogas paskolas ir jas atgauti. Maldeikis – vienas iš nedaugelio žmonių, gerai išmanančių legalias ir nelegalias kapitalo judėjimo trajektorijas Lietuvoje. Jo atėjimas Pramonininkų konfederacijos patikėtinio Vinco Babiliaus vieton žada ne vieną netikėtumą. Jeigu jų nebus, teks susitaikyti su tuo, jog kai kurie dalykai Lietuvoje nesikeičia. Niekam ne paslaptis, kad daugelį Vyriausybės sprendimų lėmė ir lems dideli ir dar didesni pinigai, kad naudo-

jami įvairūs spaudimo ir įtikinėjimo metodai. Seimui sprendžiant dėl „Mažeikių naftos“ privatizavimo, antrą kartą šiais metais buvo užsukti naftos kraneliai. „Lukoilo“ viltys, kad keičiantis Vyriausybei galima išstumti „Williams“, nepadėjo. Bet lieka daugybė kitų interesų. Vos ne kasdien įvairios pramonės ir žemės ūkio grupės reikalauja išskirtinių sąlygų ir Vyriausybės paramos. Vien žiniasklaidos, kuri neretai pati tampa lobistų įrankiu, akylumo negana. Valsybės interesus turi garantuoti politinė sprendimų kontrolė. Tuo tarpu šiandien atsakomybės ribos kiek pairiosios.

Jau minėta, kad konservatoriai dalyvauja žaidime, prisidengę neįpareigojančia „Prezidento pasitikėjimo“ Vyriausybės etikete. Neilgai svarsčiusi, Centro sąjunga delegavo vieną savo narį į Teisingumo ministro postą, bet susilaikė, tvirtinant Vyriausybės programą. Taigi ji grįžo į ankstesnę – nei pozicijos, nei opozicijos – padėtį. Nauja yra tai, kad centristų pėdomis pasekė krikščionys demokratai. Jie atsisakė koalicijos sutarties, tačiau išlaikė turėtus ministrų portfelius. Šiuo žingsniu LKDP, kaip ir centristai, prisiėmė atsakomybę tik už savo vadovaujamų ministerijų, o ne visos Vyriausybės darbą. Krikdemų žingsnį diktavo ir sutarties tekstas, ir politiniai interesai. Jau ir anksčiau koalicijos sutartis veikė gana formaliai. Konservatoriai nepakankamai tarėsi su savo partneriais, nederino sprendimų, neskyrė

numatytų trijų ministrų portfelių. Pati Vyriausybė šiek tiek prarado turėtą politinį pobūdį. Pamažu pasitraukiant rinkimus laimėjusios konservatorių komandos nariams, jų vietas užėmė vadinamieji specialistai. Galiausiai patiems konservatoriams nusišalinus nuo sutartyje numatyto įsipareigojimo skirti premjerą, koalicijos sutarties raidė buvo pažeista. Reikėtų įvertinti ir politinius krikdemų sumetimus: buvimo koalicijoje metu partijos padėtis tik blogėjo, reitingai smuko. Jiems būtina vėl apibrėžti savo tapatybę.

Pažvelgus į Vyriausybės sudėtį, į jos santykius su politinėmis partijomis, neperdrąsu teigti, kad šįkart politikai nusilenkė specialistams, o partijos – asmenybėms. Atiduota duoklė iš kompetentingų ir dorų asmenybių sudarytos „visų žmonių“ Vyriausybės mitui. Ir Lietuvos, ir Europos politinėje retorikoje tokios nuostatos dabar labai populiarios. Pakas atitinka naują – fotogeniško, žiniasklaidos tribūna mokačio naudotis, paprasto ir patrauklaus politikoto tipą. Net iš pirmo žvilgsnio kaip nereikalinga bravūra atrodantys jo akrobatiniai triukai lėktuvu yra sudėtinė demokratiško, neišponėjusio politikoto įvaizdžio dalis. Toks centristinis plačiąja prasme tipažas leidžia lyginti šią vyriausybę su kitų šalių analogais. Tik skirtingai nuo Tony Blairio Didžiojoje Britanijoje, Gerhardo Schröderio Vokietijoje ar Billo Clintono JAV, vadinamasis „trečiasis kelias“ Lietuvoje pradedamas kurti iš dešinės.

Kairiosios partijos irgi ieško naujų lyderių, bet neketina leistis į „naujosios kairės“ paieškas. Vyteniui Andriukaičiui tapus Socialdemokratų partijos pirminku, dar labiau sustiprėjo LSDP ortodoksinė srovė. Kairuoliškas nuostatas pagaliau pasisavino LDDP. Galbūt ji jaučia diskomfortą dėl to, kad būdama valdžioje buvo priversta, kad ir nevykusiai, vykdyti liberalias reformas. Žvelgiant į klasikinį socializmą išpažįstančius kairuosius, anemiškus ir nenusipėjusius centristus, nesutarimų draskomus krikdemus, neapleidžia mintis, kad dabartinė neapibrėžta „pasitikėjimo Vyriausybės“ ištis galėtų gelbėti nuo visuomenės nepasitikėjimo partijomis ir politika apskritai. Tik ar ilgai truks ši idilė? Ne, truks praeiti aštuoniolika iki rinkimų likusių mėnesių, ir valstybės vairą (dabar tikriausiai reikėtų sakyti – šturvalą) perims nauja Seimo dauguma. Sumišusios atsakomybės patirtis bus tik į naudą rinkimus ketinantiems laimėti centristams. Jau dabar pamatėme, kad vadinamosios jų tolerancijos vėliava pritvirtinta ant cinizmo koto: Seime pritrūko balsų už sukčiavimą stambiu mastu nuteisto Audriaus Butkevičiaus apkaltai.

Štai taip, lengva ranka, be didesnių įsipareigojimų, ištikimos draugams ir draugų draugams, laisvos ir nepriklausomos partijos išėjo į rinkimų tiesą. O Pakas tuo tarpu padirbės.

Ona Jurgaitytė

Knygos ir žurnalai

Dail. Bronius Leonavičius

Reklaitis P. *Prarastosios Lietuvos pėdsakų beiškant. Straipsniai iš Lietuvos dailės ir kultūros istorijos, rašyti 1954–1990 m. Vokietijoje / Sudarė Vidmantas Jankauskas. – Vilniaus Dailės Akademijos leidykla, 1999. – 493 p. – 1000 egz.*

Vargu ar darbuodamasis užsienyje dr. Povilas Reklaitis atliko tiek, kiek būtų padaręs dirbdamas Lietuvoje. Vargu ar leidžiant Reklaičio straipsnių rinkinį Dailės akademijos leidykloje buvo pasirinktas geriausias leidinio parengimo būdas. Bet apie viską iš eilės.

Reklaitis įeina į Lietuvos dailės istoriografiją kaip vienas kruopščiausių, pastabiausių ir įžvalgiausių dailės istorikų. Taip pat ir darbščiausių. Tuo nesunku įsitikinti vien pavarčius aptariamą straipsnių rinkinį: nagrinėjamų temų įvairovė, išraiškingai dėstomos mintys, gausiai parinkti palyginimų pavyzdžiai liudija apie patyrusio profesionalo dirbtuves. Ilgalaikius tyrinėjimus (pvz., LDK gotikinė

architektūra, šv. Kazimiero ikonografija) autorius pristatinėjo vienas kitą praešiančiais ir papildančiais straipsniais, o pavienėms domėjimosi temoms parengdavo atskirus straipsnius – etidus. Reklaitis nebuvo dailės istorikas, tyrinėjantis tik dailės formas, apsiribojantis dailės kūrinių lyginimu. Dar 1967 m. apibūdindamas akademistinės dailės istorijos ribotumą, jis trumpai formulavo dailės istorijos tyrinėjimų kryptingumą: „Dar ir šiandien meno istorija nėra tapusi tikra kultūros istorijos dalimi, kuo ji turėtų būti, norėdama likti mokslu“ (p. 29). Todėl Reklaičio tekstuose dažnai ieškoma paaiškinimo kultūrai bendruose dalykuose, dažnai pernelyg išsamią stengiamasi apibūdinti istorinę aptariamo laikotarpio situaciją. Be nuolatinių tyrinėjimų, Reklaitis stengėsi aktyviai reaguoti į kitas aktualias Lietuvos dailės istoriografijos problemas. Štai šimtmečio proga pasirodžiusiame straipsnyje (p. 36–46) autorius dar kartą pabandė išstumti XIX a. vidurio romantiko Teodoro Narbuto sukurtą Vilniaus katedros „rekonstrukciją“ naudojimą mokslinėje literatūroje. Paradoksalu, jog net toks išraiškingas Reklaičio straipsnis galutinai nepasiekė savo tikslo*. Be proginių straipsnių, vertingi Reklaičio atsiliepimai apie naujausius tyrinėjimus. Labiausiai čia autorius stengėsi išsikvoti LDK kultūros, kartu ir dailės, atskirumą nuo Lenkijos. Straipsnių rinkinyje randame ir atitinkamą iliustraciją – 1969 m. platų straipsnį (p. 125–132) po 1967 m. pasirodžiusių lenkų dailės istoriko Mariusz Karpowicziaus tyrinėjimų apie tapytoją Michelangelą Palloni. Papildomai išryškindamas italų tapytojo kūrybą Lietuvoje, Reklaitis aiškiai ne-

* *Paminklų sąvadas. – V., 1988. – T. 1. – P. 158–159. Čia pateikiamos trys Narbuto „rekonstrukcijos“ be jokių papildomų apibūdinimų.*

pritarė dėl Lenkijos kultūros istorijai priskiriamo tapytojo indėlio. Pats gyvendamas anapus, autorius skausmingai išgyveno ribų „nutrynimą“ – tiek Lietuvos kultūros istorijos individualumo ribų, tiek mokslo ir nemokslo. Reklaitis neišleido nė vienos monografijos. Todėl neatsitiktinai šis rinkinys sudarytojo Vidmanto Jankausko vadinamas skola Reklaičiui. Skola šių metų pradžioje mirusiam vienam geriausių Lietuvos dailės istorikų. Kaipgi grąžinama ši skola?

Rinkinyje pateikti straipsniai iš tikrųjų atspindi Reklaičio tyrinėjimų temas. Gaila, kad atrinkti tik straipsniai, pasirodę užsienio lietuvių periodiniuose leidiniuose. Reklaičio moksliniai straipsniai beveik be išimties spausdinti vokiečių kalba, o jų vertimu ir įtraukimu į rinkinį nebuvo pasirūpinta. Todėl, dera pripažinti, rinkinys tapo pritaikytas platesniam skaitytojų ratui – „Aiduose“ ir „Karyje“ spausdinti tyrinėjimai būdavo labiau supopuliarinti, paryškinti problematikos kontūrai, pasodrintos išvadų spalvos. Taip spausdinami tekstai tampa lengviau suprantami. Kita vertus, šiandieninis Lietuvos skaitytojas prilyginamas užsienio lietuvių skaitytojams, kuriems ir buvo skirti perspausdinami straipsniai. Maža to, dauguma straipsnių aktualūs jau tik dailės istoriografijos kontekste – Reklaičio mintys plėtotos kituose jo paties ar kitų tyrinėtojų straipsniuose, jos koreguotos ar tikslintos. Skaitytojas viso šito neturės galimybės patirti, todėl tikroji Reklaičio straipsniuose pateiktųjų minčių vertė gali būti įvertinta ir suprasta tik nedidelio specialistų. Moksliniai tyrinėjimai, kitaip negu amžiną anapusybe alsuojantis menas, turi tendenciją senti, todėl jų publikavimui nėra tinkamiausias literatūrinių kūrinių surinkimas viename leidinyje. Tiesa, kai kurie straipsniai (to nepažymint!) buvo kiek

taisyti, bet daugumai palikta kadaise publikuota versija. Pavyzdžiui, iš 1958 m. spausdinto straipsnio (p. 81–111) apie Šv. Kazimiero koplyčią dingio legendinio tapytojo Delbene autorystė (paneigta beveik 10 metų vėliau nuo pirmojo straipsnio pasirodymo), tačiau kitame staipsnyje (p. 112–124) apie tapytoją P. Danckersą de Rij Delbene ji vis dėlto atgyja...

Rinkinys padalytas į tris dalis: straipsniai pateikiami iš dailės ir architektūros, kartografijos bei kultūros istorijos tyrinėjimų. Prisimenant paties Reklaičio dailės istorijos vertinimą kultūros istorijos kontekste, paskutinė dalis apskritai praranda prasmę. Daugiausia straipsnių įtraukta į dailės ir architektūros dalį, bet dar aiškiau būtų buvę išskirstyti atskiras autoriaus domėjimosi sritis: gotikinės architektūros tyrinėjimai, šv. Kazimiero ikonografijos tyrinėjimai, senosios grafikos atradimai. Apmadu, kad skėnėjimasi puikiais tekstais nemaloniai dirgina techniniai netikslumai.

Gaila, kad ir korektūros klaidos Dailės akademijos leidyklos leidžiamuose rinkiniuose jau tampa įsisenėjusia liga. Ne išimtis šis Reklaičio straipsnių rinkinys. Knygos gale pateikiama autoriaus straipsnių bibliografija, tačiau kad ir kaip būtų keista, joje neraskime kartografijos ir kultūros istorijos skyreliuose spausdinamų straipsnių (p. 369–481; 11 straipsnių!). Skirtinguose straipsniuose kartojasi tos pačios iliustracijos (p. 128–149, 96–143). Kai kurių straipsnių nurodoma klaidinga išspausdinimo data (p. 35, 160), arba net nesutampa straipsnio pavadinimas su pavadinimu, įtrauktu į bibliografiją (p. 133, poz. 116). Tarp 73 ir 74 puslapių kažkur dingsta dalis teksto. Aišku, atidesniam skaitytojui tai gal suteiks tik papildomą džiaugsmą, linksmą krykštavimą, pačiam „susekus“ leidyklos paliktą klaidą, tačiau vargu ar sustiprins pasitikėjimą. Juolab kad išanginiame straipsnyje teigiama, jog knyga rengta trejus metus...

Atmetus visas klaidas ir abejotiną parengimą, vis dėlto ant stalo turime tikro Povilo Reklaičio tikrų straipsnių rinkinį. Ir tegu jis bus vilties ženklas, jog

susipažinusi su jo darbais Lietuvos visuomenė pareikalaus kitų jo tekstų perspausdinimo. O jų parengimas nuolat gerės.

Jokūbas Ambrozaitis

Dail. Audronė Martinaitytė

Dajczer T. *Tikėjimo įžvalgos. Dvasingumo teologijos klausimai / Iš lenkų kalbos vertė Alicija Sitaraskienė. – V.: Katalikų akademija, 1998. – 216 p. – 3 000 egz.*

Varšuvos katalikų teologijos akademijos profesoriaus kunigo Tadeuszo Dajczerio knyga, dar vadinama „Mąstymais apie tikėjimą“, jau išleista ispanų, lenkų, prancūzų, katalonų, italų, portugalų, anglų, ukrainiečių, rusų kalbomis ir dar rengiama išversti į daugiau kaip tuziną kalbų. Ji dažnai pristatoma kaip krikščioniškojo dvasingumo šedevras, kuriame detalai gvildinama vidinio gyvenimo teologija. Pastebima, kad autorius rašo paprasta ir suprantama kalba, ragina trokš-

* Sudbrack J. *Spiritualität – Modewort oder Zeichen der Zeit // Geist und Leben. – 1998. – Heft 4. – S. 198–211.*

ti Dievo, pasitikėti juo taip, kaip moko Evangelija, eiti šventumo keliu. Bet ar ne panašia vidinio gyvenimo teologija paremti, pvz., šv. Kryžiaus Jono, šv. Teresės Lizjietės, šv. Kūdikėlio Jėzaus Teresės, tėvo Marijos Eugenijaus, Carlo Carretto, Tomo Mertono ir kitų dabartinių dvasingumo klasikų raštai? O ir pati dvasingumo teologija, ypač po Vatikano II Susirinkimo, nuolat įskelia polemiką: ar dvasingumas yra madingas žodis, ar laiko ženklas?*

Per pastaruosius dešimtmečius pasirodė daugiau kaip 74 nekrikščioniškos knygos apie dvasingumą. Kalbama ir rašoma apie ezoterikos atstovų, įvairių Rytų religijų, naujų religinių sąjūdžių dvasingumą. Dvasingumą bandoma pakaustyti racionalizmu: sugalvojamas transracionalus dvasingumas, „transpersonali psichologija“ ir pan. Arba visas dėmesys nukrypsta į emocijų paradigmą: „naujasis religingumas, kosminis dvasingumas, naujasis iracionalizmas, neomistika.

O kokį dvasingumą mums rodo kun. Dajczerio „tikėjimo kelio vadovas“?

Daugelį metų po teologijos lobynus Lietuvos skaitytojus vedžiojęs ir įžvalgią pratarmę lietuviškajam vertimui parašęs kun. Vaclovas Aliulis sušunka: „Dievuli mano, koks puikus radikalizmas – tikėjimo, pasitikėjimo, atsidavimo. Labai reikalinga knyga! Jaučiuosi kaip sudaužyta galva nuo jos!“

Evangeliniu tikėjimo radikalumu, kurio būtinumą dažnai primena popiežius Jonas Paulius II, Dajczerio knyga iš tikrųjų apsvaigina. Juk daugelio krikščionių dvasinis gyvenimas pasižymi netikrumu, nepasitikėjimu, apimančiu tiek moraliinį gyvenimą, tiek teologinį tikėjimo apmąstymą. Nepasitikėjimo sėkla kaip tik sudaro nuodėmės pagrindą ir lemia psichologinius jos padarinius: pavoju, baimę, nesaugumą. „Nepasitikėjimas tam tikra prasme yra blogesnis už pačią nuodėmę, nes jis yra nuodėmės šaknys ir šaltinis“ (p. 60). Pragmatizmo ir išskaičiavimo apnarpliotą mūsų nepasitikėjimą įmanu įveikti priimant Kristaus kvietimą atsiduoti beprotybei. Kun. Dajczeris tarsi nepastebimai diegia skaitytojams suvokimą, kad Dievas yra proto netekęs

maksimalistas, nemėgstantis kompromisinio tikėjimo.

Be tikėjimo radikalumo, pratarinės prancūziškajam vertimui autoriaus kun. prof. René Laurentino žodžiais, knyga „kviečia ugdytis šventumą kasdieniame gyvenime. Ji ragina suvokti, kaip mus keičia tikėjimas, kontempliuoti Dievo meilės planus mūsų atžvilgiu“ (p. 10). Kun. Dajzeriui pavyko nuosekliai, subtiliai išsklausant į reiškiamas mintis atskleisti dvasinio gyvenimo teologijos visumą, be teologinių schemų ir klišių parodyti dvasingumo teologiją kaip gyvą, uždegančią sistemą, ko 1948 m. pasigedo Hansas Ursas von Balthasaras, nuogaustaudamas dėl teologijos ir šventumo, klūpančiosios ir sėdinčiosios teologijų perskyros.

Knygos autorius geba derinti šiuolaikinius tikėjimo reikalavimus ir dabartinio žmogaus situaciją (pvz., tai rodo ir skyrių pavadinimai „Tikėjimo dinamika“, „Aktualizuoti tikėjimą“). Dvasingumas – gyvenimas su Kristumi ir Kristuje bei Šventojoje Dvasioje – parodomas kaip nuolatinis procesas, o tikėjimas – kaip tolydžio kintanti krizėmis, išmėginimais, požiūrių polarizacija pasižyminti santykio su Dievu išraiška, kaip nuolatinis atsivertimas į radikalumą. Tą atsivertimą knygoje matome kaip raidą, tylią tikėjimo ir gyvenimo dramą, kai keičiasi žmogaus galvoseną, elgseną ir jis gręžiasi į Dievą. Dajzerio nuopelnas, kad atsivertimo procesą jis paremia didesniais ar mažesniais paradokais, pvz., iš Jacques Maritaino pasiskolintos Bažnyčios kukliosios priemonės (turiningas vidinis gyvenimas, maldingumas, nuolankumas): juo jos neturtingesnės, juo mažiau matomos, tuo veiksmingesnės.

Knygos privalumas – tikroviškai parodoma dabartinė įtampa tarp asmens ir tiesos; ji vykusiai išsprendžiama, atveriant vingiuotą kelią nuo žmogiškos savipildos į savirealizaciją Kristuje. Pasakojimas rutuliojamas stengiantis atverti pamokomą apgrąžą nuo žmogiškosios valios prie Dievo valios. Lenkų kunigas žmogaus savipildos troškimą taikliai pavadina racionalaus gy-

nimosi ir saugumo sistema: „tai nesąmoningas pasirinkimas mums priimtinių motyvų, kartu atmetant tikruosius, mums nepriimtinius motyvus. (...) Galime net labai aukotis tariamai meilei, apaštalavimui, tauriems susidomėjimams, o viso to ištakos gali būti nesąmoningas egoizmas“ (p. 28). Dajzeris vaizdžiai liudija, kaip žmogiškoji saugumo sistema neleidžia augti tikėjimui, kaip Dievas dažnai ją atima ir sudaužo kaip Mamoną – gyvenimo įtampą, stresą, nerimą, bruzdą, liūdesį. Kad apnuogintas, be jokių natūralių tikėjimo ramsčių (suvokimo, pojūčių, vaizduotės patirties), žmogus remtųsi vien Dievu ir Jo žodžiu. Išsinerinti iš žmogiškosios saugumo sistemos pasitelkiamas net humoras kaip tikėjimui tarnaujanti religinė procedūra, taip pat padedanti nuo sosto nuversti savojo „aš“ dievaitį ir priimti tiesą apie save.

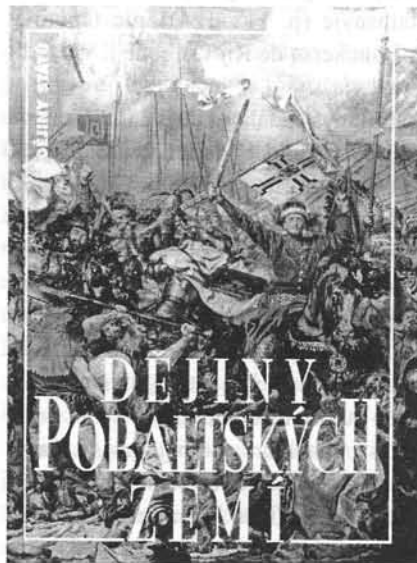
Dajzeris teigia, kad šventumui ugdytis kartais gali kliudyti net sakramentai, pvz., egocentrisis religingumas: „pasirodo, kad tu nori ne tiek Dievo, ne tiek Jo gailestingumo, kiek tobulinti save, ir tai yra tavo tikėjimo trūkumas. Eini išpažinties, norėdamas būti toks geras, kad paskui tau jau visai neberekėtų Dievo, kuris yra gailestingumas“ (p. 79). O kartais baimės, kančios, mirties išgyvenimas, negebėjimas melstis gali dindinti Dievo alkį, „kartu tapti šventėjimo priemone“ (p. 18).

Knygos autorius sudaro tokį dvasinio mintijimo ir asmeniško liudijimo stilių, nuo pokalbio sklandžiai pereidamas prie apibendrinimų ir atvirškščiai, kad sunku rasti neautentiško bylojimo atkarpų, kaip paprastame ir kartu labai įtaigiam eilėraštyje. „Skaitydami Evangeliją, veikiai įsitikiname, kad Geroji Naujiena tarsi mus klaidina. Evangelijos turinys taip skiriasi nuo mūsų prigimtinių polinkių, kad panašu į nesibaigiantį paradoksą. Evangelija keičia žmogišką sampratą. Tai darė ir pats Kristus“ (p. 182).

Giliu religiniu patyrimu ir savitu dvasingumo stiliumi – Kristų pažinti per žmogų, o žmogui pačiam save pažinti ir realizuoti Kristuje – tai daro ir kun.

Tadeusz Dajzeris, įsukdamas tikėjimo dinamiką ir jį aktualizuodamas.

Vincentas Ginius

Dail. Vladimír Vímř

Švec L. (red.), Macura V., Štol P. *Dějiny pobaltských zemí*. – Praha: Lidové Noviny, 1996. – 423 s.

Kai kurių tautų istorikai (lenkai, rusai, šiek tiek vokiečiai ir lietuviai) tradiciškai gilinais į Lietuvos istoriją. Pasinaudami šių tautų istorikų ir savųjų mokslininkų nuveiktu darbu, čekai taip pat parašė Lietuvos (kartu Estijos ir Latvijos) istoriją. Rimčiausio Čekijos dienraščio „Lidové Noviny“ leidykla serijoje „Valstybių istorijos“ išleido „Baltijos šalių istoriją“.

Knyga gal nepriklauso didžiausiems čekų istoriografijos pasiekimams, bet ne toks ir jos tikslas. Savo turiniu ji gal ir nebus labai svarbi lietuvių skaitytojui. Ji veikiau įdomi kaip reiškinys, kaip faktas, pasakantis šiek tiek ir apie Čekiją, ir apie Lietuvą (bei kitas dvi Baltijos šalis).

Reikia manyti, kad tai pirma ir – turbūt dar ilgam – vienintelė Lietuvos istorija čekų kalba. Net nepatogu klausti, kiek Čekijos istorijų parašyta lietuviškai. Tiesa, Istorijos Teoretikas pasakytų: „Lietuvai neaktuali Čekijos istorija, Lietuvai

aktuali Japonijos istorija.“ Tuo įdomiau pasižiūrėti, kuo gi Lietuvos istorija gali būti aktuali Čekijai. O gal verta pagalvoti, kokią Čekijos istoriją lietuviai galėtų parašyti dabar? Gink, Dieve, ne dėl to, kad ji būtų mums kuo nors aktuali, bet tiesiog proto mankštai, prieš rašant Japonijos istoriją...

Visi žinome, kad istoriografija – gera vieta aiškintis tarpnacionalinius santykius, ypač su kaimynais. Tokiais atvejais jie paprastai pasižymi neobjektyvumu ir faktų pritempinėjimu. Tad gal galėtume iš čekų, kurie niekada nėra buvę mūsų kaimynai, tikėtis teisingo, objektyvaus ir bešališko istorijos balso mums rūpimais klausimais (ypač kadangi ir čekai nemėgsta nei lenkų, nei rusų, nei vokiečių)? Deja, autoriai nekelia sau tokio tikslo. Jų knyga aiškiai skirta skaitytojui, tik apytiksliai žinančiam, kur Lietuvos ieškoti žemėlapyje, nepasirengusiam gilintis į praeities ir dabarties konfliktų subtilybes. Atrodo, kad dėl kolizijų su kaimynais geriau pasitikėti lietuvių istorikų darbais. Taip mano ir „Baltijos šalių istorijos“ autoriai. Jie naudojami ir lenkiška, ir rusiška, ir lietuviška literatūra, bet aprašant Lenkijos-Lietuvos Respubliką ir XIX a. aiškiausi lietuvių istorikų naujų idėjų aidai. Sunku iš Lubošo Švecio ir jo bendradarbių teksto spręsti, kas įvairiuose praeities konfliktuose buvo „teisus“, bet, atrodo, galima kai ką pasakyti apie mūsų istoriografiją. Bent tai, kad jos išvadomis pasitiki profesionalūs istorikai, kuriuos domina ne kokio vieno „svarbaus“ klausimo nagrinėjimas, o Lietuvos istorijos sintezė. Patikima istoriografija ne mažiau svarbi už teisumą istoriniame ginče. Užtenka pasidairyti į kai kuriuos kaimynus (ir mūsų, ir čekų), kad taptų aišku, jog ji neatsiranda savaime.

Čekų istorikų šviežias žvilgsnis kai ką pasako ir apie Lietuvą, jos istorinę ir geopolitinę vietą Europoje. Knyga pavadinta „Baltijos šalių istorija“, bet autoriui (Lubošui Švecui) per visą knygą nepavyksta įrodyti, kad yra toks istorinis darinys arba regionas kaip „Baltijos šalys“. Nelabai jis ir stengiasi, o knygos gale pripažįsta, kad terminas kiek dirb-

tinis. Per visą pagrindinio autoriaus parašytą istoriją Lietuvos charakteristika nesutampa su kitų dviejų „Baltijos šalių“ istorinės raidos ritmu. Šiedu ritmai suartėjo tik pastaruoju metu, kovojant dėl nepriklausomybės atkūrimo, bet dabar vėl išsiskiria. Lietuva, katalikiška ir susijusi su Lenkija, aiškiai artimesnė Vidurio Europai nei Skandinavijai – bent jau šitaip Lietuvą mato istorikas „iš tolo“ geografinė, istorinė ir politinė prasme. Tai gali būti svarbi informacija tiems, kurie buvo ir tebėra linkę Lietuvos kelio į Europą ieškoti per Skandinaviją.

Tiesa, galima klausyti, kiek šitaip parašyta istorija gali ką nors pasakyti apie aptariamą šalį platesniame kultūros ir politikos (Istorijos Teoretikas pasakytų: „civilizacijos“) kontekste. Juk tai paprasčiausia politinė istorija, įvykių rinkinys. Tai gal ir leidžia kai ką pasakyti apie čekų istoriografiją. Knyga savo struktūra primena senus gerus vadovėlius, kur viskas gana aiškiai ir vienprasmėškai aiškinama ekonominių santykių raida, kur pagrindinė takoskyra atriboja modernėjantį XIX a. nuo visko, kas buvo anksčiau, kur du skyriai apie kultūros raidą (parašyti Vladimiro Macuros ir Pavelo Štolo) nustumiami į patį knygos galą ir sudaryti daugiausia iš leidinių, meno kūrinių bei jų autorių chronologinio išvardijimo. Yra ir tiksliai sustatytos lentelės: valdovų, prezidentų ir ministrų pirmininkų vardai bei pavardės ir valdymo metai, etninės sudėties raida, valdančiųjų dinastijų genealoginiai medžiai bei svarbiausių įvykių sąrašas. Viskas – kaip turi būti...

Tiek galima pasakyti apie šaltinius, metodologiją ir knygos struktūrą. Bandykime įsivaizduoti, kaip tokiu būdu ir tokia fone aprašyta Lietuva galėtų atrodyti čekų skaitytojui.

Pirmiausia Lietuva – katalikiškas kraštas, nuo pat pradžių „christianizacija įjungė Lietuvą į katalikiškosios Europos kontekstą. Krikštas iš Lenkijos pastūmėjo katalikiškosios Europos ribas gerokai į Rytus“ (p. 67). Ir toliau katalikybė lieka Lietuvos atpažinimo ženklas: „Lenkiškų valstybės idealų perėmimas ir *rekatolicizacija* [kursyvas mano – K. K.] nukreipė

valdančiuosius [Lietuvos] sluoksnius arčiau katalikiškosios Vidurio Europos kultūros“ (p. 94). Katalikiškumas sekularizuotos Čekijos skaitytojui – veikiausiai yda nei privalumas, protestantiškos Latvija ir Estija bus jam artimesnės. Pridūrę nuolatinį, besitęsiantį beveik nuo pat Unijos iki mūsų dienų Lietuvos ekonominį ir socialinį atsilikimą, santykiškai žemesnį visuomenės išsilavinimo (pvz., raštingumo) lygį, kuris pabrėžiamas lyginant Lietuvą su kitomis Baltijos šalimis, gausime aiškų, stereotipinį pernelyg lėtai modernėjančios, skurdžios, atsilikusios, *katalikiškos* šalies vaizdą. Galima nesunkiai ginčyti su autoriaus teorinėmis prielaidomis ir kriterijais, šitaip supaprastintai apibūdinančiais Lietuvą. Galima jam net prikišti, kad nelabai susimąsto apie tai, iš kur tokie kriterijai jo galvosenoje atsirado. Tačiau lieka aišku, kad Baltijos fone Lietuva atrodo blogai...

... Nors ne visai. Lietuvos istorikai kartais skundžiasi, kad kaimyninės istoriografijos Lietuvos „nepastebi“, kad nesiskaito su jos turtinga praeitimi, su civilizacijos savitumu ir valstybingumu, kad Lietuvą mato tik per reikšmingesnių kaimynių (Lenkijos arba Rusijos) prizmę. Lubošo Švecio knygoje Lietuva – istoriškiausia ir geopolitiškai reikšmingiausia Baltijos šalis. Nepaisant polonizacijos ir katalikiškumo ji pirmąją valstybės raidos ir kultūros pasiekimų požiūriu. Iki pat XIX a. Lietuvos istorija autoriui yra valstybės (kad ir žlugusios) istorija, o Latvijos ir Estijos istoriją sudaro tik teritorijos (Livonijos), kurioje pabrėžtinai svarbi vokiečių kultūra, istorija. Istorijos Teoretikas pasakytų: „Tai vokiečių civilizacijos variantai, savo ypatybes išreiškiantys tiek, kiek sugeba kūrybiškai panaudoti vokišką kultūrinę įtaką.“

Lietuva – visai kitas reikalas. Autorius ne šiaip pabrėžia Lietuvos istoriškumą. Jis puikiai supranta, kad reikšminga istorinė praeitis labai pasitarnauja jo paties didžiai vertinamam modernėjimui, pvz., moderniosios tautos atsiradimui. „Lietuvių tautinis išsivadavimas [emancipacija] vyko kitomis sąlygomis negu tas pats procesas jų šiaurinių kaimynų atveju. [...] Skirtingai nuo latvių ir estų,

lietuviai galėjo atsiremti į savo istorinę praeitį“ (p. 134). Čia Lietuva atrodo jau daug geriau.

Knyga pretenduoja į mokslinį objektyvumą, todėl reikėtų manyti, kad ir toks Lietuvai palankus vaizdas – objektyvus ar bent jau gautas moksliskai pagrįstu būdu, nustačius objektyvą atitinkamu atstumu ir kryptimi. Gal ir taip, bet vis dėlto verta, bent jau mokslinio sąžiningumo vardu, pasvarstyti, ar tik čekų autorius, šitaip parodydamas Baltijos šalių istoriškumą ir ne-istoriškumą, neturėjo kokių nors subjektyvių prielaidų. Istorijos Teoretikas teigtų, kad nacionalinės (politinės) istoriografijos turi ribotas galimybes išsivaduoti iš politinių ir ideologinių interesų jungo, o Šveco knyga, atrodo, kaip tik ir atitinka nacionalinės ir politinės istorijos paradigmą. Tačiau „nacionaliniam istorikui“ turbūt labiau leistina pasinaudoti savo intuicija, savosios (tautinės) istorijos išmanymu, pagaliau savo kaip konkrečios tautos atstovo istorijos supratimu. Todėl, manau, čekų autorius toks jautrus bet kokiam valstybingumui – kad ir ištirpusiam didesnėje valstybėje, kultūriniam savitumui – kad ir išlaikytam tik žemesnių visuomenės sluoksnių, nutautėjimą stabdančiam tautiniam atgimimui – kad ir vėlyvam. Nepaisant plačiai panaudotos lenkiškos, vokiškos bei rusiškos literatūros, Estija, Latvija ir ypač Lietuva nedingsta didesnių kultūrų šešėlyje. Autorius čekas mato jas aiškiai, kaip turbūt mato Čekijos valstybinė tradicija, kuri nuo XVI a. buvo daugiau tradicija nei tikrovė, jis mato jas, kaip mato ir gimtojo etnos išlikimą, nepaisant ilgalaikės spontaniškos germanizacijos ir aristokratijos netekimo, jis lieka labai atidus tautiniam atgimimui ir tikriausiai aiškiai atpažįsta paskirus jo etapus. Pažintinis knygos tikslas čia papildomas: skaitytojas gali ne tik pažinti kitų šalių istorijas, bet ir „atpažinti“ jas, suprasti jų panašumą su gimtąja Čekija. Tuo, atrodo, Baltijos šalių istorija gali būti aktuali čekams.

Tad gal vis dėlto verta pabandyti parašyti Čekijos istoriją lietuviškai?

Katarzyna Korzeniewska

Dail. Mykolas Žvilius

Gaškaitė-Zemaitienė N. *Žuvusiųjų prezidentas: Jono Žemaičio biografija*. – V.: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 1998. – 511 p. – 2 000 egz.

„Bene svarbiausia priežastis, kodėl iki šiol nerašomos partizanų vadų biografijos, yra okupacijų metais išplauti mūsų dvasinės orientacijos kontūrai. Nėra pasaulyje šalies, kurioje būtų abejojama, ar partizanų kova priimtina atvirai demokratiškai visuomenei. Sovietinės propagandos recidyvai, nors ir rafinuotesne forma, nuolat iškyla, sumaišydami mūsų sąmonėje patriotizmo, pilietiškumo ir nacionalizmo sąvokas, paversdami tautinio identiteto paiešką tarsi provincialiu, netgi gėdingu dalyku. Europai žengiant vienijimosi keliu, tautinė valstybė tampa nebepopuliari, o jos idealams paaukoję gyvybę partizanai nūdienėje vartotojiškoje visuomenėje laikomi senamadiškais naivuoliais. [...] Okupacija traktuojama kaip demokratiškas ribų tarp valstybių išnykimas, o pasipriešinimas sovietinei nutautinimo politikai ir krašto kolonizavimui – kaip atvirumo pasauliui stoka“ (p. 8), – taip taikliai šiuolaikinę pokario partizanų ir pasipriešinimo istorijos tyrinėjimų būklę ir padėtį mūsų kultūroje knygos įvade apibendrina viena kūry-

bingiausių Lietuvos laisvės kovų tyrinėtojų istorikė Nijolė Gaškaitė.

Atskiros dėmesio vertame knygos įvade – įsisenėjusios problemos kintančios visuomenės ir kultūros kontekste: ir dešimtaisiais nepriklausomybės metais tebesitęsiantis partizanų ir laisvės kovų istorijos tyrimų tylus ignoravimas, nepastebėjimas šiuolaikiniame Lietuvos intelektualinio diskurso akiplotyje, išstūmimas ar palikimas vadinamajai „kitos Lietuvos kitai kultūrai“. Šios problemos nesvarstomos liberalių intelektualų susibūrimuose arba iš viso laisvės kovotojai laikomi atviros visuomenės kūrimo kliuviniu. Tipiškas pavyzdys – Egidijaus Aleksandravičiaus įsiūtas pamokymas „Atviros atminties visuomenei“ Gaškaitės knygos „Pasipriešinimo istorija“ pradžioje, kur klausiama, ar „Gaškaitės istorinio pasakojimo vaizdai bei vertinimai sutampa su atviros pilietinės visuomenės Lietuvoje siekiais?“ Ar tai eilinis dar okupuotoje Lietuvoje kartotas ir kai kurių išėivijos atstovų keltas abejojimas partizanų kovos prasmingumu, ar, žymaus vokiečių istoriko Jōmo Rūseno žodžiais, „istorinė nejautra“? Ar tiesiog liberalioji laisvės kovų samprata, teigianti, „jog atviras karas prieš okupantus yra tautos savižudybė“, jog nėra aiškios takoskyros tarp pasipriešinimo ir prisitaikymo (ar kolaboravimo)?

Nijolė Gaškaitė, greta Kęstučio Girniaus tapusi žymiausia ir produktyviausia pokario Lietuvos pasipriešinimo tyrinėtoja, nesivelia į tiesioginę polemiką dėl laisvės kovų vietos, reikšmės, taktikos būdų, bet knyga po knygos gražina iš užmaršties laisvės kovotojus į Lietuvos istoriją ir nors nedidelės visuomenės dalies sąmonę.

Be Liūto Mockūno knygos apie Joną Deksnį, Gaškaitės knyga apie generolą Žemaitį – pirmoji žymaus pokario laisvės kovotojo biografija, kurioje dėmesys skiriamas ne tik politinėms bei chronologinėms faktų rikiuotėms, bet ir partizanų charakteriams, asmenybių lūžiams, idealų, principų išmėginimams. Nuo sauso, objektyvaus aprašymo autorė nuolat suka prie subjektyvaus įvykių išgyvenimo.

Istorikė praskečia uždangą nuo statis-

tinų duomenų virtinės ir žvilgteli į „patriotizmą kaip dorybę“ (A. Macintyre), patriotizmą, kurio viena iš svarbiausių vertybių – laisvė. Partizanų patriotizmo didybę ir idealų realumą liudija jų gyvenama socialiniais įsipareigojimais ir dorinėmis normomis susaistytose kaimo bendruomenėse. Individualų apsisprendimą pasipriešinti okupantams lėmė lokalinėje bendruomenėje nusistovėjusių normų brutalus sovietinis griovimas. Bendruomenės solidarumo, bendruomeniškumo draskymas nesunkiai tapo pasipriešinimo akstinu.

Be abstrakčių išvedžiojimų apie aukštus idealus ir heroizmą knygoje įvykiai sudėliojami taip, kad vis labiau ryškėja žiauriosios istorijos mėtomo Jono Žemaičio, pareigos ir tarnybos žmogaus, paveikslas. Neidealizuotas, neritualizuotas, bet labai žmogiškas šūkiu „atiduok Tėvynei, ką privalai“ įgyvendintojas iki mirties.

Nors autorė teigia rašiusi ne „Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio studiją“, vis dėlto knygoje vyrauja istorinės panoramos vaizdai.

Specialiai nekurdamą intrigos ir nekeldama kontroversijų, Gaškaitė pačia pasakojimo eiga atveria istorinę dramą: aukojimosi tėvynei, prisirišimo prie savo tradicijų, ištverimo ir kovotojų palūžimų, išdavysčių, šnipinėjimų, nuopolių

sankirtas. Štai 1948 m. ryšininkė Genė Stulgaitytė buvo sunkiai sužeista į kojas, įniršę čekistai ją kankino (nukirto rankų pirštus), bet ji nieko neišdavė (p. 149). Joną Žemaitį saugojęs partizanas Juozas Palubeckas beveik savaitę tardomas kartojo: „Pasakyti bunkerio vietą ir išduoti Lietuvos partizanų vadą Žemaitį aš atsisakau“. „Kodėl?“ – šaukė kankintojai. – „Aš prisiekiau Žemaičio neišduoti jokiomis aplinkybėmis“, bet vėliau jis palūžo, pats nesuprato, kas įvyko: atlaikęs žiaurios kankinimus ir patyčias, patikėjo čekistų gera valia (p. 310–311). Kaip tikrą išdavystės mini-dramą autorė kone meniškai aprašo ryšininkės Marytės Pranevičiūtės elgesį. Tapusi MGB agente Paulina, ji nuoširdžiai tikėjo daranti gerą darbą, tačiau patekusi pas partizanus vėl suabejojo, ar toks būdas sustabdyti kraujo liejimą Lietuvoje yra tinkamas. „Taip bemažant išgirdo A. Ramanauską su žmona kalbant apie išdavystę, apie tai, kad provokatorius mano, jog apie jo darbus niekas nežino...[...] Atrodė, kad ausyse galingu choru sugriaudėjo visa bažnyčia ir suklypo ant kelių. Puolė ant kelių ir ji, ir springdama ašaromis ėmė prašyti Aukščiausiąjį atleidimo už baisią išdavystę...“ (p. 206–207).

Įpuldamas į nevilgtį, graužiamas abejonių, čekistų įvairiai kankinamas, ba-

lansuodamas ties savitvardos praradimo riba, Žemaitis atsilaiškė. Į Lietuvos istoriją partizanai patekdavo tarsi po dviejų gyvenimo egzaminų: pirmas – apsisprendimas tapti partizanu, sugebėjimas kovoti; antras – susidūrimas su mirtimi, kraštutinių situacijų išmėginimai patekus į čekistų nelaisvę. Galima retoriškai klausiti, kas, kuriant pilietinę visuomeninę padėtį, atliko integravimo ir angažavimo vaidmenį: žuvę, bet nepralaimėję partizanų herojai ar Lietuvos istorijos egzotika (Mockūnas) – išdavikų, šnipų, agentų, sribų tipažai? Gaškaitės nuopelnas tas, kad ji neužmiršta atkreipti skaitytojo žvilgsnio į antrojo egzamino egzaminuojamuosius: į nepralaimėjusiuosius – pagarbiam, be pompastikos, į palūžusiuosius – atlaidžiam.

Matyt, žiauriosios pokario istorijos vertybės ir pamokas (tarp jų palūžusių žmonių, kurie gelbėdami savo gyvybes, sudarė sandėrius su šėtonu) antropologiniais, psichologiniais, hermeneutiniais, mentaliteto istorijos tyrinėjimais atvers jaunieji istorikai ir humanitarai. Nijolės Gaškaitės knygoje jie turėtų rasti vertybinių orientyrų istorinės tiesos ir netiesos takoskyrai, o visuomenės ugdytojais – priemonių ir pavyzdžių piliečių įsipareigojimams ir pilietiškumui ugdyti.

Simas Byla